

ตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือ

สารนิพนธ์
ของ
สุเมธดา บุญวิวัฒนะกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
พฤษภาคม 2550
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือ

บทคัดย่อ

ของ

สุเมธดา บุญวัฒนะกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาลัษศรีนครินทร์วิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

พฤษภาคม 2550

สุมนหา บุญวัฒนกุล. (2550). *ตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือ*. สารนิพนธ์ กศ.ม.
(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์: ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมเกียรติ คู่ทวีกุล .

สารนิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงในนวนิยายของ บุญเหลือ จำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ สะใภ้เหม่ม (พ.ศ. 2504) , ทูตยะวิเศษ (พ.ศ. 2509) , ตกลุมตกร่องแล้วใดใดก็ดี (พ.ศ. 2512) , สุรตนารี (พ.ศ. 2514) และ ดร.ลูกทุ่ง (พ.ศ. 2516) โดยเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า สถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงมี 2 ด้าน คือ ด้านครอบครัวและด้านสังคม สถานภาพและบทบาทด้านแรกประกอบด้วย สถานภาพและบทบาทของบุตรสาว บุตรสะใภ้ ภรรยา มารดาและเพื่อน ส่วนสถานภาพและบทบาทด้านต่อมา ประกอบด้วย สถานภาพและบทบาทด้านหน้าที่การงาน และด้านการเป็นผู้นำ สถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงทั้ง 11 ตัว นอกจากจะสะท้อนเอกลักษณ์ของครอบครัวไทยในเมืองหลวง และในชนบทในช่วงเวลาที่ผู้เขียนมีชีวิตอยู่แล้ว ผู้เขียนยังได้เสนอทัศนะเรื่องบทบาทของเพศหญิงและเพศชายที่สังคมไทยกำหนดไว้อย่างตายตัวอีกด้วย นวนิยายของบุญเหลือจึงทำให้ผู้อ่านรู้จักและเข้าใจชีวิตคนไทยและสังคมไทยบางแง่มุมดีขึ้น

FEMALE CHARACTERS IN BOONLUA'S NOVELS

AN ABSTRACT

BY

SUMONTHA BOONWATANAKUL

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Master of Education degree in Thai

At Srinakharinwirot University

MAY 2007

Sumontha Boonwatanakul. (2007). *Female Characters in Boonlua's Novels*. Master's Project, M.Ed. (Thai). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University.

Project Advisor: Assistant Professor Somkiat Koothaweeikul.

This master's project aimed to study the status and roles of female characters in five novels written by Boonlua. The five novels namely *Saphaimam* (B.E. 2504), *Tutiyawiset* (B.E. 2509), *Tokloomtokrounglaewdaikowdee* (B.E. 2512), *Suratanaree* (B.E. 2514), and *Doctor Looktoong* (B.E. 2516) were analyzed and descriptively presented.

Findings of the study revealed that the status and roles of female characters were shown in two aspects: family and social aspects. Status and roles in the family aspect consist of status and roles as daughters, daughters-in-law, wives, mothers, and friends while status and roles in the social aspect comprise status and roles in duty and work as well as leadership. All status and roles of eleven female characters reflect identity of Thai family in the capital city and in the country during the writer's life time. In addition, the writer presents fixed roles of males and females in Thai society. In fact, the novels of Boonlua enable the readers to better understand the life of Thai people and some aspects of Thai society.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการ
สอบได้พิจารณาสารนิพนธ์เรื่อง ตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือ ของ สุมณฑา บุญ
วัฒนะกุล ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมเกียรติ คู่ทวีกุล)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมเกียรติ คู่ทวีกุล)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมเกียรติ คู่ทวีกุล)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์
(อาจารย์ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์
(อาจารย์พรธาดา สุวัธนวนิช)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีคณะมนุษยศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ เฉลียวศรี พิบูลชล)

วันที่ 19 เดือน เมษายน พ.ศ. 2550

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณา ให้คำแนะนำ คำปรึกษา ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง จากผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมเกียรติ คู่ทวีกุล อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ รองศาสตราจารย์ อัครา บุญทิพย์ อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์คนแรก อาจารย์ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ อาจารย์พรธาดา สุวัธนวิช กรรมการสอบสารนิพนธ์ ซึ่งเสียสละเวลาเพื่อให้คำปรึกษา แนะนำ ตลอดจนการตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในสารนิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์นิศยา บุญสิงห์ ผู้ล่วงลับไปแล้วซึ่งมีพระคุณยิ่งที่ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับหัวข้อในการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้ตั้งแต่ต้น ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่ผู้วิจัยมาตลอดการศึกษา

ขอขอบพระคุณเพื่อน ๆ ที่เรียนปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ปีการศึกษา 2545 เพื่อน ๆ ร่วมงานทุกท่านในโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร ที่มีส่วนให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอขอบคุณ พลตรี อรุณศักดิ์ บุญวัฒนะกุล เรือตรี กิตติธัช บุญวัฒนะกุล และนางสาว ดาริสสา บุญวัฒนะกุล ที่ให้กำลังใจให้ความห่วงใย ตลอดจนทุนอุดหนุนแก่ผู้วิจัย อันเป็นผลให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ประโยชน์และคุณค่าอันพึงมีของสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณบิดามารดา และครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณทุกท่านที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถทำสารนิพนธ์จนสำเร็จการศึกษา

ศุมนงา บุญวัฒนะกุล

สารบัญ

บทที่

หน้า

1	บทนำ	
	ภูมิหลัง	
	จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม	
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม	
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม	
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทย	
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทย	
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทย	
4	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
	สรุปผล	
	อภิปรายผล	
	ข้อเสนอแนะ	
	บรรณานุกรม	
	ภาคผนวก	
	ภาคผนวก ก เรื่องย่อของนวนิยาย	
	ภาคผนวก ข ประวัติของ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	
	ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์	100

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

วรรณกรรม คือ ผลงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากความคิดของนักเขียน โดยใช้ภาษาเป็นสื่อกลาง เนื้อเรื่องในวรรณกรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิต และภาพสะท้อนสังคมของแต่ละยุคสมัย โดยนักเขียนนำมาปรุงแต่งขึ้นเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ ดังที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2520: 91) ทรงกล่าวถึงวรรณกรรมว่า “วรรณกรรมเป็นเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ การปกครอง แนวความคิด และค่านิยมในสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพการณ์สิ่งแวดล้อมของแต่ละสังคม”

นวนิยายเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่สื่อความคิดของผู้แต่ง เพื่อบอกเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้คนที่เกิดขึ้นในสังคม ดังที่ จิตรลดา สุวดีกุล (2530: 67 – 68) กล่าวว่า “นวนิยายเป็นเรื่องที่สมมติขึ้นโดยอาศัยพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมเป็นพื้นฐาน แล้วนำมาปรับปรุงให้สมจริงยิ่งขึ้นด้วยพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ตัวละครแสดงออกมา สะท้อนมาจากพฤติกรรมของมนุษย์” การศึกษาวรรณกรรมจึงเป็นการศึกษาสภาพชีวิตความเป็นไปของมนุษย์ที่จำลองเป็นภาพชีวิตในนวนิยาย โดยผู้เขียนได้ถ่ายทอดความคิดของตนไว้ในตัวละคร จากการที่ผู้เขียนถ่ายทอดนี้เอง ทำให้เห็นพฤติกรรมบทบาทและสังคมของตัวละครได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับ ชลธิรา สัตยาวัฒนา (2522: 46 – 47) ที่กล่าวว่า “การศึกษาตัวละครก็คือการศึกษาชีวิตมนุษย์เพราะสังคมที่ผู้แต่งมีชีวิตอยู่ในขณะนั้น ย่อมทำให้ผู้แต่งถ่ายทอดสภาพนั้น ๆ ลงไปในเรื่องที่แต่งขึ้นทั้งโดยไม่รู้ตัว และโดยความตั้งใจ”

ในวรรณกรรมไทยปัจจุบัน นวนิยายเป็นผลงานประพันธ์ประเภทหนึ่งที่มีความนิยมจากผู้อ่านนับตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของนวนิยายไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จวบจนถึงยุคปัจจุบัน นวนิยายไทยได้พัฒนาไปมากทั้งด้านเนื้อหาและรูปแบบ ในด้านเนื้อหา นักเขียนต่างก็มุ่งสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์ภาพชีวิตคนไทยและสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยมาโดยตลอด นักเขียนนวนิยายไทยก็มีทั้งเพศชายและเพศหญิง ในบรรดานักเขียนหญิงนั้น บุญเหลือเป็นผู้แต่งนวนิยายที่มีผลงานโดดเด่นผู้หนึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2516

บุญเหลือ เป็นนามปากกาของศาสตราจารย์พิเศษ หม่อมหลวง บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ซึ่งนักเขียนผู้นี้เป็นนักวิชาการที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการด้านภาษาและวรรณคดีไทย นับว่าท่านเป็นทั้งนักเขียนและนักวิชาการ ที่มีมุมมองกว้างไกล สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ และความคิดของท่าน โดยเฉพาะในการสร้างตัวละครซึ่งเป็นตัวแทนบุคคลในยุคสมัยของ

งานเขียนของท่านดังที่ ศ. ศิวรักษ์ (2525: 48) กล่าวถึงข้อเขียนของ “บุญเหลือ” ว่า “มีความประณีต และถ่ายทอดพฤติกรรมมนุษย์ไว้ในตัวละครเหมือนชีวิตจริงยิ่งนัก”

จากประสบการณ์ชีวิตและการทำงานของบุญเหลือในช่วง พ.ศ. 2454 ถึง พ.ศ. 2525 เป็นช่วงที่สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ให้สิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมกันแก่ประชาชนทั้งเพศชายและเพศหญิง ทำให้สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยสมัยนั้นแตกต่างกับสตรีไทยในอดีต

เนื่องจากบุญเหลือเป็นนักเขียนผู้หญิงและเป็นนักวิชาการที่มีวิสัยทัศน์อันกว้างไกล ตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือจึงมีลักษณะโดดเด่นไปจากนวนิยายของนักเขียนร่วมสมัย ดังเช่น แอนน์ ในเรื่องสะก๊อแหม่ม ซึ่งเป็นหญิงสาวชาวอังกฤษที่แต่งงานกับวิฑิตหนุ่มนักเรียนนอกคนไทย แล้วเข้ามาใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัวของสามีในเมืองไทย แอนน์ได้ประสบกับอุปสรรคต่างๆ ในชีวิตคู่ และปัญหาด้านความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม ในที่สุดก็สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าว รอบตัวคล่องไปได้ และมีชีวิตอยู่ในเมืองไทยอย่างมีความสุข

ตัวละครหญิงอีกตัวหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ วิชชุ หรือ วิชชุมาลี ในเรื่องสุรตนาธิ อันเป็นประเทศที่มีค่านิยมเรื่องผู้ชายและผู้หญิงแตกต่างกับค่านิยมของสังคมไทยโดยสิ้นเชิง กล่าวคือวิชชุ เป็นตัวละครที่อยู่ในสังคมที่ผู้หญิงมีบทบาทในการเป็นผู้นำในสังคมเหนือเพศชายทุกด้าน เช่น การเป็นผู้นำในครอบครัว ผู้นำในหน้าที่การงาน และผู้นำในการบริหารประเทศ หน้าที่และบทบาทของวิชชุก็คือ หน้าที่และบทบาทของผู้ชายในสังคมไทยนั่นเอง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือในด้านสถานภาพและบทบาทว่ามีลักษณะอย่างไร สะท้อนทัศนะของผู้เขียนอย่างไร มีคุณค่าต่อผู้อ่านและสังคมไทยอย่างไร

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง ในนวนิยายของบุญเหลือ

ความสำคัญของการศึกษา

การศึกษาสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือ จะทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของนวนิยายของบุญเหลือที่มีต่อผู้อ่านและต่อสังคมไทย

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจาก นวนิยายของบุญเหลือ ซึ่งตีพิมพ์ในช่วง พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2516 จำนวน 5 เรื่อง ดังนี้

1. สะใภ้หม่อม ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2504
2. ทูตยะวิเศษ ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2509
3. ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2512
4. สุรตนารี ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2514
5. ดร. ลูกทุ่ง ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2516

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าและการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษานวนิยายของบุญเหลือ จำนวน 5 เรื่อง
2. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. วิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง
4. เสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือครั้งนี้ ในลำดับแรกผู้ศึกษาวิจัยได้ค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมไทยรวมทั้งสถานภาพและบทบาทของผู้หญิง โดยจัดประเด็นการศึกษาเรียงตามลำดับ ดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม พ.ศ.2475-2516
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทย
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม พ.ศ.2475-2516

1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม พ.ศ. 2475 – 2516

ได้มีผู้แสดงทัศนะและกล่าวถึงสภาพสังคมไทยใน พ.ศ. 2475 – 2516 ที่เกี่ยวข้องกับสตรีไทยไว้หลายคนดังนี้

บวร ประพฤติดี (2520: 48) กล่าวไว้ในหนังสือ “สตรีไทย : บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหารเกี่ยวกับสภาพสังคมในอดีต” ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา นโยบายจัดการศึกษาภาคบังคับที่ให้นุรุษและสตรีรับการศึกษาในโรงเรียน และขยายการศึกษาสำหรับสตรีให้เท่าเทียมบุรุษ เมื่อสตรีได้เรียนรู่มากขึ้นก็สามารถออกไปทำงานนอกบ้านได้ นับว่า การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรีไทยในสังคม ทำให้สตรีมีความรู้ มีความสามารถ และความเข้าใจในตนเอง ไม่ต้องพึ่งพานุรุษเพียงอย่างเดียว

จุไรรัตน์ จันทรธำรงค์ (2530: 388) ได้กล่าวถึงสภาพสังคมช่วง พ.ศ.2475 ในบทความเรื่อง “ผู้หญิงกับการพัฒนา” สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการรับเอาความเจริญด้านต่าง ๆ ของประเทศตะวันตกเข้ามาปรับใช้ในสังคมไทย ทำให้วิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของคนไทยเริ่มเปลี่ยนแปลง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย ได้ให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนทั้งชายและหญิงเท่าเทียมกัน ทั้งในด้านสังคม การเมือง การศึกษา สภาพสังคมในอดีตมีผลทำให้สถานภาพและบทบาทสตรีมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมมากขึ้น

อริยา อินทามาระ (2535: 6) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง ความงามของสตรีไทย : อดีตถึงปัจจุบัน สรุปได้ว่า ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในระหว่างปี พ.ศ.2481 – 2487 เป็นระยะที่ประเทศไทยกำลังอยู่ในภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ปรากฏว่า มีการยกย่องและให้ความสำคัญแก่สตรีไทย คือ ได้มีการยกย่องสตรีไทยว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างพลเมือง ทั้งในด้านปริมาณ

และคุณภาพ มีส่วนสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูเยาวชนของชาติ และเป็นผู้สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ครอบครัว และยังส่งเสริมให้สตรีไทยได้ออกมามีส่วนร่วมในสังคมแทนการเก็บตัวอยู่กับบ้าน เช่นแต่ก่อน นอกจากนั้นได้มีการส่งเสริมให้สตรีไทยเข้าร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้นอีกทั้งสนับสนุนให้สตรีไทยรู้จักประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง

กมล สุขพานิช – จันทปราบ (2535: 26) ได้เสนอบทความเรื่อง ปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีไทย สรุปได้ว่า สภาพสังคมภายหลังประกาศใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับแรกขึ้นในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 และประกาศใช้กฎหมายเลือกตั้งต่อมาในปี พ.ศ. 2476 สตรีไทยได้รับการยอมรับให้มีความเสมอภาคทางเพศตามกฎหมายเป็นครั้งแรก สตรีสามารถไปใช้สิทธิเลือกตั้ง หรือเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยระบบเข้ารับสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ แต่เนื่องจากสังคมไทยยังยึดติดอยู่กับค่านิยมที่ให้การยกย่องบุรุษเพศเหนือกว่าสตรี ทำให้ไม่มีสตรีผู้ใดกล้าที่จะสมัคร จนกระทั่งปี พ.ศ. 2492 ได้มีสตรีไทยลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรก และได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีคนแรก และคนเดียวจากจังหวัดอุบลราชธานี คือ คุณอรพิน ไชยกาล สำหรับวุฒิสมาชิกสตรีที่ได้รับการแต่งตั้งครั้งแรกระหว่างปี พ.ศ. 2492 – 2494 นั้นมีเพียง 2 คน คือ คุณหญิงละเอียด พิบูลสงคราม กับ คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ นับว่า มีสตรีไทยเพียง 3 คน เท่านั้นที่มีส่วนร่วมทางการเมืองในการเมืองระบอบประชาธิปไตยระยะแรกของไทย

ส่วนการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของสตรีไทยภายหลังที่ได้มีการประกาศใช้กฎหมายพรรคการเมืองขึ้นเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2498 ปรากฏว่า มีสตรีดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรค 2 คน คือ คุณไคล ชูณหจันทร์ เป็นเลขาธิการพรรคกรรมกร คุณวัฒนา ศรีเงิน เป็นเลขาธิการพรรคสังเคราะห์อาชีพช่วยชาวนาและการกุศล

จิตติมา พรอรุณ (2538: 124 – 125) ได้สัมภาษณ์รองศาสตราจารย์ วิมลศิริ ชำนาญเวช นายกสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย ระหว่าง พ.ศ. 2534 – 2538 เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2538 สรุปได้ว่า สภาพสังคมใน พ.ศ. 2501 – 2506 นั้น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใช้นโยบายการปกครองเป็นลักษณะใช้อำนาจเผด็จการทางทหาร มีการออกกฎระเบียบควบคุมบทบาทและกิจกรรมของประชาชนอย่างเคร่งครัด ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองมาตรา 17 รวมอำนาจทางทหาร การเมืองการปกครองตลอดจนวางนโยบายทางเศรษฐกิจไว้ที่ตนเพียงคนเดียว มีการควบคุมบทบาททางการเมืองของประชาชน ผู้ใดวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลจะถูกปราบปรามอย่างรุนแรง ทำให้กิจกรรมและบทบาทสตรีในการดำเนินงาน เพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีของกลุ่มสตรีในขณะนั้นต้องลดบทบาทของตนเอง โดยเน้นการให้บริการปรึกษาด้านกฎหมาย การให้ความรู้ การช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อนภายใต้เกณฑ์สำคัญคือ สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย ปัญหาที่สตรีเดือดร้อนมักมาจากข้อกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม

ด้วยแต่เดิมผู้ชายมีโอกาสได้เรียนหนังสือกับพระที่วัด ส่วนผู้หญิงไม่มีโอกาสได้เรียน เมื่อผู้ชายมีความรู้ มีการศึกษา จึงเป็นผู้นำ และปกป้องผู้หญิง รวมทั้งคุ้มครองทรัพย์สินของผู้หญิง

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สภาพสังคม พ.ศ. 2475 – 2516 สรุปได้ว่า สังคมไทยแต่เดิมนั้นสตรีมีบทบาทเป็นเพียงแม่บ้านคอยเลี้ยงดูบุตร ต่อมาหลัง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา สภาพสังคมและรัฐธรรมนูญเริ่มเปิดกว้างให้สิทธิบุรุษและสตรีเท่าเทียมกัน สตรีจึงเริ่มเรียกร้องสิทธิและศึกษาหาความรู้ ประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม พ.ศ. 2475 – 2516

ไพรัตน์ เจริญมิตร (2525: 4 – 5) ได้ศึกษาเรื่องการเมืองการมีส่วนร่วมในสังคม การเมือง การปกครองของสตรีไทย ผลการศึกษาพบว่า สภาพสังคมของสตรี ในอดีตเริ่มตั้งแต่สมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์นั้น สตรีไทยส่วนใหญ่ ถูกจำกัด โดยขนบธรรมเนียมประเพณีให้มีบทบาทอยู่ในครอบครัว เมื่อเยาว์วัยต้องเรียนเย็บปักถักร้อย จักสาน การครัวและดูแลน้อง เมื่อแต่งงานต้องดูแลบ้าน ปรนนิบัติสามี เลี้ยงดูลูก และยังต้องคอยดูแลบิดามารดาเมื่อยามชราและยามเจ็บไข้

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงประกาศให้ยกเลิกการทอดหญิงมาเป็นหม่อมห้าม และได้ทรงแก้ไขกฎหมายให้บิดามารดาทำการสมรสให้บุตรเมื่อบุตรยินยอม สิ่งที่ทำให้บทบาทของสตรีเปลี่ยนแปลงเร็วขึ้นคือระบบการศึกษาใน พ.ศ. 2441 ที่ให้สตรีได้เข้ารับการศึกษาร่วมกับชาย

สมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีการตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น รัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งฉบับแรก พ.ศ. 2476 บัญญัติให้ชายและหญิงมีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกันทุกประการระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2492 มีการเลือกตั้ง และแต่งตั้งผู้แทนราษฎร 11 ครั้ง มีผู้แทนราษฎรเป็นสตรีคนแรกเมื่อ พ.ศ. 2492 สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงตั้งขึ้นในสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. 2486 สภาสตรีแห่งชาติตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2502 และสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยที่ดำเนินงานด้านส่งเสริมสวัสดิภาพสตรีตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2506

อภิชัย เจริญวงศ์ (2532: 69 – 76) ได้ศึกษาภูมิหลังของนักการเมืองสตรีกับการเข้าสู่กระบวนการทางการเมือง : ศึกษากรณีการเข้าสู่ตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาลทั่วประเทศ ผลการศึกษาพบว่า หลัง พ.ศ. 2475 ประเทศไทยได้เปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญฉบับแรกขึ้นในปีนั้น และต่อมาได้มีกฎหมายเลือกตั้งฉบับแรกประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2476 มีผลให้บุรุษและสตรีมีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกันในการสมัครรับเลือกตั้งและเลือกตั้ง แต่ผลจากการเลือกตั้ง 5 ครั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 – 2491 ไม่ปรากฏว่ามีสตรีเข้ามามีส่วนร่วมด้วย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2492 มีสตรีลงสมัครรับเลือกตั้ง ได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎร 1 คน คือ นางอรพิน ไชยกาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี ส่วนสมาชิกวุฒิสภาแต่งตั้งจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ นั้น ได้เปิดโอกาสให้สตรีเข้าไปมีบทบาทร่วมในสภาก่อน พ.ศ. 2516 เพียง 3 ท่าน คือ คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ ท่านผู้หญิง

ละเอียด พิบูลสงคราม และ นางแรม พรหมโบล บุญประสพ แม้ในระยะต่อมามีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังเป็นจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับบุรุษ และถ้าพิจารณาจากภูมิหลังจะพบว่าแต่ละคนล้วนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในวงการสตรีชั้นนำของไทย เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ได้รับโอกาสทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สูงกว่าสตรีทั่วไป

จิตติมา พรอรุณ (2538: 120 – 255) ได้ศึกษาการเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมคนไทย พ.ศ.2489-2519 ผลจากการศึกษาพบว่า ตลอดระยะเวลาในการบริหารประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สืบเนื่องมาถึงรัฐบาลจอมพลถนอม ระหว่าง พ.ศ. 2501 – 2515 นั้น สถานภาพของสตรีไทย มิได้แตกต่างไปจากสมัยหลังสงคราม สิทธิสตรียังคงถูกจำกัดด้วยข้อกฎหมายหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในครอบครัว การประกอบอาชีพของสตรี การได้รับค่าจ้างแรงงานของสตรี ทำให้สตรียังคงดำรงความเสียเปรียบในสังคมอยู่ต่อไป

สมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2500 ได้ทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจการปกครองจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม และแต่งตั้งพลโท ถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ในที่สุดจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำการรัฐประหารอีกครั้งในวันที่ 20 ตุลาคม 2501 ได้ประกาศเลิกใช้รัฐธรรมนูญ ประกาศใช้มาตรา 17 ในการปกครองประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2501 – 2506 ทำให้การเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิสตรีต้องลดบทบาทลง เป็นการให้บริการแนะนำปรึกษาด้านกฎหมายแก่ประชาชนทั่วไป จนกระทั่ง พ.ศ. 2506 – 2516 รัฐบาลของ จอมพลถนอม กิตติขจร บริหารประเทศ ได้มีท่าทีผ่อนปรนความเข้มงวด เปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นทางการเมืองมากขึ้น ทำให้การเรียกร้องสิทธิสตรีก็คลี่คลายขึ้นอีกครั้ง และนำเอาปัญหาความไม่ยุติธรรมในสังคมของสตรีขึ้นมาศึกษา

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมไทย พ.ศ. 2475 – 2516 สรุปได้ว่า สภาพสังคมในสมัยดังกล่าว ทำให้สตรีไทยมีการศึกษาสูงขึ้น มีสิทธิเท่าเทียมบุรุษตามระบอบประชาธิปไตย

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทย

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทย

กมล ชาญเลขา (2499: 26 – 32) กล่าวถึงบทบาทของสตรีไทยในเมืองและในชนบทไว้ว่า ในฐานะภรรยา ภรรยาในสังคมเมืองมีหน้าที่เป็นแม่บ้านคอยดูแลบ้าน เลี้ยงลูกเป็นงานหลัก และสตรีหลายคนเริ่มออกทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้เพิ่มมากขึ้น และจำนวนสตรีที่ออกทำงานก็เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ส่วนสตรีในชนบทนั้นไม่เปลี่ยนแปลงบทบาทเท่าใดนัก สตรีในชนบทได้ทำหน้าที่ต่างๆ ร่วมกับสามีมานานแล้ว เช่น เป็นผู้ทำไร่นา เป็นหัวหน้าครอบครัวและทำงานหารายได้ร่วมกับสามี

สภาสตรีแห่งชาติ (2518: 62 – 64) ได้ยกตัวอย่างบทบาทของสตรีไว้ เช่น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงริเริ่มจัดตั้งการฝึกหัดวิชาแพทย์ผดุงครรภ์ขึ้น ให้ผู้หญิงได้เรียนรู้วิชาการพยาบาลแผนใหม่เกี่ยวกับการผดุงครรภ์ อีกทั้งทรงก่อตั้งโรงเรียนเสาวภาสอนวิชาสามัญ วิชาการช่างสตรี การศึกษาผู้ใหญ่ โดยใช้หลักสูตรระยะสั้น ทางด้านการช่างสตรีทรงริเริ่มการศึกษาแก่สตรีไทยในต่างจังหวัด และส่วนกลางด้วย ทรงจัดตั้งสภาอุณาโลมให้สตรีได้มีบทบาทในการช่วยบรรเทาทุกข์ช่วยเหลือผู้เจ็บป่วย ในขณะที่มีกรณีขัดแย้งกับฝรั่งเศส นอกจากนี้พระองค์ยังได้รับการสถาปนาเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 พ.ศ. 2439 ทรงกระทำหน้าที่ต่าง ๆ แทนพระองค์ด้วยพระปรีชาสามารถและรับผิดชอบอย่างดีเยี่ยมกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยยิ่งนัก

สตรีไทยของสภาสตรีแห่งชาติ (2518: 113) กล่าวว่า สถานภาพและบทบาทของสตรีเริ่มเปลี่ยนไปภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายออกใช้บังคับ คือประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยครอบครัวมีผลใช้บังคับ ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2478 ในการนี้มีสตรีนักกฎหมายผู้หนึ่งคือ คุณแรม พรหมโบล บุญยประสพ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการวิสามัญร่วมพิจารณาร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว

สตรีไทย (2518: 71 – 73) กล่าวถึงบทบาทสตรีไว้ว่า หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ภริยาจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้เริ่มตั้งสำนักวัฒนธรรมหญิงขึ้นในสภาวัฒนธรรมแห่งชาติใน พ.ศ. 2486 โดยดำรงตำแหน่งเป็นประธานสำนักงาน พร้อมส่งเสริมให้มีสโมสร และสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมสตรีขึ้นในจังหวัดต่างๆ ต่อมาได้ก่อตั้งเป็นสภาสตรีแห่งชาติ ด้านกฎหมายได้ตั้งผู้แทนสตรี เป็นกรรมการพิจารณาแก้ไขปรับปรุงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่เกี่ยวกับสิทธิและความเสมอภาคของหญิงที่มีสามี ด้านสังคมได้จัดตั้งโรงเรียนสังคมสงเคราะห์ขึ้นเป็นแห่งแรกที่บ้านพิษณุโลก ส่งเสริมให้มีสถานรับเลี้ยงเด็กในกรมประชาสงเคราะห์ ตลอดจนให้ความอุปถัมภ์แก่กรรมกรสตรี

บวร ประพตติ (2520: 48 – 49) ได้กล่าวถึง สตรีที่ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2476 นางสาวสายหยุด เก่งระดมยิง เป็นนักเรียนหญิงจากโรงเรียนราชินี ที่สอบได้ทุนเล่าเรียนหลวง ไปศึกษาต่อวิชาแพทย์ยังประเทศสหรัฐอเมริกา นับว่า เป็นสตรีคนแรกที่แสดงความสามารถในทางวิชาการแข่งขันกับบุรุษ นับได้ว่าเป็นสิ่งกระตุ้นให้สตรีมีความคิดว่าความสามารถของสตรีเองก็มีได้เป็นรองบุรุษเพศ

หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ์ ปราโมช (2522: 177) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับสตรีไทยในอดีต โดยสรุปว่าสตรีไทยในสมัยอยุธยา นั้น มีสิทธิว่ากล่าวกิจการของครอบครัวมากกว่าสตรีในประเทศอื่นๆ

ในสมัยเดียวกัน ด้วยเหตุที่ว่าระบอบของสังคมไทยบังคับให้นรุษต้องไปรับราชการทุกปี เป็นระยะเวลานานหลายเดือนหรือในคราวที่ต้องไปราชการสงคราม ทำให้สตรีต้องรับภาระหน้าที่ดูแลกิจการภายในครอบครัว ด้วยความจำเป็น จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สตรีมีสิทธิเท่าเทียมกับนรุษ

วารสารสตรีสาร (2522) ฉบับที่ 52 วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2522 เสนอบทความเรื่อง คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ นักพัฒนาสถานภาพสตรี กล่าวว่า สตรีไทยผู้มีความคิดก้าวหน้าไม่หยุดยั้ง และเป็นผู้พัฒนาสถานภาพทั้งของตนเองและของเพื่อนสตรีส่วนรวม คือ คุณหญิง สุภัทรา สิงหลกะ ช่วงชีวิตของท่านที่เชื่อมต่อสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กับระบอบประชาธิปไตยมีรัฐสภา เป็นช่วงเวลาที่ท่านก้าวไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ จากสถานะแห่งนางพระกำนัลในพระราชสำนักรัชกาลที่ 6 มาเป็นผู้บริหารกิจการเรือข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยา และธรรมศาสตร์บัณฑิตสตรี ผู้นำคนหนึ่งในการเรียกร้องสิทธิเสมอภาคของสตรีทางกฎหมาย เป็นสตรีที่ชักชวนเพื่อนๆ ที่เรียนกฎหมายรุ่นเดียวกันตั้งสมาคมศาสตร์บัณฑิตหญิงแห่งประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2490 โดยมีคุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์ เป็นนายกคนแรก และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย งานของสมาคมระยะแรกคือ การออกอภิปรายทางวิทยุและเขียนบทความให้ความรู้กฎหมายต่างๆ แก่ประชาชน คุณหญิง สุภัทรา สิงหลกะ ได้เป็นประธานสภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์ พ.ศ. 2517 – 2519

ธนวดี ทำจิน (2532: 38) เขียนบทความในสตรีทัศน์ กล่าวถึง สถานภาพและบทบาททางการเมือง การปกครองของสตรีไทยไว้ว่า ความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญมากในประวัติศาสตร์การเมืองไทยเหตุการณ์หนึ่งคือ การเรียกร้องประชาธิปไตย เมื่อ 14 ตุลาคม 2516 หลังจากนั้นแล้วสตรีมีโอกาเข้าไปมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น ข้อคิดเห็นและการเรียกร้องความเสมอภาคทางเพศของปัญญาชนสตรี เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป หลัง พ.ศ.2516 มีสตรีได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติ 76 คน นับว่าเป็นจำนวนสูงสุดที่สตรีเคยได้รับเลือก สตรีเหล่านี้มีบทบาทที่สำคัญในสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ในช่วงปี 2517 และ นางจันทน์ สันตะบุตร ได้เสนอให้แก้ไขบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ มาตรา 24 โดยระบุเพิ่มเติมว่า “พระราชธิดาจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้”

บรรณาธิการนิตยสารสกุลไทย (2536: 13) กล่าวถึงบทบาทสตรีไทยไว้ว่า ความสามารถในการทำงานของสตรีในแวดวงราชการนั้น ได้เห็นกันมาช้านานแล้ว งานสำคัญหลายอย่างของหลายกรม กอง และหลายกระทรวงที่มีสตรีเป็นเครื่องจักร หรือเป็นหลักสำคัญอยู่เบื้องหลังความสำเร็จ ซึ่งก่อประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมของประเทศชาติ แต่สตรีมิได้ “ออกหน้า” งานหลายอย่าง สตรีเป็นผู้ริเริ่ม เป็นผู้บุกเบิก และเป็นผู้ปฏิบัติอย่างมิได้ยิ่งหย่อนกว่านรุษด้วยความอุตสาหะอดทน แต่สตรีก็มิได้มุ่งหวังตำแหน่งอันสูงส่งต่าง ๆ ด้วยตระหนักดีว่ามีกฎหรือข้อจำกัดกีดกันไว้

หม่อมราชวงศ์ธรรมนิยัตร์ แก้วกิริยา (2536: 37) กล่าวถึงบทบาทสตรี เรื่องผู้นำหญิงของเมืองไทยไว้ว่า สตรีก็คือมนุษย์ ถ้ามนุษย์คนนั้นมีความปรารถนาที่จะทำอะไรก็ได้ถ้ามีความสามารถจริง ก็ไม่น่ามีอะไรเป็นตัวกีดกัน อย่างมองว่าเป็นสตรีแต่ควรมองกันที่ความสามารถ

ภัสสร ลิมานนท์ (2544: 239) ได้เขียนหนังสือ เรื่อง บทบาทเพศ สถานภาพสตรีกับการพัฒนา ในด้านสถานภาพและบทบาทสตรีสรุปได้ว่า ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตยในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เมื่อปี พ.ศ. 2475 สตรีไทยได้รับสิทธิในการออกคะแนนเสียงเลือกตั้ง เช่น บุรุษ ในปี พ.ศ. 2476 หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา สถานภาพและบทบาทของสตรีเห็นได้ชัดเจนมาก ภายใต้อำนาจของผู้นำผู้หญิง ละเอียด พิบูลสงคราม ภริยานายกรัฐมนตรีขณะนั้น มีการปรับปรุงสถานภาพสตรีไทยหลายด้าน เริ่มก่อตั้งสำนักวัฒนธรรมหญิงทั่วประเทศและพัฒนาเป็น “สภาสตรีแห่งชาติ” เมื่อปี พ.ศ. 2499 นอกจากนี้ ได้มีความพยายามเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายหลายเรื่อง และหาแนวทางสร้างความเท่าเทียมทางโอกาสที่จะให้สตรีเข้ารับราชการได้

นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิตร (2546: 79) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง ผู้หญิงไทยกับบทบาทผู้นำในอดีต สรุปได้ว่า บทบาทของผู้หญิงไทยตามกฎหมายไทยแต่เดิมนั้น ถูกมองว่ามีแต่ภาระหน้าที่ ไม่มีสิทธิเหมือนชาย และมีฐานะทางสังคมที่ด้อยกว่าชายมาก ทั้งนี้เพราะ ผู้หญิงไม่มีสิทธิหน้าที่ หรือบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมแต่อย่างใด นอกจากนี้ ผู้หญิงไทยยังถูกมองว่าเป็นเพียงวัตถุ บำบัดความใคร่และเป็นทาสรับใช้ที่ซื่อสัตย์ในครัวเรือน เนื่องจากถูกกีดกันไม่ให้ได้รับการศึกษา ทำให้ไม่มีโอกาสแสดงความสามารถทางปัญญา เศรษฐกิจการเมืองและสังคม ลูกหญิงจึงมักได้รับการฝึกอบรมให้เป็นแม่บ้าน และเตรียมตัวเป็นภรรยาที่ดี และเมื่อเป็นภรรยาก็มีบทบาทเป็นเพียงแม่บ้านแม่เรือน เมื่อมีลูกก็ต้องทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงไทยจึงมีสภาพเหมือนทรัพย์สินของสามีเท่านั้น เมื่อสามีประสงค์จะขายภรรยาเมื่อใด ในราคาใด ก็ขายได้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่า กฎหมายเก่าไม่ยุติธรรมถึงกับมีพระราชดำรัสว่า กฎหมายเก่า “เห็นผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน” จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกและทรงตรากฎหมายใหม่ชื่อว่า พระราชบัญญัติซื้อขายเมีย ซึ่งมีสาระสำคัญว่า “สามีจะขายภริยาก็ได้ ถ้าหากภริยายินยอมด้วย แต่ถ้าสามีขายภริยาโดยที่ภริยาไม่เห็นด้วยแล้ว สามีย่อมมีความผิด กล่าวได้ว่าหญิงไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาท ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยพบว่า สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในอดีตนั้นมีแต่ภาระและหน้าที่แต่ไม่มีสิทธิอันใด ต่อมาเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองสตรีได้รับการศึกษา มีการพัฒนาความคิดอันมีผลให้สถานภาพ และบทบาทสตรีเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นตามลำดับ ตลอดจนมีบทบาทในสังคมมากขึ้น เช่น การมีส่วนร่วม

ในการบริหารบ้านเมือง การเป็นผู้นำสังคม การมีส่วนร่วมในการบริหารพัฒนาประเทศ

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทย

บุญยงค์ เกศเทศ (2517: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสถานภาพของสตรีไทย ในวรรณกรรม สมัยรัตนโกสินทร์ช่วง พ.ศ. 2325 – 2394 ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ลักษณะสังคมวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ตลอดจนทัศนคติและค่านิยมเป็นสิ่งที่กำหนดสถานภาพสตรีทุกด้าน เช่น สถานภาพ ด้านการศึกษา ให้โอกาสสตรีได้เรียนหนังสือและวิชาทั่วไปน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเน้นให้การอบรม เฉพาะทางด้านทศกวีกรรมศาสตร์ เพื่อเตรียมตัวเป็นแม่บ้าน ในด้านกฎหมาย สตรียังเสียเปรียบบุรุษ หลายเรื่อง เช่น การทำนิติกรรม การจัดการเรื่องทรัพย์สินมรดก ในบทกำหนดโทษก็ทำนองเดียวกัน สตรีจะต้องได้รับโทษมากกว่าบุรุษทั้งที่เป็นความผิดชนิดเดียวกัน ส่วนสถานภาพด้านครอบครัว สังคม และการประกอบอาชีพของสตรีตกอยู่ในภาวะจำยอม คือ ต้องเป็นผู้ตามบุรุษในทุกกรณี

บุญเดิม ไพเราะ (2519: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรีไทย ผลการศึกษาปรากฏว่า ในด้านครอบครัว สตรีที่เป็นบุตรสาวจะได้รับการฝึกฝนอบรมให้เป็นแม่บ้าน แม่เรือนและเป็นภรรยาที่ดี บุตรสาวในครอบครัวชั้นสูงจะถูกจำกัดสิทธิในการเลือกคู่ครองมากกว่า บุตรสาวในครอบครัวทั่วไป ซึ่งในปัจจุบันสตรีในชนบทยังคงดำเนินตามแบบประเพณีดั้งเดิม ส่วน บุตรสาวในสังคมเมืองหลวงเริ่มเปลี่ยนแปลงบทบาทของตน ให้เข้ากับสภาพสังคม ที่เปลี่ยนไป สำหรับสตรีที่เป็นภรรยามีบทบาท เป็นเพียงแม่บ้านแม่เรือน และมีฐานะเป็นเพียงทรัพย์สินของ ครอบครัว มีแต่หน้าที่ไม่สิทธิใดๆ ในส่วนบทบาทของสตรีที่เป็นมารดา มีหน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา เป็นสำคัญ สถานภาพของมารดาในครอบครัวเท่าเทียมกับบิดาทุกประการ ยกเว้นสิทธิในการ ปกครองบุตร กฎหมายให้อำนาจต่อบิดา ในด้านการศึกษาสตรีไทยจำนวนมากเข้าไปมีบทบาทใน การศึกษา เศรษฐกิจ และการเมืองเพิ่มขึ้น

พชนี อัยราชวัช (2521: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาจริยศึกษาของสตรีไทย ในสุภาษิตสอนหญิง คำกลอน ผลของการศึกษาทำให้ทราบว่า บทบาทและฐานะทางสังคมของสตรีด้อยกว่าบุรุษ คือ สตรี ได้รับการอบรมสั่งสอนให้ทำหน้าที่จัดการเกี่ยวกับการบ้านการเรือน ส่วนบุรุษทำหน้าที่นอกบ้านคือ เป็นผู้นำและหาเลี้ยงครอบครัว รับผิดชอบประเทศชาติ มีความรับผิดชอบมากกว่าสตรี เป็นเหตุให้สตรีมอบ ความเป็นใหญ่ให้แก่บุรุษ และสังคมในยุคนั้นกำหนดขอบเขตให้ผู้หญิงทดแทนบุญคุณของสามีมาก เกินไป จนกระทั่งผู้หญิงขาดอิสรภาพและความเป็นตัวของตัวเอง

ไพรัตน์ เฉชะรินทร์ (2525: 13 – 14) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในสังคม การเมือง การปกครองของสตรีไทย ผลการศึกษาสรุปได้ว่า บทบาทของสตรีไทยเริ่มก่อตัวขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประกาศให้ยกเลิก การจุद्धหญิงมาเป็น หม่อมห้าม และนำหญิง มาหัดละครในวัง อย่างที่เคยทำกันมาตามประเพณีนิยมแต่โบราณ ในรัชสมัยนี้ มีวีรสตรีชื่ออำแดงเหมือน และอำแดงจั่น ทูลเกล้าฯ ถวายฎีการายแรกไม่เต็มใจแต่งงานกับชายที่บิดา

มารดาเลือกให้ ลูกลงโทษของจำไว้ รายที่สองอำแดงจันได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเพราะเธอไม่ยินยอมให้สามีนำเธอไปขาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความไม่เป็นธรรมแก่สตรีจึงทรงให้แก้ไขกฎหมายให้บิดามารดาทำการสมรสให้บุตรได้ต่อเมื่อบุตรยินยอม และทรงยกเลิกกฎหมายค้าขายเมีย เว้นแต่เมียจะยินยอม

สำหรับบทบาทของสตรีด้านการเมืองการปกครองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ ท้าวเทพกระษัตรี และท้าวศรีสุนทร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่วีรสตรีทั้งสองสามารถรักษาเมืองถลางจากศัตรู และท้าวสุนทรนารีที่รักษาเมืองโคราชในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป ได้ทรงแสดงความสามารถในการตัดสินใจราชการสำคัญต่าง ๆ แทนพระองค์ได้

นิตยา จันทวงศ์ (2532: บทคัดย่อ) ศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยภาคใต้ ผลการศึกษาปรากฏว่า สถานภาพและบทบาทของสตรีจำแนกได้ 3 ด้าน คือ ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ และด้านสังคม แบ่งลำดับชั้นในสังคมได้ 2 สถานภาพ คือ สตรีชั้นสูงและสตรีสามัญ ด้านการศึกษาพบว่า สตรีชั้นสูงมีบทบาท 3 ประการ คือ บทบาทในการให้การศึกษา บทบาทในการสนับสนุนการศึกษา และบทบาทในการรับการศึกษา สตรีสามัญมี 2 บทบาทคือ บทบาทในการให้การศึกษา และบทบาทในการรับการศึกษา ด้านอาชีพ สตรีชั้นสูงมีบทบาทในการรับราชการ ส่วนสตรีสามัญมีบทบาทช่วยเหลือสามีประกอบอาชีพ เช่น เกษตรกรรม ค้าขาย และประมง ส่วนบทบาทด้านสังคม จะถูกกำหนดโดยฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจและสภาพสังคม และสตรีในแต่ละสถานภาพจะปฏิบัติต่อบุคคลข้างเคียงตามสถานภาพของตน

สุพัตรา ศิริมงคล (2534: 3) ได้วิจัยเรื่องการศึกษาบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในงานโฆษณา ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงโดยที่ผู้หญิงโสดและแม่บ้านต้องออกทำงานนอกบ้าน แสดงถึงความกล้าหาญของผู้หญิงในการก้าวออกไปสู่โลกภายนอก ทำให้โฉมหน้าของผู้หญิงไทยโดยเฉพาะในเมืองแตกต่างอย่างมากระหว่างผู้หญิงไทยในอดีต

จากเอกสารและงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยแต่เดิมจะด้อยกว่าบุรุษมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากวัฒนธรรมประเพณีและค่านิยมดั้งเดิมของสังคมไทยที่ต้องการให้สตรีทำหน้าที่เป็นภรรยาและมารดาที่ดีของลูก ความคิดดังกล่าวถูกถ่ายทอดกันต่อๆ มา จนกลายเป็นค่านิยม สตรีจึงมีสถานภาพและบทบาทเป็นภรรยาหรือมารดาของบุตรเท่านั้น ไม่มีสิทธิและอำนาจในการตัดสินใจเท่าบุรุษ ต่อมาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง สตรีมีโอกาสดำเนินการศึกษามากขึ้น ทำให้สถานภาพและบทบาทของสตรีเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี มีความกล้า มีอิสระในการเลือกคู่ครอง ตลอดจนมีประสิทธิภาพในการทำงานได้อย่างเทียบเท่าเทียมกับบุรุษ

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของผู้หญิง

3.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของผู้หญิง

สน คชสาร (2521: 72 – 75) ได้เขียนบทความเสนอทัศนะเกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรม โดยศึกษาผ่านทางเสนีย์ เสาวพงศ์ โดยกล่าวว่าบทบาทของผู้หญิงจากนวนิยายของเสนีย์ เสาวพงศ์ 3 เรื่อง คือ ชัยชนะของคนแพ้ ความรักของวัลยา และปีศาจ สรุปได้ว่า ตัวเอกในนวนิยายเรื่องชัยชนะของคนแพ้ “มาเนีย” เป็นหญิงต่างชาติในอุดมคติที่อุทิศตนให้แก่งาน และต่อต้านค่านิยมที่ไม่ถูกต้องในสังคมไทย เรื่องความรักของวัลยา “วัลยา” เป็นเรื่องของผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ มีความคิดและการกระทำเท่าเทียมกับบุรุษ ส่วนเรื่องปีศาจ “รัชนี” ตัวเอกในเรื่องเป็นตัวแทนของผู้หญิงรุ่นใหม่ที่กำลังหาญแหวกกรอบประเพณีและค่านิยมไปใช้ชีวิตใหม่ที่มีค่า และเป็นประโยชน์ต่อสังคม

เวณวัน ทองลา (2523: 36 – 38) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อผู้หญิงในวรรณกรรม โดยกล่าวว่า บทบาทของผู้หญิงรุ่นใหม่ ก้าวหน้ากล้าหาญต่อสู้เพื่อสตรีชนชั้น อย่างเด็ดเดี่ยวกล้าหาญออกมาสัมผัสกับความเป็นจริงภายนอก ทำงานเป็นประโยชน์ต่อสังคม บทบาทของผู้หญิงเหล่านี้ได้ถูกบันทึกไว้ในงานเขียนประเภทนวนิยาย เช่น “ความรักของวัลยา” “ปีศาจ” หรือ “ชัยชนะของคนแพ้” ของเสนีย์ เสาวพงศ์ “พิราบแดง” “พิราบเงิน” “แผ่นดินเดียวกัน” ของรพีพร “จนกว่าเราจะพบกันอีก” ของศรีบูรพา และผลงานของนักเขียนรุ่นใหม่อย่าง วัฒน์ วรรยางกูร ในเรื่องคำบล่อมะกอก เป็นการต่อสู้ของผู้หญิงเพื่อปลดปล่อยตัวเอง จากวัฒนธรรมประเพณีอันคร่ำครึของสังคมที่เต็มไปด้วยการกดขี่ และยังคงต่อสู้กับความไม่ถูกต้องในระบบเศรษฐกิจและการเมืองอีกด้วย

บัวแพน นันทพิสัย (2523: 37 – 38) เขียนบทความเนื่องในวันสตรีสากล เกี่ยวกับภาพสะท้อนของผู้หญิงที่เปลี่ยนไป สรุปได้ว่า นวนิยายในอดีตจนถึงปัจจุบัน เรามีแบบอย่างผู้หญิงในนวนิยายหลากหลายแบบสุดแล้วแต่สภาพสังคมจะผันแปรไป เรียงลำดับวิวัฒนาการได้ ดังนี้คือ ลักษณะแรก เก่ง อดทน อ่อนหวาน ลักษณะที่สอง เป็นตัวของตัวเอง และเข้าถึงผู้อ่านมากขึ้น ลักษณะที่สาม ผู้หญิงไร้เดียงสาในยุคเผด็จการ ลักษณะที่สี่ แกร่ง เข้มแข็ง อดทน และมีลักษณะเหมือนจริงยิ่งขึ้น ลักษณะที่ห้า มีอารมณ์และอิสระมากขึ้น ลักษณะที่หก ทำทุกอย่างเพื่อผู้ชายคนเดียว ลักษณะที่เจ็ด รู้เท่าทัน ทำให้สามีเกรงใจ ลักษณะที่แปด ผู้หญิงที่ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี และลักษณะสุดท้าย หญิงที่ต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ จะเห็นว่า ผู้หญิงในนวนิยายได้พัฒนามาจนกระทั่งถึงจุดของการต่อสู้ในครอบครัว ก็ไม่น่าจะเป็นปัญหาที่จะพัฒนาต่อไป

ไพลิน รุ่งรัตน์ (2527: 27 – 79) เขียนบทความเรื่องการต่อสู้ของผู้หญิงในวรรณกรรมไทยกับความเป็นจริงของสังคม โดยแสดงทัศนะถึงการต่อสู้ของผู้หญิงในวรรณกรรมไทยกับความ

เป็นจริงในสังคมว่ามีอยู่ 4 ประเภท คือ ประเภทแรกต่อสู้เพื่อให้ผู้รัก โดยใช้วิธีเอาความดีเข้าข่ม ประเภทที่สอง ต่อสู้ด้วยการเสียดสีความรู้สึกรู้สึกหรือเหตุผล ประเภทที่สาม ต่อสู้ด้วยอุดมการณ์ที่มีความเป็นตัวของตัวเอง และประเภทที่สี่ ต่อสู้เพื่อสังคมซึ่งเป็นประเภทที่กำลังมีบทบาทเพราะมีความใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด

วินิตา ดิถียนต์ (2530: 15) ได้เขียนบทความในหนังสือสองทศวรรษอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในหัวข้อ ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในนวนิยายไทยในอดีตและปัจจุบัน กล่าวว่า ในอดีตผู้หญิงไทยไม่ได้ประกอบอาชีพนอกบ้าน มีสังคมคับแคบอยู่ภายในบ้านของตน บ้านเพื่อนหรือบ้านสามี มีความคิดแต่เรื่องแต่งกายให้สวยทันสมัย และความหวังสูงสุดอยู่ที่การแต่งงาน ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง บทบาทของผู้หญิงเริ่มเปลี่ยนไป คือเริ่มแสวงหาอุดมการณ์ในการดำเนินชีวิตคู่ไปด้วย ภาพนางเอกผู้เรียบร้อยอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนแบบเก่าเริ่มเปลี่ยนไปเป็นบทบาทสตรีที่ออกสังคมกับผู้ชายมากขึ้น ต่อมา กฤษณา อโศกสิน ได้เสนอภาพบทบาทผู้หญิงใหม่โดยให้ผู้หญิงมีความเสมอภาคเท่าเทียมผู้ชาย และมีบทบาททางด้านสังคม การเมือง และเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น

รินฤทัย สัจจพันธุ์ (2533: 34 – 42) เขียนบทความเรื่องภาพของผู้หญิงไทยในนวนิยายของนักเขียนสตรี สรุปได้ว่า สังคมไทยในช่วง 60 ปี นับจากนวนิยายของ “ดอกไม้สด” สังคมไทยเปลี่ยนไปอย่างมหาศาล ด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ภาพของผู้หญิงไทยที่ปรากฏในนวนิยายยุคปัจจุบัน เป็นภาพสะท้อนของผู้หญิงยุคใหม่ที่ต่อสู้กับขนบธรรมเนียมของสังคมเก่าที่ค้างอยู่และกลไกที่ซับซ้อนของสังคมเกษตรอุตสาหกรรมแบบทุนนิยม ผู้หญิงยุคนี้จึงต้องเห็นคุณค่าของหน้าตาในการแสดง “ความเป็นผู้หญิง” ที่อ่อนหวานนุ่มนวลและ “ความเป็น ผู้ชาย” ที่แกร่งกล้าเด็ดเดี่ยว เพื่อให้เป็นที่ยอมรับจากคนต่างเพศและคนเพศเดียวกัน

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง สรุปได้ว่า ตัวละครหญิงต่างมีสถานภาพและบทบาทที่เป็นทั้งมารดา ภรรยา และบุตร ที่ต้องช่วยเหลือครอบครัว และครอบครัวอีกทั้งต้องศึกษาแสวงหาความรู้ประกอบอาชีพ เลี้ยงตนเอง และครอบครัวด้วย

3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง

สายสมร เจริญรองการ (2528: บทคัดย่อ) ทำวิจัยเรื่องสถานภาพทางสังคมของผู้หญิงไทยในช่วงปี พ.ศ. 2475 – 2493 ในนวนิยายของดอกไม้สด และ ก. สุรางคนางค์ ผลการวิจัยปรากฏว่า งานเขียนนวนิยายของนักเขียนสตรีทั้งสองท่าน สะท้อนภาพของผู้หญิงจากชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง ซึ่งมีสถานะที่แตกต่างกันทั้งในสถาบันครอบครัว สถานภาพทางการศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจ และสถานภาพทางการเมืองและกฎหมาย ทั้งยังได้ถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิด และวิถีชีวิตลงในงานนวนิยาย นอกจากนี้ยังเป็นนักเขียนสตรีรุ่นแรกที่ทำให้ความสำคัญกับตัวละคร ฝ่ายหญิงมาก อาจกล่าวได้ว่าท่านมีความต้องการที่จะเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงในสังคม โดยผ่านนวนิยาย

ซึ่งในยุคนั้นยังไม่มียศหรือสถาบันของผู้หญิงใดๆ ที่จะเป็นตัวแทนกระทำการดังกล่าว และจากการศึกษานวนนียบายของดอกลำไยสด และ ก. สุรางคนางค์ ก็ทำให้สามารถรู้ถึงสถานภาพทางสังคมของผู้หญิง ตลอดจนความคาดหวังต่อสถานภาพของผู้หญิงในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี

สุริย์ สุวรรณภาค (2529: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศจากนวนิยายไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2444 – 2501 พบว่า ช่วงปี พ.ศ. 2444 – 2475 ผู้หญิงมีบทบาทในสังคมน้อยมาก เพราะไม่ได้รับการยอมรับและสนับสนุน ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 – 2501 ผู้หญิงได้เริ่มมีบทบาทในสังคมเพิ่มมากขึ้น ส่วนมากเป็นด้านสังคมสงเคราะห์ แต่ก็ยังไม่ถึงกับเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจปัญหาและแก้ไขสภาพสังคม แต่อย่างไรก็ตามผู้หญิงไทยได้พยายามแสดงความสามารถและเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนเองที่มีต่อสังคม แม้จะจำกัดในวงแคบเฉพาะผู้หญิงในวงสังคมระดับสูงก็ตาม แต่ก็ได้แสดงให้เห็นฐานะของสตรีที่ได้รับการยอมรับและยกระดับให้สูงขึ้น ปัจจัยที่ทำให้บทบาทของผู้หญิงเป็นที่ยอมรับของผู้ชายนั้น ได้แก่ การศึกษา ซึ่งเริ่มขยายตัวอย่างรวดเร็ว ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และกฎหมายรับรองฐานะของสตรีให้เสมอภาคบุรุษ

วีรวรรณ ศรีสำราญ (2533: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสถานภาพสตรีในสังคมไทยใน นวนิยายของกฤษณา อโศกสิน ในช่วงปี พ.ศ. 2497 – 2530 โดยศึกษาสถานภาพและบทบาทของ ผู้หญิงในสังคม และในนวนิยาย ผลการศึกษาพบว่าในช่วง พ.ศ. 2497 – 2510 สถานภาพของผู้หญิงไทยอยู่ในยุคเริ่มเปลี่ยนแปลง ผู้หญิงเริ่มได้รับการศึกษาในโรงเรียนมากขึ้น แต่หน้าที่ที่สำคัญก็คือการเป็นแม่บ้าน เน้นเรื่องคู่ครองและการแต่งงานเป็นสำคัญ ต่อมาช่วง พ.ศ. 2511 – 2521 ผู้หญิงไทยได้รับการศึกษาสูงขึ้น บางคนได้รับการศึกษาเท่าเทียมผู้ชาย และมีบทบาททางเศรษฐกิจสามารถหาเลี้ยงตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพามารยา

ทัศนีย์ กุมะรัตน์ (2534: บทคัดย่อ) ได้วิเคราะห์แนวคิดเรื่องบทบาทสตรีในนวนิยายของ เสนีย์ เสาวพงศ์ ผลการวิเคราะห์ปรากฏว่า เสนีย์ เสาวพงศ์ แสดงแนวคิดเรื่องบทบาทสตรีไว้ว่า บทบาทสตรีในด้านสังคมมีมากกว่าบทบาทด้านอื่น โดยเฉพาะบทบาทในการกระทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม ผู้เขียนมีเจตนาที่จะเสนอแนวความคิดใหม่ให้แก่สตรี กล่าวคือ สตรีรุ่นใหม่จะมีความเป็นตัวของตัวเอง มีอุดมคติในการดำเนินชีวิต มีความกล้าหาญที่จะยืนหยัดต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีเหตุผลและชาญฉลาด มีอิสระในการคบเพื่อนต่างเพศ มีเสรีภาพในเรื่องความรักและการแต่งงาน และการอุทิศตนทำงานเพื่อสังคม

ศรีจันทร์ พันธุ์พานิช (2534: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบุคลิกภาพ สถานภาพ และบทบาทของตัวละครหญิงในนวนิยายของ ว. วนิชย์กุล ผลการศึกษาปรากฏว่า สถานภาพและบทบาทของตัวละครปรากฏ 3 ด้าน คือ ด้านครอบครัว ด้านการประกอบอาชีพ และด้านสังคม สถานภาพและบทบาทในครอบครัว ได้แก่ บทบาทลูกสาว ดิหรือไม้ดั้นขึ้นอยู่กับการอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่

ส่วนกรรยาพบว่า หลายคนมีความรู้ความสามารถประกอบอาชีพนอกบ้าน ดูแลงานบ้านได้เป็นอย่างดี ส่วนบทบาทของมารดา เป็นมารดาที่ดีได้แม้จะด้อยการศึกษา สถานภาพและบทบาทด้านอาชีพ ตัวละครหญิงส่วนใหญ่มีความรู้และสามารถประกอบอาชีพหารายได้ด้วยตนเอง ได้รับการศึกษาระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอก ส่วนสถานภาพและบทบาทในสังคมตัวละครหญิงสามารถออกสังคมเคียงคู่สามีหรือบิดามารดาได้ดี

วาสนา บุญสม (2535: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทผู้หญิงในนวนิยายและเรื่องสั้นของ หลวงวิจิตรวาทการ ผลการศึกษาปรากฏว่า หลวงวิจิตรวาทการนิยามให้ตัวละครฝ่ายหญิงเป็นตัวละครเอกที่แสดงบทบาทสำคัญในเรื่อง เช่น บทบาทผู้นำในระดับครอบครัว ระดับประเทศ และระดับโลกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านสังคม และทางด้านการเมือง แทนที่จะเป็นผู้ตามเหมือนที่ปรากฏในสังคม นอกจากนี้ตัวละครหญิงยังมีบทบาทพัฒนาตนเองให้มีความรู้ ความสามารถและสติปัญญาควบคู่กันไปด้วย

ทฤษฎา โพธิ์อยู่ (2536: บทคัดย่อ) ได้วิเคราะห์แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรีในนวนิยายของ ดวงใจ โดยวิเคราะห์บทบาทสตรีด้านครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ผลการศึกษาพบว่า บทบาทสตรีด้านครอบครัว ผู้เขียนเสนอแนวความคิดว่าคุณสมบัติของสตรีไทยในอดีต นับเป็นสิ่งพึงปฏิบัติสำหรับสตรีในยุคพัฒนา ได้แก่ ความผูกพันของสมาชิกในครอบครัว ในด้านการเป็นภรรยา เป็นมารดา เป็นบุตรสาว เป็นย่าและยาย รวมทั้งการปฏิบัติดูแลเรื่องการเงินอยู่ของสมาชิกในครอบครัว สำหรับบทบาทสตรีด้านการศึกษา สตรีควรรหาโอกาสศึกษาหาความรู้ให้สูงที่สุดเท่าที่กำลังสมองจะรับได้ทั้งในสถานศึกษา และจากการแสวงหาด้วยตนเอง ส่วนบทบาทด้านเศรษฐกิจ สตรีมีความสามารถในการทำงานนอกบ้านได้ไม่แพ้บุรุษ บทบาทสตรีด้านการเมืองและสังคม สตรีควรมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง เพราะสตรีเป็นประชากรส่วนหนึ่งของสังคม สตรีมีสิทธิและเสรีภาพที่จะคิดและตัดสินใจในการดำเนินชีวิตของตนเอง

ภัทรพร หงษ์ทอง (2538: บทคัดย่อ) ได้วิเคราะห์แนวคิดสตรีนิยมในนวนิยายของ ทมยันตี ระหว่าง พ.ศ. 2506 – 2534 ผลการวิเคราะห์พบว่า นวนิยายของทมยันตีมีลักษณะเป็นวรรณกรรมสตรีที่ต้องการแสดงบทบาทของสตรีอย่างชัดเจน โดยให้ตัวละครเอกฝ่ายหญิง คือ ภาพตัวแทนของสตรีที่มีความเป็นกุลสตรีและเป็นภาพตัวแทนของสตรียุคใหม่ ที่มีความแกร่ง โดยเฉพาะความเข้มแข็งทางใจ รวมทั้งมีบทบาทเป็นสตรีที่ทำงานนอกบ้าน ซึ่งมีทั้งความสวยงามและสติปัญญา ทั้งเป็นสตรีที่เรียกร้องต่อสู้ทวงสิทธิสตรี สร้างสำนึกของความเป็นเพศหญิงอย่างแท้จริง

เพ็ญแข งามดวงใจ (2541: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผู้หญิงในนวนิยายของ วิมล ศิริไพบูลย์

ผลการศึกษาด้านสถานภาพและบทบาทผู้หญิง พบว่า บทบาทในฐานะบุตรสาวที่ดีจะต้องประพฤติตนอยู่ในกรอบของประเพณีและค่านิยมของสังคม บทบาทภรรยาที่ดีจะต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน ซื่อสัตย์ต่อสามี บทบาทในฐานะมารดาจะต้องมีความเสียสละเพื่อครอบครัว ส่วนบทบาทในด้านการประกอบอาชีพ ผู้หญิงสามารถประกอบอาชีพพึ่งตนเอง และเป็นที่พึ่งของครอบครัวได้ สามารถเข้าสังคมได้ดีช่วยเหลือสังคมได้ตามสมควร ส่วนบทบาทในด้านการเมือง ผู้หญิงสามารถเป็นหัวคะแนน เป็นสตรีไทย เป็นนายกรัฐมนตรี และเป็นพระราชินีปกครองประเทศได้

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง สรุปได้ว่า ตัวละครหญิงมีบทบาทในด้านสังคม ในด้านครอบครัว และในด้านการศึกษา มีผลให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแล้วข้างต้น ผู้วิจัยจะใช้เป็นแนวทางในการศึกษานวนิยายของบุญเหลือ ด้านสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงว่า มีลักษณะอย่างไร และมีคุณค่าแก่ผู้อ่านและสังคมไทยอย่างไร

บทที่ 3

วิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง

นวนิยายของบุญเหลือที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้มีจำนวน 5 เรื่อง คือ สะใภ้หม่อมตีพิมพ์ พ.ศ. 2504 ทูตพิเศษ ตีพิมพ์ พ.ศ. 2509 ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี ตีพิมพ์ พ.ศ. 2512 สุรตนา ตีพิมพ์ พ.ศ. 2514 และ ดร.ลูกทุ่ง ตีพิมพ์ พ.ศ. 2516 การศึกษาตัวละครหญิงในด้านสถานภาพ และ บทบาท ผู้วิจัยจะนำเสนอการวิเคราะห์ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

สถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง

สุพัตรา สุภาพ (2528: 26) กล่าวว่า “สถานภาพเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคล ทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น”

ส่วนความหมายของคำว่า “บทบาท” นั้น สุพัตรา สุภาพ (2528: 30) กล่าวว่า หมายถึง “การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น มีตำแหน่งเป็นพ่อ บทบาท คือ ต้องเลี้ยงลูก เป็นครู บทบาท คือ สั่งสอนอบรมนักเรียนให้เป็นคนดี เป็นคนใช้ บทบาท คือ ปฏิบัติตัวตามคำแนะนำของแพทย์

จากความหมายของคำว่า สถานภาพและบทบาทดังกล่าว สรุปได้ว่า สถานภาพ คือ สิ่งที่บุคคลกำหนดขึ้นทางสังคม เพื่อบอกหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องปฏิบัติ ส่วนคำว่า บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ

สุพัตรา สุภาพ (2528: 36) ได้กล่าวถึงกรอบคร่าวได้ว่า เนื่องจากกรอบคร่าวเป็นสังคมกลุ่มแรกที่เรากำลังเผชิญตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโต กรอบคร่าวจะให้ชื่อและสกุล ซึ่งเป็นเครื่องบอก สถานภาพและบทบาทในสังคมที่เขามีส่วนร่วมด้วย ตลอดจนกำหนดสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกมีต่อกันและต่อสังคม

ในการศึกษาวิเคราะห์นวนิยายของบุญเหลือ จึงขอศึกษาบทบาทของตัวละครเอกฝ่ายหญิง หรือตัวละครหญิงที่มีบทบาทสำคัญ ตามบทบาทและสิทธิที่มีต่อตัวละครอื่น ดังที่ พัทยา สายหู (2544: 44) กล่าวไว้ว่า “ความเป็นบุคคลทางสังคมนั้นกำหนดกันด้วยงานหรือหน้าที่ ซึ่งผู้นั้นต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นตามบทที่สังคมกำหนดไว้ให้เขาแสดงสิ่งที่แสดงหรือกระทำไปตามบทนั้น” ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ตัวละครหญิงในด้านต่อไปนี้คือ

1. สถานภาพและบทบาทในครอบครัว

2. สถานภาพและบทบาทในสังคม

ตัวละครที่นำมาวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทมีดังนี้คือ กรรมการ จันทิรา และ แอนน์ ในเรื่องสะก๊ี้เหม่ม จอห์น คุณแจ้ว และ จอเลาะ ในเรื่องทุติยะวิเศษ ลูกหว่า คุณหว่า และ โนรี ในเรื่องตกหลุมตรองแล้วใครคือดี วิชชุ และ นกัสมณี ในเรื่องสุรณาริ ลูกแก้ว และ ใจแก้ว ในเรื่อง ดร.ลูกทุ่ง

1. สถานภาพและบทบาทในครอบครัว

สถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงในครอบครัวนั้น ประกอบไปด้วย สถานภาพและบทบาทดังต่อไปนี้ คือ 1) บุตรสาว 2) บุตรสะก๊ี้ 3) ภรรยา 4) มารดา 5) เพื่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 บุตรสาว

สุพัตรา สุภาพ (2528: 68 – 69) ได้กล่าวถึงบทบาทในฐานะบุตรสาว ซึ่งสรุปได้ว่า บทบาทในฐานะของบุตรสาว หมายถึง ลักษณะและพฤติกรรมของผู้หญิงในฐานะบุตรสาวที่ประพฤติตนที่เหมาะสมตามขนบประเพณีและค่านิยมของสังคม อันได้แก่ การอยู่ในโอวาทของบิดามารดา เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ กตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณ มีสัมมาคารวะนอบน้อมถ่อมตน ไม่ได้เถียงก้าวร้า ขยันหมั่นเพียร ช่วยเหลือกิจการงานและสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ครอบครัว เป็นต้น

จากการศึกษานวนิยาย 5 เรื่องของ บุญเหลือ พบว่า ตัวละครหญิงที่ปรากฏ สถานภาพและบทบาทในฐานะบุตรสาวมีจำนวน 7 ตัว คือ กรรมการ จันทิรา จอห์น คุณแจ้ว จอเลาะ ลูกหว่า และ คุณหว่า ส่วนตัวละครหญิงที่ปรากฏสถานภาพและบทบาทในฐานะบุตรสะก๊ี้ มีจำนวน 1 ตัว คือ แอนน์

กรรมการ ในเรื่องสะก๊ี้เหม่ม เป็นบุตรสาวของคุณพระชนินทร์และคุณนายสารภี กรรมการมีพี่น้อง 4 คน คือ กรรมการ วัลย์ มะเคื้อ และประดู่ กรรมการมีรูปร่างคมขำ ผิวคล้ำ มีความเชื่อมั่นในตนเอง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รักญาติพี่น้อง ชอบช่วยเหลือผู้อื่น สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงของรัฐ แล้วสอบเข้ารับราชการเป็นครูอยู่ในโรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งของรัฐบาล

กรรมการ ในฐานะบุตรสาว เธอเป็นบุตรที่มีความกตัญญูต่อบิดามารดา เมื่อวัลย์พี่สาวของกรรมการได้แต่งงานแล้วย้ายไปอยู่กับสามีที่ต่างจังหวัด ที่บ้านจึงมี กรรมการ และน้องชายสองคน ภาระทุกอย่างในการดูแลบิดามารดาจึงตกเป็นของ กรรมการ ในฐานะที่เป็นลูกผู้หญิงคนเดียวในบ้าน เมื่อคุณพระชนินทร์ซึ่งเป็นบิดาป่วยมีอาการทางประสาท ตื่นตกใจง่าย กลัวเสียงดัง ภาระในการปรนนิบัติส่วนใหญ่จึงตกเป็นของกรรมการ แต่เธอก็มิได้บ่นหรือแสดง

อาการเบื่อหน่าย คงทำหน้าที่บุตรที่ดีมีความกตัญญูต่อบิดา ช่วยคุณนายสารภีมารดาดูแลปรนนิบัติ บิดาเป็นอย่างดี ทำให้บิดามีอาการดีขึ้น และในยามที่บิดามารดาต้องอพยพหนีภัยสงครามไปอยู่ บ้านสวน กรรมการได้อยู่บ้านภายในพระนครเพื่อรับภาระดูแลบ้านดูแลน้องชาย 2 คน แทนมารดา ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ระหว่างเปิดภาคเรียนนี้ คุณพ่อคุณแม่ของกรรมการและน้องเล็ก ๆ อพยพไปอยู่บ้านสวน กรรมการอยู่เฝ้าบ้านกับน้องชาย 2 คน อายุอยู่ในระหว่างเรียนชั้นมัธยมคนหนึ่ง และเป็นนักศึกษา ของมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์อีกคนหนึ่ง น้องสองคนไม่อยากไปอยู่บ้านสวน แต่คุณแม่กลับเป็น ห่วงกลัวว่าจะมีสวนกุหลาบคนองไม่ห่วงบ้าน ... กรรมการควรอยู่กำกับน้อง

(ทศิตะวิเศษ. 44, 45)

กรรมการได้สร้างความภาคภูมิใจให้แก่บิดามารดา ด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน จนจบปริญญาตรี แม้จะอยู่ในสถานะสงคราม แล้วสอบเข้ารับราชการครู มีรายได้เลี้ยงตนเอง และ ช่วยเหลือเจื้อยจนบิดามารดาและน้อง ๆ ยามมะเดื่อน้องชายมีปัญหาเรื่องการเงิน กรรมการได้ให้ ความช่วยเหลือน้อง ในบางครั้งของใช้ในบ้านชำรุดหรือเสียหาย กรรมการก็ต้องเป็นธุระช่วย ซ่อมแซมแก้ไข ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “คุณแม่มาเรียกให้ไปดูวิทยุของคุณพ่อเป็นอย่างไรจึงไม่มี เสียงอย่างที่เคยมี พอเสร็จจากไปช่วยคุณพ่อเรื่องวิทยุ อุทุมพรน้องชายที่มีชื่อเล่นว่ามะเดื่อเข้ามายืม เงิน เพราะได้ใช้เงินเดือนของตนเองหมดแล้ว” (สะไก้หม่อม. 142)

นอกจากนี้ กรรมการ ยังเป็นกำลังสำคัญในการแบ่งเบาภาระของบิดา ด้วยการ ช่วยเหลือญาติของบิดา โดยการเป็นธุระช่วยคุณสังเวียนมารดาวิตในการต่อเติมบ้านให้วิต และ แอนน์ ได้อยู่เป็นสัดส่วน และเป็นตัวกลางนำเงินค่าทำบ้านจากวิตที่คุณสังเวียนค้างชำระไปใช้ หนี้แทนวิต จึงทำให้ญาติพี่น้องเข้าใจผิด คิดว่าเธอไปขอวิตทั้ง ๆ ที่เขาแต่งงานแล้ว ทำให้ คุณแม่ตักเตือนกรรมการโดยมิได้นึกถึงว่ากรรมการนั้นมีอายุเกือบ 30 ปีแล้ว กรรมการรู้สึก ไม่พอใจที่มารดา ไม่เข้าใจในตัวเธอ และพลอยมีความคิดเหมือนคนอื่นๆ เพราะกรรมการ มีความ บริสุทธิ์ใจเห็นว่า วิตเป็นญาติสนิท แต่อย่างไรก็ตามกรรมการยังคงมีความเคารพต่อมารดา ไม่เสื่อมคลาย

จากบทบาทของกรรมการ จะเห็นว่า กรรมการเป็นบุตรสาวที่มีความกตัญญูต่อบิดา มารดา ช่วยปรนนิบัติดูแลบิดาที่เจ็บป่วย ช่วยเหลือเจื้อยเจื่อน้อง แม้กระทั่งของใช้ในบ้านชำรุดเธอก็ ต้องแก้ไข แม้กรรมการจะเป็นผู้ที่มีความคิดทันสมัย มีความเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็ประพฤติตน อยู่ในโอวาทของบิดามารดา เหมาะสมกับสถานภาพและบทบาทของบุตรสาวที่ดี

จันทิรา ในเรื่องสะใภ้หม่อม เป็นบุตรสาวของหลวงอนุมัติ อดีตผู้พิพากษาและ
คุณนายจำเนียร มีน้องสาวหนึ่งคนชื่อ “นิสา” จันทิรามีรูปร่างสูงโปร่ง ขนตาอนยาว ผิวขาวผ่อง
ผมหยักศกสลวยดำเป็นมัน มีลูกผมเป็นวงเล็กๆ ระตามต้นคอและข้างหู แขนเรียว ช่วงขาเรียวงาม
จัดเป็นหญิงที่สวยจนได้รับเลือกเป็นดาวของมหาวิทยาลัย สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจาก
มหาวิทยาลัยที่มีชื่อของรัฐ

จันทิรา ในฐานะบุตรสาว จันทิรา ได้สร้างความภาคภูมิใจให้บิดามารดาโดยตั้งใจ
ศึกษาเล่าเรียน สามารถสอบเข้าศึกษาต่อชั้นอุดมศึกษาได้ในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงที่สุดของรัฐ
เธอมีรูปร่างสวยจนได้รับเลือกเป็นดาวของมหาวิทยาลัย ทำให้ชายหนุ่มที่เรียนในคณะเดียวกันและ
ต่างคณะกันต่างให้ความสนใจ แต่อย่างไรก็ตาม จันทิราให้ความสำคัญกับการศึกษาจนกระทั่งเรียน
สำเร็จปริญญาตรีทั้งที่ขณะนั้นยังเป็นช่วงสภาวะสงคราม

นอกจากนี้ จันทิรา ยังเป็นบุตรที่มีความกตัญญูเคารพและเชื่อฟังบิดามารดา เมื่อเธอ
เลือกคู่ครองที่มีฐานะในสังคมดี มีการศึกษาสูง ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “จันทิรามีโอกาสได้พบกับ
เศรษฐีหนุ่มคนหนึ่ง นายบรรเลง ศิริสกล และนางสาวบรรลิมพีศาว ไม่มีบิดามารดา มีทรัพย์สิน
สมบัติพอที่จะไม่ต้องทำราชการ” (สะใภ้หม่อม. 65)

ต่อมาฝ่ายชายได้มาสู่ขอตามประเพณี พร้อมทั้งจัดงานสมรสอย่างสมเกียรติยิ่งใหญ่
งานหนึ่งแม้จะอยู่ในช่วงสงคราม ทำให้ญาติพี่น้องฝ่ายบิดามารดาต่างชื่นชมกันถ้วนหน้า ดังที่
ผู้เขียนบรรยายว่า

งานสมรสของจันทิราและบรรเลงได้ดำเนินไปอย่างครึกครื้นสมใจป่วนสาวทุกประการ ... ญาติ
พี่น้องที่ได้อพยพแยกย้ายกันไปอยู่ในจังหวัดใกล้เคียง ก็ถือโอกาสมาเยี่ยมเยียนกัน มีเจ้านายและ
ข้าราชการอพยพมาหลบภัยบางท่านมาร่วมงานเป็นเกียรติแก่บิดามารดาเจ้าสาว ซึ่งเป็นที่รู้จักในวง
ข้าราชการและผู้มีตระกูล บ้างก็ชมความสวยของเจ้าสาวและความรวยของเจ้าบ่าว บ้างก็ชมว่า
เจ้าของงานช่างอุตสาหะจัดงานให้หรูหราแม้ในยามสงคราม... ส่วนใหญ่ยินดีที่มีงานสมรสที่เป็น
พิธีรีตอง มีการเลี้ยงอาหารอร่อยและให้โอกาสญาติมิตรได้ รื่นเริงกัน

(สะใภ้หม่อม. 75 , 76 , 77)

จันทิรา ยังได้ปรนนิบัติดูแลบิดาและเป็นเพื่อนบิดาในยามที่บิดามีความต้องการเพื่อน
ร่วมเดินทางไปในตัวเมืองอยุธยาด้วยการช่วยพาเรือ เพื่อไปซื้อหาของจำเป็นในยามสงคราม ดังที่
ผู้เขียนบรรยายว่า ที่ตำบลซึ่งญาติและมิตร... อพยพไปอาศัยไม่มีไฟฟ้า อันทำให้คุณหลวงอนุมัติฯ
อดอดมาก เพราะท่านต้องการฟังวิทยุ ท่านจึงลงมาอยุธยาบ่อยที่สุด เป็นผลให้จันทิราทั้งการสอน
ตามท่านมาด้วยบ่อยๆ (สะใภ้หม่อม. 64)

จันทราดูแลในเรื่องอาหารการกินของบิดามารดา ใช้คำพูดอ่อนหวานเอาใจสมกับเป็นบุตรสาวที่ดี ดังตอนหนึ่งที่จันทรากล่าวว่า “คุณพ่อคะ คุณพ่อรับประทานแกงขอมมะพร้าวไหมคะ จันจะไปหามาให้” (สะใภ้หม่อม. 56)

แม้จันทราแต่งงานแล้ว ยามว่างเธอจะแวะเวียนมาเยี่ยมบิดามารดาที่บ้านเพื่อถามทุกข์สุข และนำความสุขทางใจมาสู่บิดามารดาตามธรรมชาติ

จากบทบาทของจันทราที่นำความภาคภูมิใจ ความสุขใจ กตัญญูเชื่อฟังบิดามารดาปรนนิบัติ ดูแลเอาใจใส่บิดามารดา นับว่า จันทรามีสถานภาพและบทบาทสมเป็นบุตรสาวที่ดี

ฉอ้อน ในเรื่องพิเศษพิเศษ เป็นบุตรสาวของหมื่นชำนาญศิลป์และแม่เชิญ ฉอ้อนมีพี่น้อง 3 คน โดยฉอ้อนเป็นบุตรสาวคนโต คนรองเป็นชายชื่อ “เหมอ” คนสุดท้ายเป็นหญิงชื่อ “ชะเอม” ฉอ้อนเป็นหญิงสาวที่มีรูปร่างเล็กสมส่วน ผิวขาวละเอียด ใบหน้าสวย ตลอดชีวิตของฉอ้อนจะได้รับคำชมเสมอว่าเป็นผู้หญิงสวย พุดจาไพเราะ กิริยามารยาทเรียบร้อย ฉอ้อนสำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมปลายจากโรงเรียนฝรั่งที่มีชื่อเสียงที่สุดในจังหวัดเพชรบุรี

ฉอ้อน ในฐานะบุตรสาว ฉอ้อนเป็นบุตรสาวที่ได้อยู่ในโอวาทของบิดามารดา ชอบศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ฉอ้อนต้องการศึกษาให้สูงที่สุด แต่บิดามารดาเห็นว่าเรียนถึงชั้น ม.5 นั้นมากพอแล้ว เพราะได้เรียนสูงกว่าเด็กผู้หญิงรุ่นเดียวกัน จึงให้ออกจากโรงเรียน ฉอ้อนปฏิบัติตามคำของบิดาด้วยดี ทั้งที่ความจริงฉอ้อนอยากเรียนให้สูงเท่านั้น และเมื่อฉอ้อนพบกับวิฑูร นายทหารหนุ่มรูปงาม ซึ่งมีอายุน้อยกว่าฉอ้อนหลายปี ฉอ้อนเกิดความรักในตัววิฑูรเช่นกัน แต่เพื่อรักษาเกียรติและประเพณีปฏิบัติตามคำสอนของบิดามารดา ฉอ้อนพยายามหักห้ามใจไม่ทำสิ่งใดที่นำความเสื่อมเสียมาสู่บิดามารดา ดังที่ฉอ้อนได้ตอบจดหมายของวิฑูรว่า

ขอให้คุณส่งผู้ใหญ่มาสู่ขอโดยเร็ว... การติดต่ออย่างอื่นไม่ได้ทั้งนั้น ชาวเมืองเพชรเขายังโบราณกันมาก ไม่ใช่กรุงเทพฯ ถ้าคุณจะเขียนจดหมายฝากน้องมาอีก สู้รับมาขอไม่ได้ บางทีจะได้พบได้คุยกันบ้าง แต่ที่บ้านฉอ้อนเองคุณพ่อไม่ยอมแน่ๆ

(พิเศษพิเศษ. 58)

ฉอ้อนมีความอ่อนน้อม ทำให้คนทั่วไปกล่าวถึงในทางชื่นชม นำความภาคภูมิใจมาสู่บิดามารดา ดังคำบรรยายว่า

หมื่นชำนาญเขามีบุญ เขาจะได้ฟังลูกคนนี้แน่ ถึงจะไปเรียนหนังสือโรงเรียนฝรั่ง แต่กิริยาที่เขาน่ารักน่าชม อ่อนหวานเหมือนแม่เขาน่ะแหละ” คำชมเชยหล่อนในทำนองนี้มีคนได้ยินและนำมาเล่าให้คุณพ่อและแม่ฟังเสมอ ฉอ้อนเป็นเด็กอยู่ในความนิยมของผู้ใหญ่และของเพื่อนฝูงรุ่นราวคราวเดียวกันทั้งบ้านทั้งเมือง (พิเศษพิเศษ. 190)

ต่อมาฉ้อฉลได้สมรสกับร้อยโทวิฑูร นายทหารหนุ่มรูปงามที่มีอนาคตก้าวหน้า ฐานะทางบ้านและสังคมดี งานสมรสได้ “ท่านกำยาน” ผู้ที่คนทั้งจังหวัดเพชรบุรีให้ความเคารพนับถือเป็นผู้ใหญ่จัดการให้อย่างยิ่งใหญ่และสมเกียรติ ทำให้บิดามารดาภาคภูมิใจในตัวของเธออย่างมาก เมื่อฉ้อฉลติดตามสามีไปอยู่ที่กรุงเทพฯ ฉ้อฉลได้ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของบิดามารดาด้วยการช่วยเหลือ “เณร” น้องชายที่เข้าไปเรียนต่อในกรุงเทพฯ จัดหาที่พักด้วยการจัดให้อยู่กับ “อาผ่อง” ญาติผู้ใหญ่ของสามี ซึ่งใกล้ชิดสถานศึกษาของเณร และหมั่นถามข่าวคราวของน้องชายอย่างสม่ำเสมอ ทำให้บิดามารดาคลายความกังวลใจ ส่วนตัวฉ้อฉลเมื่อวิฑูรได้รับทุนทางทหารไปศึกษาต่อต่างประเทศ ฉ้อฉลได้พาบุตรไปอยู่ที่บ้านในจังหวัดเพชรบุรี ทำให้บิดามารดามีความสุขใจที่ได้อยู่ใกล้ชิดลูกและหลาน ๆ กาลเวลา ต่อมาเมื่อวิฑูรได้ตำแหน่งพลเอก เป็นรองผู้บัญชาการรักษาความสงบภายในประเทศ ฉ้อฉลจึงได้รับตำแหน่ง “ท่านผู้หญิง” ตามตำแหน่งของสามี มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั้งประเทศ นำความชื่นชมและศักดิ์ศรีมาสู่บิดามารดาและวงศ์สกุลเดิมอย่างยิ่ง

จากบทบาทของฉ้อฉล ซึ่งเป็นบุตรสาวที่อยู่ในโอวาทของบิดามารดา เคารพเชื่อฟัง บิดามารดา ปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอนอย่างเคร่งครัด มีความกตัญญูรู้คุณ รับภาระดูแลน้องชายที่ไปอาศัยอยู่ด้วย นำความชื่นชมและเกียรติยศชื่อเสียงมาสู่บิดามารดา แต่งงานอย่างสมเกียรติเป็นที่ยกย่องของหมู่คนในสังคม การกระทำดังกล่าวจัดได้ว่า ฉ้อฉลมีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมเป็นบุตรสาวที่ดี

คุณแจ้ว ในเรื่องทุติยะวิเศษ มีชื่อที่เจ้านายประทานว่า “สุนทริกานาถ” โกศลทัด แต่ทุกคนจะเรียกชื่อเล่นว่า “คุณแจ้ว” คุณแจ้วเป็นบุตรสาวของเจ้าพระยาโกศลราชสุภา มารดาเสียชีวิตตั้งแต่เธออายุ 6 ขวบ จึงอยู่ในความดูแลของคุณหญิงจำรูญ โกศลราชสุภา มารดาเลี้ยง คุณแจ้วมีพี่น้องร่วมมารดา 4 คน คือ คุณอัน คุณแต้ว คุณแป้ว และคุณแจ้ว คุณแจ้วมีรูปร่างคม ขำ ตาโต ผิวคล้ำ แก่นและชนเหมือนเด็กผู้ชาย ครั้นโตเป็นสาวเป็นผู้มีความคิดเป็นของตนเอง มีเหตุผล รักความยุติธรรม ชอบอิสระ มีจิตใจเมตตาช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ คุณแจ้วสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยที่มีชื่อของรัฐ แล้วสอบรับราชการเป็นครูในโรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งของรัฐบาล

คุณแจ้ว ในฐานะบุตรสาว เป็นบุตรสาวที่ดี มีความรักและเคารพบิดามารดาเลี้ยง ดังตอนที่ฉ้อฉลเพื่อนสนิทในวัยเด็กมาพักที่บ้าน เพื่อซื้อเสื้อผ้าสำหรับใช้ในงานมงคลสมรส คุณแจ้วได้พาฉ้อฉลเข้าไปกราบคุณพ่อและมารดาเลี้ยง ซึ่งคุณแจ้วปฏิบัติเช่นนี้เป็นประจำทุกวัน

คุณแจ้วไม่สร้างความกังวลใจให้บิดามารดา ปฏิบัติตามคำสั่งสอนอบรมโดยเอาใจใส่ต่อการศึกษา และเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย ดังคำพูดที่กล่าวในจดหมายถึง ฉ้อฉลว่า

คุณพ่อว่าเปลี่ยนการปกครองแล้วอย่างนี้ ผู้หญิงยิ่งเรือต้องหาวิชาไว้เลี้ยงอาตมา เพราะไม่รู้ว่าจะข้างหน้าจะเป็นยังไง

(ทุติยะวิเศษ. 183)

คุณแจ้วเป็นบุตรที่ตั้งใจศึกษาหาความรู้ ดังตอนหนึ่งของจดหมายที่กล่าวกับน้องว่า “ฉันไปอยู่เมืองเพชรสามวันเท่านั้น เพราะต้องกลับไปเรียน กลัวสอบตกจะแย่” (ทุติยะวิเศษ. 195)

คุณแจ้วเป็นบุตรที่รักษาน้ำใจและเป็นห่วงบิดามารดา เมื่อคณะทหารเข้ามายึดอำนาจการปกครอง พระยาโกศลราชสุภาบิดาของคุณแจ้วได้ขอลาออกจากราชการ คุณแจ้วนั่งฟังบิดาเล่าเรื่องต่างๆ ที่อยากเล่า เพื่อให้บิดาได้ระบายความคับข้องใจที่เก็บสะสมไว้ ช่วยทำให้คลายความอึดอัดและสบายใจขึ้น ดังตอนหนึ่งที่คุณแจ้วกล่าวว่า

เดี๋ยวนี้ฉันเป็นคนมีหน้าที่ฟังคุณพ่อ ท่านนั่งเล่าเรื่องนั้นเรื่องนี้ แต่ไม่มีใครฟัง... บางครั้งลูกไปเฉยๆ ก็มี คุณพ่อทำท่าเหมือนว่าถ้าไม่พูดจะอึดอัด พูดกับพี่แต่เขา... ยังลูกไปเสียเฉยๆ ฉันก็เลยคอยฟัง คุณพ่อว่าถึงเป็นผู้หญิงก็ควรรู้เรื่องการเมืองเพราะเขาให้สิทธิ์ออกเสียงแล้วจะไม่ยอมรับรู้อะไรนั้นไม่ได้... ฉันก็เลยตั้งใจฟังท่าน ฉันดูๆ แล้วคุณพ่อเศร้ายังงั้นไม่รู้

(ทุติยะวิเศษ. 195-196)

ส่วนคุณหญิงจำรูญ โกศลราชสุภา มารดาเลี้ยงนั้น คุณแจ้วให้ความเคารพและกตัญญูรู้คุณ เมื่อมารดาเลี้ยงจัดงานขึ้นบ้านใหม่ คุณแจ้วนำอาหารไปช่วยเหลือผู้ที่มาร่วมงาน และอยู่พูดคุยเพื่อให้มารดาเลี้ยงหายเหงา ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

คุณแจ้วตระหนักดี จึงพยายามมากที่สุดที่จะบรรเทาความเปล่าเปลี่ยวให้คุณหญิงในโอกาสเช่นงานขึ้นเรือนใหม่นี้ คุณแจ้วมาช่วยบ้านเดิมพร้อมด้วยแกงเนื้อหม้อใหญ่ และแกงไก่หม้อใหญ่อีกหม้อหนึ่ง

(ทุติยะวิเศษ. 406)

คุณแจ้วเป็นบุตรที่มีความกตัญญูต่อบิดาอย่างยิ่ง แม้รับราชการอยู่ต่างจังหวัดเมื่อทราบข่าวบิดาไม่สบาย คุณแจ้วได้ลาออกจากราชการเพื่อมาปรนนิบัติดูแลบิดา จนกระทั่งบิดาได้สิ้นชีวิตลง ดังที่ผู้เขียนบรรยายผ่านความคิดคำนึงของน้องว่า

เขาพูดกันถึงคุณแจ้วว่าไปมีชีวิตรอยู่ต่างจังหวัดหลายจังหวัด แล้วเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ปีกว่าแล้วมาพยาบาลคุณพ่อจนท่านสิ้นชีวิต แล้วก็เปิดร้านขายอาหาร ทำมาหากินไม่มีใครบอกน้อง

(ทุติยะวิเศษ. 517)

เมื่อท่านเจ้าคุณบิดาได้สิ้นชีวิตแล้ว คุณแจ้วได้นำบริวารเก่าของเจ้าคุณพ่อซึ่งมีอยู่หลายคนมาอุปการะแทนบิดา โดยจัดอาชีพให้และให้ที่อยู่อาศัย อีกทั้งคุณแจ้วเป็นบุตรที่ดี นำทรัพย์สินสมบัติที่ได้จากบิดามาสร้างรายได้ให้เพิ่มขึ้น โดยนำตึกที่ได้จากกองมรดกทำร้านอาหารขายทั้งอาหารไทย อาหารจีนและอาหารฝรั่ง ทำให้มีรายได้เพิ่มพูนมากขึ้น ดังบทสนทนาที่คุณแจ้วกล่าวกับเกรินว่า

เหตุผล ทำไมมาตั้งร้านข้าวแกง ก็เพราะจี้เกียจอยู่บ้านกับพี่แด้วคุณน้ำ แล้วพี่สร้อยแม่ยายอิงก็ตาย ไอ้การที่จะอยู่บ้านกันขุบ ๆ อย่างแต่ก่อนมันเป็นไปไม่ได้

(ทศิยะวิเศษ. 214)

จากบทบาทของคุณแจ้ว จะเห็นว่า คุณแจ้วเป็นผู้หญิงที่มีความคิดก้าวหน้า มีความรู้ความสามารถ เป็นตัวของตัวเอง ฉลาด เชื่อมั่นในตนเอง แต่อย่างไรก็ตาม คุณแจ้วยังทำหน้าที่บุตรสาวที่ดี ให้ความรักเคารพยกย่องบิดามารดา ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน มีความกตัญญูและตอบแทนคุณ นำความสุขใจความภาคภูมิใจมาสู่บุพการี ตลอดจนรับภาระเลี้ยงดูบริวารเก่าของบิดาซึ่งล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า คุณแจ้วมีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมเป็นบุตรที่ดียิ่งคนหนึ่ง

นอเลาะ ในเรื่องทศิยะวิเศษ เป็นบุตรสาวของพลเอกวิฑูร วิฑูรเทพศาสตร์ และท่านผู้หญิงฉอ้อน นอเลาะมีพี่น้อง 4 คน คือ นอเลาะ ชัยฤทธิ์ ไชยเกริ หนูเปาะ นอเลาะมีรูปร่างสูงโปร่งกว่าแม่ หน้าตามีเค้าแม่แต่คมกว่าเพราะเหมือนพ่อ ดวงดาววสุกใส ผิวขาวนวล จัดว่าเป็นเด็กสาวที่สวยงามคนหนึ่ง มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ใจคอโอบอ้อมอารี รู้จักกาลเทศะ เคารพผู้ใหญ่ นอเลาะสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยมีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของรัฐ

นอเลาะ ในฐานะบุตรสาวของผู้มีอำนาจในการปกครองบ้านเมือง เนื่องจากบิดาเป็นรองผู้รักษาความสงบภายในประเทศ นอเลาะสร้างความภาคภูมิใจให้บิดามารดา โดยสอบเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยของรัฐได้ด้วยตนเองและสามารถเรียนจบได้ตามกำหนด ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

นอเลาะสอบเข้าสถานศึกษาที่มีการแข่งขันมากได้อย่างสะดวก โดยฉอ้อนไม่ต้องวิ่งเต้นติดต่อกับใคร นอเลาะได้รับปริญญาในสมัยที่บิดามีอำนาจ แต่ก็โดยเป็นที่เข้าใจว่านอเลาะมีความสามารถสมควรแก่ปริญญา ทำให้ฉอ้อนภาคภูมิใจและเบาใจ

(ทศิยะวิเศษ. 425)

นอเลาะอยู่ในโอวาทของบิดามารดา มีความขยันหมั่นเพียร ช่วยเหลือกิจการงาน เมื่อจบการศึกษาแล้วบิดาให้ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานทางสังคมของมารดา โดยทำหน้าที่เป็น

เลขาและดูแลการงานในบ้าน เธอละปฏิบัติตามอย่างไม่บิดพลิ้ว ช่วยงานของมารดาอย่างเต็มใจ ทั้งที่เธอละสามารถหางานทำตามวุฒิการศึกษาที่จบออกมาได้ แต่เธอก็ยินดีปฏิบัติตามโอวาทของบิดา

เธอละมีสัมมาคารวะอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ และผู้ที่เข้ามาหาบิดามารดา จนได้รับคำชมเชยจากบุคคลเหล่านั้นอยู่เสมอ ส่วนการคบหากับชายหนุ่มหรือการเลือกคู่ครองในอนาคต เธอละได้สอบถามความคิดเห็นของมารดาและบิดาในเรื่องคุณสมบัติของชายที่เธอละควรจะเลือกคบ ดังที่เธอละกล่าวกับมารดาว่า “หนูถามว่า คุณพ่อเคยพูดอะไรกับแม่ไหม เรื่องการแต่งงานของหนู จะต้องแต่งกับคนชนิดไหน อะไรอย่างนี้” (ทุติยวิเศษ. 434)

เธอละเป็นเด็กสาวที่หน้าตาสวย บิดาเป็นผู้มีอำนาจอยู่ในขณะนั้น เธอละก็มีใจทำตามใจตนเองแต่อย่างใด แต่ได้ปฏิบัติตนเป็นบุตรที่ดี วาง่าย ไม่คื้อรัน เชื่อฟังบิดามารดา

แม้เธอละจะรู้ว่าบิดามีพฤติกรรมนอกใจ ไม่ซื่อสัตย์ต่อมารดาของตน เธอละวางตัวเฉยให้ความรักเคารพบิดาอย่างปรกติ พร้อมกล่าวชื่นชมมารดาที่วางตัวได้เหมาะสม สงบเยือกเย็น ไม่จู้จี้จุกใจใช้บิดาเหมือนภรรยานายทหารคนอื่นๆ เธอละพูดจาอ่อนหวานเอาใจมารดา ดังตอนหนึ่งของบทสนทนาระหว่างเธอละและน้าว่า

หนูว่าแม่เป็นคนเก่งกว่าใครๆ นะจ๊ะ อย่างเรื่องกับคุณพ่อยัง...” ก็ไม่มีอะไรจ๊ะ แต่หนูเห็นว่าแม่ทำตัวเป็นภรรยาที่ไม่จู้จุกจิก ไม่ต่อแฉถามคุณพ่อว่าไปไหนมาไหน หนูว่าแม่เก่งตอนนี้ละจ๊ะ

(ทุติยวิเศษ. 435 – 439)

ต่อมามีเหตุการณ์ที่ทำให้บิดาจำเป็นต้องหลบหนีภัยทางการเมืองไปอย่างกะทันหัน ส่วนร้อยตรีชัยฤทธิ์ น้องชายถูกยิงและเสียชีวิตในเวลาต่อมาเพราะไปข้องเกี่ยวกับหญิงที่มีสามีแล้ว คือ “เชิดฉั่น” จึงถูก “วรชาติ” สามีของเชิดฉั่นหึงหวงตามมายังถึงบ้าน สร้างความสะเทือนใจกับน้าอย่างมาก เธอละเป็นบุตรที่มีความกตัญญูได้อยู่เคียงข้างมารดาเพื่อปลอบใจ เป็นธุระในการพามารดาไปโรงพยาบาล เธอละเข้มแข็ง ไม่แสดงความอ่อนแอให้มารดาเห็น ซึ่งในความเป็นจริงเธอละเศร้าและสะเทือนใจเป็นที่สุด ต่อมาเมื่อทางสถานทูตปีนังแจ้งมาว่าวิทยุถูกลอบยิงอยู่โรงพยาบาลอาการสาหัส เธอละได้ร่วมเดินทางไปกับมารดาและน้าเพื่อเยี่ยมบิดา ก่อนบิดาจะเสียชีวิตได้พูดฝากฝังให้เธอละในฐานะบุตรสาวคนโต ช่วยดูแลมารดาและน้า ด้วย นับว่าเธอละเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือดูแลบิดามารดาและน้า ปฏิบัติตนเป็นบุตรที่ดีมีความกตัญญูและอยู่ในโอวาทของบิดามารดา

จากบทบาทของเธอละ จะเห็นว่าเธอละเป็นบุตรที่รู้จักคิด รู้จักวางแผนให้เหมาะสม ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ นำความภาคภูมิใจมาสู่บิดามารดา เชื่อฟังคำสั่งสอนอยู่ในโอวาท

และมีความกตัญญูต่อบิดามารดาสมกับสถานภาพและบทบาทของบุตรที่ดียิ่ง

ลูกหว่า ในเรื่องตกลุมตรองแล้วใดใดก็ดี ลูกหว่ามีชื่อจริงว่า หยดพลอย อัสวโกวิท อยู่ในฐานะบุตรบุญธรรมของกันฐิส และโนรี ครอบครัวอัสวโกวิทมีบุตรชายหญิง รวมลูกหว่าด้วย 6 คน คือ บุตรชายคนโต “นล” บุตรชายคนที่สอง “รุ่ง” ลูกหว่า ดุเหว่า บุตรชาย ต่อมาคือ “สาทิน” คนสุดท้ายเป็นหญิงชื่อ การเวก ลูกหว่าเป็นเด็กเจ้าเนื้อ ผิวขาวนวล นัยน์ตา กลมเป็นมัน อารมณ์ดี ร่าเริง เฉลียวฉลาด เรียนหนังสือเก่ง สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจาก มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของรัฐ

ลูกหว่า ในฐานะบุตรสาวบุญธรรม ลูกหว่าแม้จะเป็นบุตรสาวบุญธรรมแต่ก็สร้างความภาคภูมิใจให้แก่บิดามารดา คือเป็นเด็กเฉลียวฉลาด เรียนหนังสือเก่ง จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเร็วกว่ากำหนด ทำให้บิดาภูมิใจถึงกับให้รางวัลคือไปเที่ยวฮ่องกงพร้อมกับ นล รุ่ง และ ดุเหว่า ลูกหว่ามีความรักเคารพบิดามารดามาก แม้จะเป็นบุตรบุญธรรมก็ตาม ลูกหว่าจะกล่าวถึงความดีของบิดามารดากับเพื่อนสนิท ดังที่เพื่อนที่ชื่อไผ่ได้กล่าวกับรุ่ง พี่ชายของลูกหว่าว่า “เรื่องบุญคุณ ลูกหว่า... รู้สึกว่าไม่มีทางจะทดแทนได้ และคุณพ่อดูเหมือนเป็น ศาสดาสำหรับลูกหว่า” (ตกลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 460)

ลูกหว่าช่วยเหลือดูแลรับใช้มารดาด้วยความเต็มใจ เช่น ดูแลเครื่องแต่งกาย ช่วยทำบัญชีและกิจธุระอื่น ๆ แทนมารดา ลูกหว่าตั้งใจปฏิบัติและทำได้ดี จึงได้รับความไว้วางใจ และได้รับรางวัลเป็นเงินจากมารดาบางครั้ง นอกจากนี้ลูกหว่ายังเป็นพี่ที่ดีของดุเหว่าคอยให้คำแนะนำในด้านต่าง ๆ คอยดูแลอบรมสั่งสอนน้องโดยเฉพาะสาทิน เพราะสาทินเป็นเด็กผู้ชายที่กำลังเป็นวัยรุ่น ลูกหว่าคอยเตือนให้สาทินตั้งใจเรียนหนังสือ แต่บางพฤติกรรมลูกหว่ากระทำไม่ถูกต้องคือเรียนสำเร็จแล้วหนีออกจากบ้านโดยไม่บอกกล่าวบิดามารดา เจตนาของลูกหว่าคือหนีไปให้ไกลจากบ้าน เพราะลูกหว่ารัก นล พี่ชาย (ไม่ใช่พี่ชายแท้ ๆ) แต่ไม่แสดงออก เก็บความรู้สึกผิดหวังเนื่องจากความไม่เหมาะสมไว้นใจ เพื่อที่ “นล” พี่ชายที่เธอรักจะได้แต่งงานกับ “ชวนฉวีล” หญิงสาวที่มีฐานะวงศ์ตระกูลทัดเทียมกัน ผลจากการกระทำของลูกหว่าทำให้บิดาเป็นกังวล เทียวตามหาหยิ่งที่ต่าง ๆ รวมถึงต่างจังหวัด พี่น้องทุกคนเป็นห่วง บิดาเคืองใจกับมารดา ดังคำพูดตอนหนึ่งที่กันฐิสกล่าวกับนล บุตรชายคนโตว่า

... ถึงลูกหว่าจะไม่ใช่ลูกแท้ ๆ แต่เราก็รับผิดชอบหายไปก็ต้องตาม แม่เขาไม่ยอมบอกอะไร เขาขอไม่พูดจนกว่าจะพอใจเขา พ่อขอไม่ได้ เพราะเขาไม่ได้บอกให้รอที่วัน ถ้าแม่จะบอกเสียคำเดียวว่า ลูกหว่าไปอยู่กับใคร จะมีตัวลับหรือแต่งงานเป็นหลักเป็นฐานกับใคร หรือไปทำอะไรที่จังหวัดไหน พ่อก็ต้องเชื่อ แต่วิธีนี้ใช้กับพ่อไม่ได้ พ่อยอมไม่ได้

(ตกลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 149 , 150)

จากบทบาทของลูกหว่า จะเห็นว่า แม้ลูกหว่าจะเป็นบุตรบุญธรรม แต่บิดามารดาได้ให้ความรักเท่าเทียมบุตรตนเอง และลูกหว่าได้ปฏิบัติเป็นบุตรที่ดีปรนนิบัติมารดา ดูแลเด็กคนอื่นน้อง ๆ แทนมารดา ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน นำความภาคภูมิใจมาสู่บิดามารดา แต่พฤติกรรมบางอย่างลูกหว่าทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น การหนีออกจากบ้านโดยไม่บอกกล่าวให้ผู้ใดรู้ ทำให้บิดามารดาไม่เข้าใจกัน

ดูเหว่า ในเรื่องตกลุมตรองแล้วใดใดก็ดี เป็นบุตรของกัณฐศ และโนรี มีพี่น้อง 5 คน คือ นล รุ่ง ดูเหว่า สาทิน การเวก มีพี่สาวบุญธรรม 1 คน คือ ลูกหว่า ดูเหว่า เป็นเด็กสาวที่มีรูปร่างได้สัดส่วน ผิวคล้ำ ใบหน้าคม ตาโต ขนตาอง เป็นคนมีเหตุผล รักความยุติธรรม ฉลาด แสงนอน ใจดี รักพี่รักน้อง ดูเหว่ากำลังศึกษาอยู่ชั้นปีที่ 4 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดูเหว่า ในฐานะบุตรสาว เมื่อลูกหว่าซึ่งเป็นพี่สาวบุญธรรมหนีออกจากบ้าน มารดาไม่ยอมพูดบอกกล่าวใด ๆ ทำให้บิดาขัดเคือง เป็นสาเหตุให้บิดามารดาผิดใจกัน มารดาจึงหนีไปอยู่บ้านเดิมที่สิดม ดูเหว่าป็นบุตรที่รับภาระช่วยเหลือดูแลภาระต่าง ๆ แทนมารดา เช่น ดูแลเรื่องการจัดหาอาหารให้แก่บิดา พี่ชาย น้องชาย น้องสาว ปรนนิบัติดูแลบิดาในเรื่องการรับประทานอาหาร ดูแลเท่ากับคนรับใช้และบริวารในบ้าน ตลอดจนรับภาระต่างๆ แทนมารดา เช่น การจ่ายเงินค่าซื้อกับข้าวหรือค่ากับดูแลเรื่องการทำความสะอาดภายในบ้าน ดังคำบรรยายของผู้เขียนว่า

ด้วยบัดนี้ดูเหว่าต้องกลายเป็นแม่บ้านไปโดยไม่มีผู้ใดแต่งตั้งหรือมอบหมาย หล่อนต้องไปทำธุระเกี่ยวกับกิจการในบ้านอีก ตั้งแต่คุณแม่ไปจากบ้าน ดูเหว่าก็รับหน้าที่เป็นผู้รักษาการแทน จะว่าเป็นแม่บ้านก็ไม่ใช่ คุณแม่ไม่มอบหมายอะไรมาให้ป็นสัดส่วน ในการทำงานที่ดูเหว่า จะจัดได้ คุณแม่สั่งให้ขอเงินจากคุณพ่อไว้สำหรับจ่ายกับข้าวและจ่ายของอื่น ๆ ให้แม่ครัว” ... “เมื่อรับประทานอาหารแล้ว ดูเหว่าก็ไปดูแลให้คนใช้ทำความสะอาดในห้องรับแขกให้ดีกว่าทุกวัน เพราะแน่ใจว่าจะมีแขกมาหาในเวลาเช้า

(ตกลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 350, 986)

ต่อมาบิดาจำเป็นต้องเดินทางไปทำงานที่ต่างประเทศเป็นเวลาหลายเดือน ดูเหว่า เป็นผู้ที่ช่วยแบ่งเบาภาระของบิดาด้วยการช่วยทำภารกิจที่บิดาเขียนจดหมายมอบหมายไว้ ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “ในปลายสัปดาห์นั้น ได้รับจดหมายจากคุณพ่อมิมาถึงดูเหว่าโดยเฉพาะคนเดียว เล่าถึงการเดินทางและมอบหมายให้ทำธุระให้ท่านหลายอย่าง” (ตกลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 484)

ดูเหว่ารักและห่วงมารดามาก จึงใช้อุบายให้ “นล” พี่ชายและตัวดูเหว่าไปบ้านมารดาเพื่อขอร้องให้มารดากลับมาอยู่บ้าน ในระหว่างที่บิดาต้องเดินทางไปต่างประเทศ เพราะ

คุณหว้าอยากให้มารดากลับมาอยู่บ้านเพื่อลูก ๆ ทุกคนจะได้ไม่ว่าหว้า เมื่อมารดาอยู่บ้านคุณหว้าสังเกตว่ามารดานั้นเศร้ากว่าเดิม จึงได้ชวนให้มารดาไปเที่ยวต่างจังหวัดกับตนโดยเดินทางไปจังหวัดภาคใต้พร้อมกับพี่ชายคนรองคือ “หมอรุ่ง” เพื่อไปเที่ยวเหมืองที่ทำงานของ “นล” พี่ชายคนโต การเดินทางไปเที่ยวทำให้โนรีมารดามีความสุขคลายความทุกข์ในใจอย่างมาก

คุณหว้าเป็นบุตรที่ขยันหมั่นเพียร ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเพราะคุณหว้ากำลังเรียนปีสุดท้ายเพื่อจบขอรับปริญญา เวลาส่วนหนึ่งต้องให้กับภาระดูแลทางบ้าน อีกส่วนหนึ่งคร่ำเคร่งกับการดูหนังสือ เตรียมตัวสอบเพื่อจบการศึกษา คุณหว้าสามารถทำได้ด้วยดีอย่างไม่เหน็ดเหนื่อยและไม่นึกตำหนิมารดาที่แยกตัวไปอยู่บ้านยาวว่าทิ้งภาระให้แก่เธอ

ต่อมาคุณหว้าสังเกตเห็นว่ามารดามีความสุขในใจ เพราะบิดาไปต่างประเทศและท่องเที่ยวไม่กลับบ้าน ทำให้มารดาคิดจะหย่าขาดจากบิดา คุณหว้ารักและเคารพบิดามารดา อยากให้บิดามารดาดีต่อกันอย่างเดิม คุณหว้ารู้กาลเทศะในบทบาทลูก ไม่กล้าว่ากล่าวเรื่องของบิดา จึงขอร้องไห้ “หิรัญย์” เพื่อนสนิทที่สุดของบิดา เดินทางไปพบบิดาที่ประเทศฮ่องกง เพื่อพูดคุยขอร้องไห้ บิดามารดาคืนดีกับมารดาดังเช่นเดิม ดังตอนหนึ่งของการสนทนาระหว่างกันรัฐศกับหิรัญย์ว่า

แกอย่ามัวซักแม่น้ำทั้งห้า พอเราได้หยอกนะ แม่คุณหว้าจะไปขู่เสียก็ไม่รู้ซี คุณอาไปพูดให้คุณพ่อกลับมาบ้านให้ได้นะ ไม่งั้นหลานไม่แต่งงานกับลูกคุณอาหรอก อะไรรรณอย่างเงี้ยแหละ คุณหว้ามันไม่อย่างนั้นเลย มันสงสารคนแก่ขึ้นมา รักพ่อมัน รักตัวมัน โช้ กันรัฐศ กันพูดๆ กับคุณหว้าอยู่ เหม่นน้ำตาไหลออกมา เลยทำมันร้องไห้ไปด้วย แล้ววันเดียวกันนั้นเอง เราก็ไปหาคุณโนรี ไปพูดเรื่องรูปที่นายวารส่งไปไม่ได้คิดจะไปได้เรื่องยายลูกอะไรนั่น แต่พอเอ่ยชื่อแกเมียแกทำท่าเหมือนจะเป็นลม จริง ๆ สาบานได้ พอลูกไป ฉันก็ถามคุณหว้าว่าพ่อแม่เขาโกรธกันจริง ๆ หรือ เห็นเขารักของเขาก่อนจะตาย คุณหว้ามันก็ร้องไห้ออกมา

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 1071 , 1072)

จากบทพาดังกล่าวนับได้ว่าคุณหว้าเป็นบุตรสาวที่ดีเป็นกำลังสำคัญในการช่วยแบ่งเบาระยะของบิดามารดา รักและเคารพบิดามารดา อยากเห็นบิดามารดามีความสุข คุณเลกกิจการงานบ้านแทนมารดาในขณะที่มารดาไม่อยู่บ้าน ดูแลและดักเตือนน้องแทนมารดา ขยันหมั่นเพียร ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน มีความกตัญญูและอยู่ในโอวาทของบิดามารดา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการปฏิบัติตนของคุณหว้าเหมาะสมกับสถานภาพและบทบาทของบุตรสาวที่ดียิ่ง

จากการศึกษาสถานภาพและบทบาทของบุตรสาว จะเห็นได้ว่าตัวละครหญิงของบุญเหลือ ที่อยู่ในสถานภาพและบทบาทบุตรสาวได้รับการศึกษาสูง และอยู่ในสังคมที่ดี มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดก้าวหน้า สามารถพึ่งพาตนเองได้ แต่ก็ยังคงเป็นบุตรที่มีความกตัญญูให้ความเคารพเชื่อฟังบุพการี ซึ่งเป็นคุณสมบัติของบุตรสาว ตามขนบธรรมเนียมของสังคมไทย

1.2 บุตรสะใภ้

แอนน์ ในเรื่องสะใภ้แหม่ม เป็นหญิงสาวชาวอังกฤษที่แต่งงานกับนักเรียนทุนจากประเทศไทยคือวิทิต แล้วติดตามวิทิตมาอยู่เมืองไทย พักอาศัยอยู่ในบ้านที่คุณสังเวียนมารดาวิทิตต่อเติมไว้ให้ ซึ่งอยู่ใกล้บ้านคุณสังเวียนที่แคว้นลอมไปด้วยน้อย ๆ ต่างมารดาที่คุณสังเวียนอุปการะไว้หลายคน แอนน์มีรูปร่างสันทัด ไม่สูง ไม่เตี้ย ผมสีน้ำตาล นัยน์ตาสีเทาแกมม่วง ผิวขาวซีดไม่ละเอียด หน้าตาดูมีอายุ เทียบกับวิทิตดูจะแก่กว่าวิทิต ไม่จัดว่าสวย แต่สุขภาพแข็งแรง สำเร็จการศึกษาด้านการบริหารการค้า จากประเทศอังกฤษ บิดาเป็นชนชั้นกลาง มารดาเป็นชนชั้นสูงที่มีฐานะมั่นคงในอังกฤษ

แอนน์ ในฐานะบุตรสะใภ้ของคุณสังเวียน มารดาของวิทิต แอนน์พยายามปรับตัวเองให้กลมกลืนกับวัฒนธรรมไทย เพราะเดิมคุณสังเวียนมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อแอนน์มาก ดังบทสนทนาที่คุณสังเวียนกล่าวกับบรรโลมว่า

ลูกชายฉัน เขาจะพาสะใภ้แหม่มมาบ้าน ดูเอาเถอะฉันก็ไม่รู้จะทำอย่างไร เขากันว่านางแหม่มนี้มันร้ายกันทั้งนั้น เขาว่าพอมมาถึงก็ไม่พอใจที่จะให้ผัวอยู่กับพ่อแม่ แล้วเขาวางใจไม่ชอบพี่ชอบน้อง รังเกียจเฉียดฉันท ไม่ให้ใครเข้าใกล้ไปหมด

(สะใภ้แหม่ม. 93 , 94)

เมื่อคุณสังเวียนไปรับวิทิตบุตรชาย และได้พบแอนน์เป็นครั้งแรก จึงเห็นว่าแอนน์อ่อนน้อมต่อตนและกิริยามารยาทแบบไทย พุดภาษาไทยได้ ทั้งนี้เพราะแอนน์ได้ฝึกพูดภาษาไทยฝึกให้และฝึกมารยาทตามแบบอย่างคนไทยตั้งแต่อยู่ประเทศอังกฤษ ฉะนั้นเมื่อติดตามสามีมาถึงประเทศไทย คุณสังเวียนและญาติพี่น้องไปรอรับวิทิตจึงได้เห็นว่า แอนน์เป็นบุตรสะใภ้ที่มีความอ่อนน้อมต่อมารดาของสามีอย่างมาก เพราะเพื่อพบมารดาของสามี แอนน์ตรงเข้าไปทำความเคารพทันทีด้วยการไหว้อย่างสวยงาม ดังคำกล่าวบรรยายของผู้เขียนว่า “ทุกคนเห็นได้ว่าแอนน์ได้ฝึกซ้อมกิริยาสำหรับโอกาสนี้มานานจึงเข้าไปน้อมไหว้ใกล้ตัวคุณสังเวียนด้วยกิริยาที่แนบเนียนพอสมควร” (สะใภ้แหม่ม. 122)

เมื่อแอนน์อยู่บ้านวิทิตท่ามกลางมารดาและญาติพี่น้องของวิทิต แอนน์พยายามปรับตัวให้เข้ากับทุกคน แต่ด้วยภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทำให้มีปัญหาอยู่เป็นระยะ ๆ แอนน์เอาใจมารดาสามีด้วยการไปร่วมทานอาหารเย็นด้วย ทั้งที่อาหารบางชนิดแอนน์ไม่เคยรับประทาน แอนน์ก็พยายามหัดรับประทาน ต่อมาแอนน์ได้ทำงานที่บริษัทแห่งหนึ่ง มีรายได้มากกว่าสามี จึงได้จ้างลูกจ้างด้วยค่าจ้างที่แพง ทำให้ลูกจ้างบ้านมารดาของสามีผลัดกันลาออก เพราะได้ค่าจ้างน้อย เมื่อแอนน์รู้เรื่องแอนน์เอาใจมารดาสามีด้วยการปรับเปลี่ยนใหม่ เป็นให้ค่าจ้างลูกจ้างเท่ากัน ปัญหาจึงหมดไป ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายว่า

โดยมากสะใภ้หม่อมอื่นมีปัญหาเกี่ยวกับความสะดวกสบาย ความมีอิสระ ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับพี่น้องอื่น ๆ... แต่แอนน์นั้น หล่อนยินดีปรับตัวให้เข้ากับภาวะในครอบครัวในความสะดวกสบายมากที่สุด เมื่อเกิดความอลหม่านเรื่องลูกจ้างของคุณสังเวียนผลัดกันลาออกสองสามครั้ง หล่อนชักจนได้ความจริง... ก็เปลี่ยนวิธีให้ค่าจ้างตามราคาของคุณสังเวียน

(สะใภ้หม่อม. 155 , 156)

แอนน์ให้เกียรติยกย่องมารดาสามีมาก เมื่อแอนน์ปรับตัวของตนกับบรรโลมเรื่องที่สามีมีพฤติกรรมเปลี่ยนไปไม่เหมือนเดิม แต่อย่างไรก็ดี แอนน์ได้กล่าวถึงมารดาของสามีด้วยความชื่นชมและยกย่อง ดังคำกล่าวของแอนน์ว่า

ฉันเคยรู้สึกขอบใจแม่ของวิทิตมาก เขาไม่ค่อยมายุ่งเกี่ยวกับเราเลย ฉันเคยนึกกลัวว่า ถ้าฉันมีแม่ฟุ้งมาก ฉันอาจทนอยู่กับวิทิตไม่ได้

(สะใภ้หม่อม. 172)

แม้แต่กรรมการซึ่งเป็นญาติของวิทิตเคยนึกในใจว่า “ผู้หญิงฝรั่งคนนี้นั้นชื่อโง่หรือมันแก่ง่ายๆ” สิ่งเหล่านี้แอนน์รู้และเข้าใจ แอนน์จึงใช้ความอดทน พยายามเรียนรู้วิถีชีวิตและธรรมเนียมของคนไทย หลีกเลียงการกระทำที่จะไปกระทบกระทั่งกับคุณสังเวียนมารดาวิทิต และน้อง ๆ รวมทั้งญาติของวิทิตด้วย

จากบทบาทบุตรสะใภ้ของแอนน์ ถึงแม้จะเป็นสะใภ้ต่างชาติ แต่ก็เห็นว่าแอนน์พยายามปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนไทย เรียนรู้การอยู่ร่วมกับมารดาสามี ให้เกียรติยกย่องนับถือมารดาของสามีทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีความอดทนอดกลั้นและเพียรทำดีกับมารดาสามีและน้องๆ นับว่า แอนน์มีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมเป็นสะใภ้ที่ดี

จากการศึกษาสถานภาพและบทบาทของสะใภ้ ซึ่งเป็นหญิงชาวอังกฤษที่สมรสกับชายไทย แล้วติดตามมาอยู่กับสามีที่เมืองไทย พักอาศัยอยู่บ้านมารดาของสามี แวดล้อมไปด้วยญาติพี่น้อง แอนน์สามารถปรับตัวให้เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยได้เป็นอย่างดี แม้จะมีอุปสรรคบางประการ อันเกิดจากความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม แต่แอนน์ก็สามารถแสดงบทบาทตามแบบฉบับของสะใภ้ที่ดีในสังคมไทยได้

1.3 ภรรยา

สุพัตรา สุภาพ (2528: 67 – 68) ได้กล่าวถึงบทบาทในฐานะภรรยาซึ่ง สรุปได้ว่า ลักษณะพฤติกรรมของผู้หญิงในฐานะภรรยาที่ประพฤติปฏิบัติตนเหมาะสมตามหน้าที่ของภรรยา คือ ขยัน ดูแลรับผิดชอบงานบ้าน ซื่อสัตย์ต่อสามี ยกย่องให้เกียรติสามี ดูแลทุกข์สุขของสามี อ่อนหวานเอาใจสามี ให้ความเคารพบิดามารดา ญาติพี่น้องของสามี

ในนวนิยายของบุญเหลือ พบว่า ตัวละครหญิงมีบทบาทในฐานะภรรยา 6 ตัว คือ แอนน์ จันทรา ลออัน โนรี ลูกแก้ว ใจแก้ว

แอนน์ ในเรื่องสะใภ้แหม่ม ในฐานะภรรยาของวิทิต แอนน์เป็นภรรยาที่ดูแลรับผิดชอบงานบ้าน เมื่อแรกที่แอนน์มาอยู่บ้านวิทิตใหม่ ๆ นั้น แอนน์ยังไม่มีลูกจ้าง เธอทำงานบ้านทุกอย่างด้วยตนเอง เช่น ทำความสะอาดบ้าน ซักเสื้อผ้าของตนเองและของสามี รู้จักจัดบ้านให้น่าอยู่น่าอาศัย จัดของใช้ให้เป็นระเบียบ เครื่องเรือนทุกชิ้นอยู่ในที่ที่สามารถหยิบฉวยได้โดยไม่ต้องเดินไกล เพราะบ้านของเธอมียังมีเพียง 3 ห้องคือ ห้องนอน ห้องรับแขก และห้องน้ำ ซึ่งมีขนาดเล็กพออาศัยได้

แอนน์ มีความอดทนรู้จักปรับตัวให้เข้ากับมารดาและญาติสามี เช่น เรื่องอาหารการกิน แม้ของที่ไมเคยรับประทานแอนน์ก็ปรับตัวให้รับประทานได้ เพื่อให้มารดาและน้อง ๆ สามีไม่ตำหนิ มีปัญหาเรื่องค่าจ้างลูกจ้างที่เธอจ้างแพงกว่าบ้านมารดาสามี เธอก็ปรับให้เท่ากันเพื่อมิให้มีเรื่องขึ้นอีก เมื่อสุภัทราญาติของสามีคลอดบุตร แอนน์ได้ไปเยี่ยมเยียนถามทุกข์สุข บางครั้งก็เชิญน้องของสามีให้มาร่วมทานอาหารเย็นร่วมกับเพื่อนๆ ด้วย แอนน์อดทนและปรับตัว ดังที่กรรมการกล่าวกับน้องๆ ของวิทิตว่า “ถ้าจะพูดไปแล้ว พี่สะใภ้เขาก็อดทนอะไร ๆ หลายอย่างนะ เวลาไม่มีคนใช้ เขาไม่ได้บ่นอะไรเลย เขาก็มั่นหน้าก็มาทำงานบ้าน แล้วเรื่องมีเรื่องจน เรื่องลำบากอะไรก็ไม่ได้บ่นเลย” (สะใภ้แหม่ม. 165)

แอนน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลสามี เนื่องจากวิทิตเพิ่งเข้ารับราชการจึงไม่ได้รับเงินเดือนหลายเดือน แอนน์นำเงินของตนที่มีอยู่มาจ่ายซื้อของใช้ภายในบ้านหลายอย่าง ตลอดจนจ่ายค่าปรับปรุงซ่อมแซมบ้าน อีกทั้งยังเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของสามีเมื่อสังเกตว่าสามีมีปัญหาในเรื่องการเงิน แอนน์เห็นว่า ตนมีรายได้มากกว่าจึงคิดช่วยเหลือวิทิต เพราะแอนน์ทราบจากเพื่อนหญิงชาวอังกฤษด้วยกันว่าวิทิตไปยืมเงินสามีเธอมาจำนวนหนึ่ง แอนน์จึงนำเงินของเธอให้สามีนำไปใช้หนี้เพื่อนให้หมด ส่วนหนี้ที่ยังค้างชำระอยู่ก็ให้สามีนำเงินของเธอไปใช้หนี้แทน แอนน์ให้เหตุผลกับวิทิตว่า “ฉันเป็นเมียของเธอ คนรักกันไม่ต้องมีความรู้สึกว่านี่เป็นเงินของเมีย นี่เป็นเงินของผัว” (สะใภ้แหม่ม. 282)

แอนน์ปฏิบัติตนอ่อนหวานเอาใจสามี ทั้งที่แอนน์มีความทุกข์ทรมานทันท่วงที เพราะพบสามีไปรับประทานอาหารกับกรรมการ ผู้ซึ่งแอนน์ให้ความไว้วางใจและปรับทุกข์สุขด้วย แอนน์คิดว่ากรรมการเป็นคนรักเก่าของสามี ได้เห็นวิทิตและกรรมการที่ร้านอาหารโดยที่วิทิตไม่เห็นเธอ แอนน์นี้กระแวงด้วยมีความรู้สึกที่วิทิตเปลี่ยนไปไม่เหมือนเดิม แอนน์จึงติดตามไปดูที่ร้านอาหารนั้นอีกครั้งหนึ่ง และได้พบคนทั้งสองกำลังรับประทานอาหารอย่างมีความสุข แอนน์รู้สึกหม่นหมอง น้อยใจในโชคชะตาของตนเอง ความทุกข์ความผิดหวังทรมานทันท่วงที ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ความรู้สึกของแอนน์นั้น แม้แต่ตัวเองหล่อนก็อธิบายให้แจ่มแจ้งไม่ได้... หล่อนมีความรู้สึก
หม่นหมองน้อยใจ... ความหม่นหมองน้อยใจในโชคชะตาของตนทั้บทั่วหัวใจหล่อนอยู่นาน
(สะกั้แฮมม. 253)

แอนน์ผิดหวังในตัวสามีมาก ไม่คาดคิดว่าสามีจะมีพฤติกรรม เช่นนี้ สิ่งที่ทำให้
แอนน์กลัคลุ้มมากเพราะถ้าวิตกรักกับภรรยาแล้วแอนน์จะทำอย่างไร จะปรึกษาใครเพราะ
แอนน์ไม่มีเพื่อนสนิท ถ้าถามเพื่อนชาวต่างประเทศด้วยกัน เขาก็ไม่สามารถแนะนำสิ่งที่ถูกต้องได้
จะยิ่งทำให้เข้าใจกว่าเดิม ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

สิ่งที่ทำให้แอนน์กลัคลุ้มมากเกี่ยวกับความสงสัยของหล่อนว่าวิตกรักกับภรรยาครั้งนี้คือ หล่อน
ไม่รู้ว่หล่อนควรทำอย่างไร ควรคาดคั้นเอาให้รู้ความจริงแน่ลงไป หรือควรร้องขอให้เหตุการณ์พา
หล่อนไปถึงจุดหนึ่งที่จะช่วยหล่อนตัดสินใจ หล่อนไม่มีใครที่จะปรับทุกข์ด้วย ไม่มีญาติพี่น้อง
ใกล้ชิดสนิท... สุกัทธาไปต่างประเทศแล้ว ถึงอยู่หล่อนก็ไม่กล้าปรึกษา เพื่อนชาวต่างประเทศก็ไม่มี
ความรู้พอที่จะแนะนำสิ่งที่ถูกต้อง เขาคงแนะนำให้ทำตามหลักความประพฤดิของเขา ซึ่งแอนน์
ก็ไม่รู้ว่าหล่อนจะได้รับความชอกช้ำมากขึ้นเพียงใด

(สะกั้แฮมม. 256)

แอนน์สังเกตว่า สามีมีอาการเหม่อลอย อาการสะดุ้งมากขึ้นทุกวัน จนแอนน์
เกือบทนไม่ไหว ต้องหลบหน้าและหาโอกาสทำอะไรร่วมกับเพื่อนฝูง ไม่หาโอกาสอยู่กับสามีสอง
ต่อสองให้นานนัก แอนน์ใช้สติและความฉลาดแก้ปัญหาด้วยความละมุนละม่อม ไม่คาดคั้นหรือ
ต่อว่าต่อขานสามี ด้วยภรรยาเป็นญาติของสามี อีกทั้งเป็นมิตรที่คอยช่วยเหลือแอนน์มาตลอด
แอนน์ไม่ยอมแพ้ต่อชีวิตง่าย ๆ เธอพยายามสู้ด้วยตนเอง ด้วยแอนน์เป็นผู้ที่มีน้ำใจต่อญาติของ
สามี เมื่อเธอไปเยี่ยมสุกัทธาซึ่งคลอดบุตร เธอจึงรู้ความจริงบางอย่างจากสุกัทธา

แอนน์รักและยกย่องให้เกียรติสามี แม้จะรู้สึกผิดหวังและทุกข์ใจมากที่สามีไม่
ซื่อสัตย์ และสารภาพว่ารักหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยา ยิ่งทำให้เธอสะเทือนใจนัก แอนน์ใช้วิธีการ
แก้ปัญหาที่ละมุนละม่อม ไม่คาดคั้นเอาความจริงจากสามี หลีกเลียงการทะเลาะเบาะแว้ง เพราะ
แอนน์สังเกตว่าสามีกำลังต่อสู้กับความรู้สึกผิดชอบชั่วดี แอนน์ใช้ความสุ่มรอบคอบและวิธีพูดที่
อ่อนหวาน ขอร้องบรรโลมพี่สาวของสามีจันทราขอให้ช่วยเธอสืบเรื่องคนรักเก่าของสามีที่ทำให้
สามีของเธอเปลี่ยนไป ดังบทสนทนาที่แอนน์กล่าวกับบรรโลมว่า

บรรลอม ฉันอยากได้รับความช่วยเหลือจากใครสักคน เมื่อติดอยู่ที่อังกฤษ เขาเคยรักกับญาติ
 ของเขาคนหนึ่ง ตั้งแต่เป็นเด็กด้วยกัน หวังว่าคุณจะไม่ว่าฉันเป็นคนเหลวไหล อยากชอกแซกรู้
 อะไรต่ออะไร มีอะไรบอกฉันอย่างหนึ่งว่า คุณจะว่าฉันเป็นคนไม่เหลวไหล... ถ้าฉันรู้ความจริง
 ซ่อนนี้... จะมีอะไรดีขึ้นสำหรับคนหลายคน... ฉันเชื่อความรู้สึกภายในของฉัน ถ้าคุณสามารถสืบได้
 ขอให้ช่วยด้วยเถิด

(สะก๊ี้แฮมม. 299 , 300 , 301)

เมื่อแอนน์ใช้ความฉลาดและสติปัญญาเข้าแก้ปัญหาความรักของตน จึงทำให้ต่อมา
 บรรเลงจึงรู้ว่าฉันทราวยังมีใจรักวิทิตูรักเก่าอยู่ เขาโกรธฉันทราวมากถึงกับขอหย่าขาด ฉันทราารู้สึก
 เสียหายสามีและเกียรติยศที่ตนได้รับอยู่ จึงเป็นฝ่ายเลิกข้องเกี่ยวกับวิทิตไปเอง โดยที่แอนน์ไม่ต้องไป
 ปะทะหรือเกี่ยวข้องด้วย

แอนน์มีความรักและซื่อสัตย์ต่อสามีมาก แม้จะรู้ว่าสามียังไม่ลืมคนรักเก่า
 และมีพฤติกรรมเปลี่ยนไปก็ตาม เธอยังคงรักสามีไม่เสื่อมคลาย ดังบทสนทนาที่แอนน์กล่าวกับรัช
 ชายหนุ่มเพื่อนร่วมงานที่หลงรักภรรยาว่า

ความรักอย่างที่ผมมีต่ออดีต เป็นความรักที่จะอยู่ไปเสมอ ถึงเขาไปรักผู้หญิงอื่น ฉันก็ยังรักเขา
 ไปเรื่อย อารมณ์ของฉันอาจเปลี่ยนไป... แต่ถึงอย่างไรฉันก็รักเขา เพราะฉันรักดีตามที่ตัวเขาเป็น
 จริงๆ ไม่ได้รักอะไรภายนอก

(สะก๊ี้แฮมม. 333)

จากบทบาทรกรยาของแอนน์ จะเห็นว่าแม้จะเป็นหญิงต่างชาติแต่แอนน์ก็เป็นภรรยา
 ที่อดทน ช่วยเหลือเกื้อกูลสามี อ่อนหวาน เอาอกเอาใจสามี รักและซื่อสัตย์ให้เกียรติสามี เมื่อ
 สังเกตว่าสามีปันใจให้หญิงอื่น แอนน์ได้ใช้วิธีการแบบละมุนละม่อมในการแก้ไขปัญหาลุล่วง
 ไปด้วยดี จึงนับว่าแอนน์มีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมเป็นภรรยาที่ดียิ่ง

ฉันทรา ในเรื่องสะก๊ี้แฮมม ในฐานะภรรยาของบรรเลง ฉันทรามุ่งมั่นจะทำให้
 สามีมีความสุขด้วยการเสริมสวยแต่งกายให้สวยงาม เพื่อให้สามีพบเห็นแล้วสดชื่นสมฐานะทาง
 สังคมของสามี ด้วยคิดว่าสามีรักและหลงใหลในความงามของตนจึงไม่เอาใจใส่ดูแลสามี เพราะ
 ฉันทราถือว่า สามีรักตน เธอไม่ปรนนิบัติดูแลสามี ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการเข้าร้านเสริมสวย
 ชมเสื้อผ้าอาภรณ์ ไปคุยที่บ้านบิดามารดา ไม่ดูแลเรื่องอาหารการกินของสามี ครั้นสามีต่อว่าใน
 ทำนองว่าเธอหวังวิทิตว่าจะรักใคร่มากกว่าหวังความรู้สึกของเขา ฉันทราไม่อ่อนหวานเอาใจสามี
 เธอใช้อารมณ์และน้ำเสียงทวาดสามี เอาแต่ใจตนเอง ไม่พูดคุยกด้วยเหตุผลหรือชี้แจงให้สามีได้รับรู้
 ว่าเธอเคยรักกับวิทิตก่อนมาแต่งงานกับบรรเลง เพื่อบรรเลงจะได้ไม่เข้าใจผิดได้ในภายหลัง

ต่อมาเมื่อบรรโลม พี่สาวของบรรเลงได้ชวนแอนน์และวิทิตให้ไปพักผ่อนที่บ้านพักชายทะเลหัวหิน เพื่อทั้งสองจะได้ปรับความเข้าใจอันดีต่อกัน บรรโลมได้ชวนครอบครัวน้องชายด้วย แต่บรรเลงติดภาระงานจึงให้จันทราไปแทน ส่วนแอนน์มีงานด่วนรีบกลับกรุงเทพฯ ก่อนวิทิต ที่บ้านพักหัวหินจึงมีเพียงบรรโลม จันทรา และวิทิต จันทราประพุดตัวไม่เหมาะสมเป็นภรรยาที่ดี เธอแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่รัดรูป ดึงดูดความสนใจ อยู่สองต่อสองกับวิทิตในยามค่ำคืน จันทรายั่วชวนให้วิทิตหลงใหลเพื่อเอาชนะแอนน์

จันทราไม่เอาใจใส่ทุกข์สุขของสามี เมื่อรู้ว่าสามีโกรธคิดว่าเธอจะหวนกลับไปหาคนรักเก่า เขาประหลาดใจด้วยการดื่มเหล้าและไม่กลับบ้าน จันทรากลับแสดงอาการไม่สนใจ ไม่ได้ถามถึงสาเหตุที่โกรธเคือง ในที่สุดบรรเลงขอหย่าขาดกับจันทรา จันทราเสียความมั่งคั่ง ความสุขสบายที่เคยได้รับ และเสียสามี จึงเขียนจดหมายไปขอร้องให้วิทิตช่วยเหลือ วิทิตไปหาบรรเลงและกล่าวว่าเขาเป็นฝ่ายรักจันทราฝ่ายเดียว จันทราไม่เคยรักเขาเลย บรรเลงเข้าใจเรื่องทั้งหมดจึงหายโกรธกลับมารักและกักตักภรรยาเช่นเดิม ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “เขากลับมาอยู่ที่บ้านนี้ในฐานะสามีผู้รักดีในความงามความเป็นสาวของหล่อน” (สะก๊ี้แหม่ม. 328)

จากบทบาทของจันทรา จะเห็นว่า จันทรามีรูปร่างสวยงามเป็นอาภรณ์ประดับร่างกาย จันทราจึงทนงในความงามของตนที่สามารถมัดใจสามีได้ จึงไม่อ่อนหวานเอาอกเอาใจสามี รักแต่จะแต่งกายให้สวยงาม เพียงเพื่อดึงดูดใจของสามี แต่ท้ายสุดเมื่อสามีโกรธถึงขั้นขอหย่าขาด ทำให้ จันทราสูญเสียความสุขสบายที่ได้รับ จึงกลับตัวกลับใจได้ นับว่า จันทรามีพฤติกรรมทั้งที่เหมาะสมและไม่เหมาะสมกับสถานภาพและบทบาทของภรรยา

ฉอ้อน ในเรื่องทุติยะวิเศษ ฉอ้อนเป็นภรรยาของวิฑูร นายทหารหนุ่มรูปงาม ผู้มีส่วนร่วมในการทำปฏิวัติรัฐประหารเปลี่ยนแปลงการปกครองบ้านเมือง เมื่อสามีได้รับตำแหน่ง “พลเอก” เป็นรองผู้รักษาความสงบภายในประเทศ ฉอ้อนจึงได้รับแต่งตั้งเป็น “ท่านผู้หญิงฉอ้อน”

ฉอ้อนเป็นภรรยาที่อ่อนหวานเอาใจสามี นับตั้งแต่แต่งงานจนกระทั่งมีบุตร ฉอ้อนพูดจาอ่อนหวานใช้ถ้อยคำที่ไพเราะขย่อง ดังตอนหนึ่งที่วิฑูรกับจากราชากรชายแดน เขามีความโกรธแค้นและทุกข์ใจในเรื่องราชการ ฉอ้อนได้ปลอบโยน ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายว่า

“ฉอ้อนพยายามปลอบด้วยกิริยาให้เขาเข้านอน ความอ่อนหวานของหล่อน ดูเหมือนจะช่วยจิตใจของเขาบ้าง เขาขมนอนลงอย่างคนอ่อนเพลียและไม่ช้าก็หลับไป” (ทุติยะวิเศษ. 325)

เมื่อวิฑูรไปราชการภาคเหนือหลายเดือน เมื่อกลับมาบ้านฉอ้อนสังเกตเห็นสามี เหน็ดเหนื่อยและบางครั้งมีอาการโกรธแค้น ฉอ้อนจะปลอบประโลมเอาใจสามีดุจแม่ปลอบประโลมลูก เพื่อให้สามีได้ผ่อนคลายความทุกข์ใจ ฉอ้อนให้สามีได้พักผ่อนและเสริมสร้างความสุขแก่สามี ฉอ้อนปรนนิบัติดูแลทุกข์สุขของสามีด้วยการได้ถามถึงการเดินทาง ความทุกข์ยากของ

สามีในขณะที่ไปรบที่ชายแดน น้ออันแต่งกายสวยงาม คูแลบุตรให้แต่งกายสะอาด ทำอาหารที่สามีชอบ จัดห้องนอน จัดบ้านให้สวยงาม น่านอน น่านอน น่านอน เพื่อให้สามีได้รับความสุขกายสบายใจ ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ในวันแรกที่เขามาถึง น้ออันพยายามเอาใจเขามากที่สุด ที่จะทำได้ หล่อนเตรียมอาหารที่เขาชอบไว้ให้กิน ลูก ๆ ทุกคน น้ออันแต่งตัวให้สะอาดสะอ้าน และคอยสดับรับฟังว่าจะไม่รบกวน บิดามากกว่าจำเป็น ตัวหล่อนเองก็สั่งการให้คนใช้ทำอาหารอย่างรวดเร็ว แล้วก็ไปแต่งกายให้สวยงาม บรรจบผัดแป้งร่ำ ทาน้ำอบหอมระรื่น

(ทุติยวิเศษ. 322 , 323)

น้ออัน ประหยัด รู้จักใช้จ่ายเงินทองและเก็บหอมรอมริบ บางครั้งถูกลงเท้าเป็นรูหรือเสื้อผ้าเป็นรูชำรุด น้ออันจะปะชุนเพื่อให้ใช้ได้ต่อไป ไม่ต้องเสียเงินซื้อใหม่ จึงได้รับความไว้วางใจจากสามีให้ดูแลทรัพย์สินและเงินทองที่หามาได้

น้ออันหมั่นศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้เคียงคู่สามีเนื่องจากวิฑูรได้ทุนไปศึกษาที่ประเทศเยอรมันสองปี ระหว่างนั้น น้ออันกับลูกๆ ไปอยู่กับบิดามารดาของน้ออันที่บ้านที่อยู่ในจังหวัดเพชรบุรี ยามว่างน้ออันจึงไปเรียนสนทนาภาษาอังกฤษกับครูฝรั่ง จนสามารถพูดและอ่านหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษได้คล่อง ซึ่งต่อมาเมื่อวิฑูรได้เป็นใหญ่ น้ออันสามารถเข้าสังคมเคียงคู่สามีได้อย่างไม่เก้อเจิน ดังที่ผู้บรรยายกล่าวว่า

วิฑูรกลับจากต่างประเทศ ความรู้ของเขาจะห่างจากน้ออันไปอีกมาก หล่อนมิได้นิ่งอยู่เฉยระหว่างที่ได้กลับไปอยู่บ้านเดิมที่เพชรบุรี หล่อนได้ไปหาอาจารย์เก่า ขอร้องให้สอนภาษาอังกฤษให้เป็นพิเศษ หล่อนไปเรียนกับอาจารย์สัปดาห์ละสามครั้ง

(ทุติยวิเศษ. 260 , 261)

น้ออันส่งเสริมงานในหน้าที่ของสามี จึงเป็นผลให้ผู้บังคับบัญชาของวิฑูรสนับสนุนวิฑูรให้ก้าวหน้าทางราชการ จากการที่วิฑูรรับราชการเป็นผู้การอยู่จังหวัดลำปาง เมื่อมีคณะผู้บังคับบัญชาเดินทางมาตรวจราชการที่ลำปาง น้ออันช่วยสามีต้อนรับดูแลเรื่องอาหารการกิน การจัดเลี้ยง อำนวยความสะดวกสบายให้ทุกอย่าง ทำให้ผู้บังคับบัญชากล่าวชมวิฑูรในฐานะเจ้าของบ้านและกล่าวชื่นชมน้ออัน ซึ่งเป็นภรรยา ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ท่านนายใหญ่สุดนั้น หล่อนได้เคยพบโดยใกล้ชิดสองสามครั้งแล้ว ท่านมีความกรุณาเมตตา
 หล่อนมาก ท่านบอกแก่วิฑูรว่าภรรยาของคุณนี้น่าเอ็นดู และท่านได้มาตรวจราชการที่ลำปาง หล่อน
 ได้มีโอกาสรับรองท่านเต็มที่ ในฐานะเจ้าของบ้าน เพราะภรรยาท่านผู้บัญชาการอยู่กรุงเทพฯ
 การต้อนรับเป็นที่สบใจท่าน และท่านได้ออกปากชมหล่อนอีกว่า คุณหล่อนที่น่ารักจริง ๆ
 คล่องแคล่วฉลาดเฉลียว สมเป็นเมียนายทหารผู้ใหญ่

(ทุติยวิเศษ. 290)

และเมื่อมีครอบครัวนายทหารเพื่อน ๆ ของวิฑูรเดินทางผ่านจังหวัดอุบลราชธานีที่หล่อนอยู่ หล่อน
 จะให้ความช่วยเหลือและให้การต้อนรับพาท่องเที่ยวสถานที่สำคัญต่าง ๆ อันเป็นการผูกมิตรให้สาม
 ค่าย

ในเวลาต่อมาเมื่อหล่อนได้รับตำแหน่ง “ท่านผู้หญิง” หล่อนได้ส่งเสริมบารมีสาม
 ค่ายด้วยการช่วยงานสังคม รับเชิญเป็นประธานหรือคณะกรรมการของสมาคมต่าง ๆ ที่เชิญเข้าร่วม
 ตลอดทั้ง ไปเปิดงานในฐานะประธานกรรมการหรือผู้รับเชิญตามที่สมาคมต่าง ๆ ขอความร่วมมือ
 บางครั้งรู้สึกเหนื่อยและเบื่อหน่ายแต่หล่อนก็ต้องปฏิบัติในฐานะภรรยาของผู้มีบทบาททางการเมือง
 หล่อนแสดงออกอย่างยิ้มแย้มเป็นมิตรต่อทุกคน ทำให้ทุกคนที่ได้พบเห็นชื่นชม ดังคำพูดของเกริน
 ที่กล่าวกับคุณแจ้วว่า “หนูหล่อนของเราเก่งเสริมบารมีผิวได้มาก ได้ยินแต่น่ารัก น่ารัก”
 (ทุติยวิเศษ. 372)

หล่อนรัก ยกย่อง เป็นห่วงสามีมัก โดยจะทำทุกอย่างเพื่อให้ทุกคนไม่เกลียดชัง
 สามีของตน แม้เมื่อเจ้าพระยาสุเรนฯ จัดงานขึ้นที่บ้านเพื่อฉลองตำแหน่ง “ท่านผู้หญิง” ให้กับ
 หล่อน หล่อนและสามีต้องไปงานเลี้ยง หล่อนเป็นห่วงสามีมักเพราะในงานเลี้ยงดังกล่าวจะต้อง
 พบกับพวกราชวงศ์ชั้นสูง เธอเกรงว่าสามีจะเกิดความรู้สึกคับข้องใจ แต่เจ้าภาพสามารถทำให้
 ความวิตกกังวลของหล่อนหายไป ดังผู้เขียนบรรยายว่า

ท่านผู้หญิงรู้สึกกังวลนิด ๆ ว่าจะต้องระมัดระวังอิริยาบถจนไม่สนุกกับงาน และยังห่วง
 ความรู้สึกของท่านสามีว่าจะประมาณความยิ่งใหญ่ในอำนาจของตนกับความสำคัญของพระราชวงศ์
 อย่างไร แต่แล้วก็ปรากฏว่าความกังวลนั้นละลายหายไปหมดด้วยความฉลาดของเจ้าภาพ ผู้มีไหว
 พริบสามารถลำดับกิจของคนและของงาน จนกระทั่งผู้ที่เป็นที่ยกย่องในสังคมสองประเภทคือ ผู้ที่มี
 อำนาจสูงและผู้มีอำนาจไม่จำเป็นต้องจัดต้องเทียบคุณค่าของตน ต่างรู้สึกว่าได้รับความยกย่องจาก
 เจ้าของงานไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน

(ทุติยวิเศษ. 103)

หล่อนรักให้อภัยและรับภาระแทนสามี แม้หล่อนจะเห็นว่าสามีมีพฤติกรรมไม่ซื่อสัตย์
 มีภรรยาน้อย บางคืนไม่กลับมาอนบ้าน หล่อนใช้ความสุ่ม นุ่มนวล ไม่พูดให้เกิดการทะเลาะ
 เบาะแว้ง ทำเป็นไม่รู้ ไม่จู้จี้ซักถามสามีให้เกิดความรำคาญใจ หล่อนยังคงแสดงบทบาทภรรยาที่ดี

ในสังคม จนบรรดาภรรยานายทหารผู้ได้บังคับบัญชาต่างชื่นชมที่ฉ้อฉลเป็นภรรยาที่ฉลาด ไม่แสดงอาการหึงหวงสามีเหมือนภรรยาผู้นำบางคน อันทำให้สามีรักและเกรงใจฉ้อฉล ดังผู้เขียนบรรยายว่า “ฉ้อฉลรู้ว่าถ้าหล่อนเอ่ยปาก เรื่องที่อยู่ภายในใจออกมา เป็นถ้อยคำ จะมีคนแนะว่าอย่าคิดมาก โอ ท่านกับท่านรองนะ ใคร ๆ เขาก็ว่าน่าอิจฉา จะหาคู่ไหนเหมือน” (ทุติยะวิเศษ. 301)

ต่อมาเมื่อวิทูรหนีภัยทางการเมืองไปอยู่ปีนังและถูกลอบยิงในเวลาต่อมา ก่อนเสียชีวิตวิทูรขอให้ฉ้อฉลให้อภัยต่อการกระทำของเขา และสุดท้ายได้บอกว่าเขารักฉ้อฉลและลูกมากที่สุด หลังสามีเสียชีวิตฉ้อฉลกลับไปโรงพยาบาลอีกครั้ง ฉ้อฉลพบหญิงชาวไทยใหญ่ที่เป็นภรรยาน้อยมาเคารพศพ ฉ้อฉลรู้สึกโกรธแค้นสามีมาก แต่ในที่สุดฉ้อฉลทำใจได้โอโหสิกรรมให้สามี เมื่องานศพวิทูรเสร็จสิ้นลง ฉ้อฉลต้องรับภาระในครอบครัวแทนสามี ฉ้อฉลได้รวบรวมเงินที่สะสมไว้ไปปลูกบ้านอยู่กับบุตรสาว และแบ่งเงินจำนวนหนึ่งเป็นค่าเรียนของบุตรชายซึ่งกำลังศึกษาอยู่ต่างประเทศ อีกส่วนหนึ่งเป็นทุนให้หนูเปื้อบุตรสาวคนเล็กได้เล่าเรียนต่อไป

บทบาทของฉ้อฉล จะเห็นได้ว่าฉ้อฉลเป็นภรรยาที่พุดจาไพเราะ เอาอกเอาใจสามี รักและยกย่องให้เกียรติสามี รับภาระหน้าที่แทนสามี สุดท้ายโกรธสามีที่นอกใจไม่ซื่อสัตย์แต่ในที่สุดก็ให้อภัยโอโหสิกรรมให้สามี นับว่าฉ้อฉลมีสถานภาพและบทบาทของภรรยาที่ดียิ่ง

โนรี ในเรื่องตกลุมตกร่องแล้วใดใดก็ดี โนรีเป็นภรรยาของกัณฐัก อัสวโกวิท ผู้อำนวยการฝ่ายช่าง บริษัทสหวิศวกรรมพาณิชย์สยาม เธอเป็นบุตรสาวของเจ้าคุณและคุณหญิงร่ำ สหเวทวาทะ โนรีอยู่ในตระกูลสูง ร่ำรวยด้วยทรัพย์สินและความรู้ เป็นหญิงสาวสวยในสังคมที่ชายหนุ่มต่างหมายปอง แต่เธอเลือกนายกัณฐัก อัสวโกวิท ผู้มีฐานะด้อยกว่าเป็นคู่ชีวิต โนรีและกัณฐักได้ช่วยกันสร้างฐานะครอบครัวจนอยู่ในขั้นมั่งคั่งร่ำรวย เธอมีบุตรชายหญิงรวม 5 คน คือ นล รุ่ง คุณเหว่า สาทิน การเวก และอุปการะบุตรสาวบุญธรรม 1 คน คือ ลูกหว่า ที่มีหญิงคนหนึ่งนำมาให้เนื่องจากบิดามารดาของลูกหว่าเสียชีวิตแล้ว โนรีได้ให้ความรักความเอาใจใส่ดูแลเช่นบุตรของตนเอง

โนรี ในฐานะภรรยา เธอเป็นภรรยาที่เป็นแม่บ้านแม่เรือน ทำอาหารได้ทั้งอาหารไทยและอาหารฝรั่ง ช่างปรนนิบัติเอาอกเอาใจ เมื่อกัณฐักกลับมาถึงบ้าน โนรีรู้ว่าสามีชอบทานอาหารไทยมาก เธอจะรีบเข้าครัวทำอาหารที่สามีชอบ โดยไม่ปล่อยให้แม่ครัวทำแทน ดังคำพูดของกัณฐักเมื่อกลับมาถึงบ้านว่า “คุณ คุณ ทำอะไรจ๊ะ” “เออ” มาถึงก็จะปรนนิบัติกินเรื่องกินก่อนเขี้ยวนะ ให้คนอื่นทำเถอะ มาไปเปลี่ยนเครื่องแต่งเนื้อแต่งตัวไม่ดีหรือ เดี่ยว همینคว้นหมด” (ตกลุมตกร่องแล้วใดใดก็ดี. 48)

โนรีเป็นภรรยาที่ขยัน เธอไม่อยู่นิ่งเฉย ยามอยู่บ้านเธอจะหางานอย่างหนึ่งอย่างใดทำเสมอ เช่น ปักผ้า เย็บผ้า จัดแต่งห้องต่าง ๆ ในบ้านให้สวยงาม ซึ่งเธอมีความสามารถและ

รสนิยมสูงในการเลือกสิ่งของตกแต่งห้องต่าง ๆ เธอและกันจัฐศได้ช่วยกันตกแต่งห้องภายในบ้านให้สวยทันสมัย ใช้ประโยชน์ได้คุ้มและให้ความสุขต่อผู้อาศัย ดังเช่นที่ผู้เขียนบรรยายว่า

นายกันจัฐศ อัสวโกวิท ก็เข้ามาในห้องอาหาร อันเป็นห้องหนึ่งในจำนวนห้องหลายห้อง ในตึกนั้น ที่คุณโนริภรรยาของเขาได้ใช้ความสามารถและรสนิยมสูงของเธอจัดเครื่องแต่งห้อง ให้งามทันสมัยและสะดวกกับการใช้ประโยชน์ พนักห้องบุไม้สักอัดที่คัดเลือกมาแล้วอย่างดีที่สุด เขาและเธอได้ช่วยกันเลือกเพื่อให้ช่างทำให้ถูกใจทุกกระเปาะนี้ว เลือกพลาซมเซชความสามารถ ของกันและกัน

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 52)

นอกจากจัดบ้านโนริยังช่วยสามีปลูกต้นไม้ในสวนให้ร่มรื่นสวยงาม เพื่อให้ทุกคนในบ้านสามารถมองเห็นได้ด้วยความสะดวกสบายใจ ทำให้เกิดความร่วมมือและนำความสุขใจ มาสู่สามีอย่างยิ่ง

โนริช่วยสามีสร้างฐานะด้วยการประหยัดและอดออม เพราะเธอเป็นคนไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จักประหยัด รู้จักใช้จ่าย ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

เธอรู้จักทำทรัพย์สินของเธอและของเขาให้งอกเงย ถึงแม้จะไม่เท่ากับที่เขาทำเอง แต่เธอก็เป็นองค์ประกอบอันหนึ่งทั้งในทางสังคม ความสามารถในการตัวเธอ ทำให้นายกันจัฐศเป็นพ่อค้าที่มีชื่อเสียง คนหนึ่งในประเทศไทย แม้ความกว้างขวางในหมู่ชาวต่างประเทศ เธอก็มีส่วนเสริม

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 544)

โนริช่วยเสริมสร้างบารมีให้สามี เนื่องจากก่อนแต่งงานเธอเคยเป็นนางพระกำนัล เมื่อเธอมีฐานะมั่นคงจึงได้ทำงานช่วยเหลือสังคม โนริได้รับเลือกตั้งเป็นอุปนายกของสมาคมที่ทำประโยชน์เพื่อสาธารณชน และที่บ้านของเธอก็เป็นสถานที่จัดเลี้ยงของสมาคมบางแห่ง เช่น มูลนิธิเด็กกำพร้า โนริทำหน้าที่เลี้ยงดูคณะกรรมการและคณะเด็ก ๆ ที่มาอย่างเต็มที่โดยมีลูกๆ บางคน เช่น คุณเหว่า และรุ่งมาช่วยดูแลในบางครั้ง จากการทำงานช่วยเหลือสังคมในเวลาต่อมาโนริจึงได้รับแต่งตั้งเป็น “คุณหญิง” เป็นสิ่งที่ทำให้สามีภาคภูมิใจ และเป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูลของสามี

โนริเอาใจใส่สามีด้วยการพูดจาไพเราะ แต่งกายสวยงาม เธอมักแต่งกายออกงานสังคมด้วยผ้าไหมไทย ซึ่งสามีชอบและบอกให้เธอใส่เพื่อเป็นการส่งเสริมสินค้าของไทย แม้โนริจะมีอายุ 45 ปีแล้ว แต่สามียังรักและตามใจอยู่เสมอ

จากการที่สามีรักและตามใจ บางครั้งโนริทำการโดยไม่นึกถึงความรู้สึกของสามี จึงนำความทุกข์ใจมาสู่ตนเอง เช่น เหตุการณ์ที่ถูกหัวบุนทุญชรหมหนีออกจากบ้านโดยไม่บอก

กล่าวใด ๆ ทั้งที่กัณฐักและโนรีเลี้ยงดูอย่างดีเช่นลูกคนหนึ่ง เมื่อกัณฐักกลับจากต่างประเทศ เขา สอบถามภรรยาถึงสาเหตุที่แท้จริง โนรีไม่พูดไม่อธิบายข้อเท็จจริง เธอแสดงอาการโกรธเคืองสามี กัณฐักโกรธโนรีที่ไม่ชี้แจงเหตุผลทำเหมือนกัณฐักเป็นคนผิด ซ้ำโนรีทิ้งลูกและกัณฐักไปอยู่บ้าน ตนเอง ถ้าเพียงเธอบอกความจริงว่าลูกหว่าบุตรบุญธรรมรักกับนล บุตรชายของตนเอง สามีก็คง ได้ช่วยกันแก้ปัญหา กัณฐักหลบหน้าโนรีโดยวิธีรีบเดินทางไปติดต่อกำที่ต่างประเทศหลายๆ เดือน โนรีเหงาและเศร้าใจที่สามีทำเช่นนี้ ดูเหว่าได้ขอร้องให้เพื่อนบิดาช่วยพูดกับบิดาของตน ที่สุดโนรีจึงคืนดีกับสามีและอยู่กันอย่างมีความสุขเช่นเดิม

จากบทบาทของโนรีที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้างครอบครัวให้มีความเป็นปึกแผ่น มีความขยัน เป็นแม่บ้านแม่เรือน ช่วยทำให้ทรัพย์สินสมบัติเพิ่มพูนขึ้นกว่าเดิม ช่วยส่งเสริมบารมีให้ สามี นำชื่อเสียงเกียรติยศมาสู่วงศ์ตระกูลสามี จึงนับว่า โนรีมีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมเป็น ภรรยาที่ดียิ่งผู้หนึ่ง

ลูกแก้ว ในเรื่อง ดร.ลูกทุ่ง มีชื่อจริงว่า แก้วเกลา กอรี ลูกแก้วจบการศึกษา ระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของรัฐ มีความรู้ด้านภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ได้เข้าทำงานในรัฐวิสาหกิจแห่งหนึ่ง ลูกแก้วทำหน้าที่เลขานุการของลุงประจิด ญาติฝ่ายบิดาใน ครั้งที่เดินทางไปต่างประเทศ เพื่อขอความสนับสนุนด้านการเงินจากประเทศนั้น ๆ ลูกแก้วพบกับ ดร.กฤต มีนา ค็อกเตอร์หนุ่มผู้เรียนปริญญาเอกด้านเศรษฐศาสตร์จากอเมริกาโดยทุนรัฐบาลไทยที่ ประเทศนิวซีแลนด์ เมื่อกลับมาประเทศไทยจึงคบหาดูใจและแต่งงานกันที่สุดในที่สุด

ลูกแก้ว ในฐานะภรรยาของกฤต ลูกแก้วให้ความเคารพยกย่องบิดาและญาติพี่น้องของสามี เมื่อแต่งงานกับกฤตนั้น ฝ่ายบรรพบุรุษของลูกแก้วเป็นเชื้อสายขุนนางเก่าซึ่งได้เคย รับใช้ใกล้ชิดพระราชวงศ์ ส่วนกฤตเป็นลูกชาวสวนอยู่สามพราน ตระกูลเดิมเป็นชาวไร่ชาวนา ลูกแก้วมิได้รังเกียจบิดาและญาติของกฤต ได้ให้ความเคารพนับถือ กล่าวคือหลังแต่งงานลูกแก้ว ขวนกฤตนำของไปไหว้บิดาและญาติของกฤตที่บ้านคลองกาญจนา และยังได้พักค้างคืนเพื่อเยี่ยม เยียน ทำให้บิดาและญาติของกฤตให้ความเอ็นดูและชื่นชมลูกแก้วมาก ดังที่ลูกแก้วกล่าวว่า

ลุงกำนันได้รับไหว้กฤตกับดิฉันด้วยเงินสองชั่ง เป็นธนบัตรใหม่ๆ สอดในซองกระดาษขาวมี ตัวอักษรเขียนบนซองว่า “เงินรับไหว้เจ้าบ่าวเจ้าสาว” ลุงกำนันดูออกจะพอใจดิฉันมาก รุ่งขึ้นจาก วันที่กฤตกับดิฉันไปถึง พ่อกิจได้นิมนต์พระมาเลี้ยงที่บ้าน 5 องค์ เป็นการแสดงความยินดีและบอก กล่าวให้ญาติมาร่วมกันทำบุญ

(ดร. ลูกทุ่ง. 164)

นอกจากนี้ลูกแก้วยังให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลญาติข้างสามี เมื่อญาติของกฤต คือ ลำไยพา “ขง” บุตรชายมาฝากให้พักที่บ้านของลูกแก้ว เพื่อเรียนกวดวิชา และต่อมาได้พา “การุณ”

บุตรพี่ชายของบิดากฤตมาขออาศัยเพื่อเรียนต่อ ลูกแก้วได้ให้ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือด้วยการขออนุญาตบิดามารดาเพื่อให้ญาติพี่น้องของกฤตได้เข้าพักอาศัยที่บ้าน โดยจัดห้องพักและจัดอาหารการกินให้อยู่อย่างเป็นสัดส่วน และเมื่อการudyเรียนจบคิดบวชก่อนออกไปทำงาน ลูกแก้วพร้อมบิดามารดาและทุกคนในบ้านของลูกแก้ว ได้เป็นธุระช่วยงานอย่างเต็มที่ บิดาและญาติของกฤตต่างชื่นชมลูกแก้วและบิดามารดาของลูกแก้วอย่างยิ่ง ทำให้ตระกูลกอริ และตระกูลมินาสนิทสนมกันยิ่งขึ้น

ลูกแก้วเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของสามี เมื่อญาติพี่น้องของกฤตมาพักที่บ้าน ซึ่งแวดล้อมไปด้วยญาติพี่น้องของลูกแก้ว ย่อมมีการกระทบกระทั่งและ “ขง” ซึ่งมีศักดิ์เป็นน้องมักทำอะไรตามใจตน ถือว่าบ้านนั้นเป็นบ้านของกฤต กฤตอธิบายให้ญาติรู้ว่าตนก็อาศัยพ่อแม่ยายอยู่เช่นเดียวกัน เมื่อมีเรื่องที่ญาติพี่น้องนำความเดือดร้อนมาสู่ที่บ้าน ลูกแก้วจะไม่นำมาพูดให้กฤตไม่สบายใจ เธอจะพูดขอร้องทุกคนให้เห็นแก่เธอ เพื่อให้กฤตไม่ต้องลำบากใจ

ลูกแก้วเป็นภรรยาที่รับฟังปัญหาและเป็นที่ปรึกษาของสามี ยามที่กฤตมีความอัดอั้นที่ต้องอาศัยอยู่บ้านภรรยา และคิดจะลาออกจากราชการเพราะอยากได้เงินเดือนมาก จะได้ตั้งตัวและสร้างครอบครัวให้เป็นปึกแผ่นได้เร็ว ลูกแก้วได้ให้คำแนะนำและข้อคิดแก่กฤตดังตอนหนึ่งของการสนทนา ลูกแก้วกล่าวว่า

กฤตไม่ได้เป็นหนี้รัฐบาล แต่เป็นหนี้ประชาชนเพราะเงินที่กฤตได้ทุนไปเรียนถึงปริญญาเอกนั้น เป็นเงินภาษีของประชาชนที่รัฐเก็บในการเสียภาษีอากร หนี้ของกฤตใช้กันด้วยเงินไม่ได้ หนี้ของกฤตมาจากญาติพี่น้องของกฤตเอง ชาวไร่ชาวนาที่หาเงินให้รัฐบาลเอาเงินมาให้คนอย่างกฤตไปเล่าเรียน ไม่ใช่สำหรับหาเงินให้คุ้มแต่สำหรับมาทำงานให้คุ้ม (ดร.ลูกทุ่ง. 289)

ลูกแก้วเป็นผู้หญิงที่ฉลาด รู้จักพูดเอาใจสามี ซึ่งที่จริงเธอไม่เห็นด้วยกับการที่สามีจะลาออกจากราชการ โดยอ้างถึงรายได้ที่ได้รับน้อยเพื่อมาทำงานที่มีรายได้มากกว่า จะได้สร้างฐานะได้เร็ว ดังที่ลูกแก้วกล่าวกับกฤตว่า

ใคร ๆ ก็ว่ากฤตกำลังมีชื่อเสียงในวงราชการ ถ้ากฤตอยากมีบ้านของเราเอง เราจะหาทางอื่นแทนที่จะสร้างหนี้ใหม่จะดีกว่าก็ได้เนะ ลูกแก้วพูดด้วยบริสุทธิ์ใจ ไม่ได้ตั้งใจจะบังคับน้ำใจกฤต ถ้าทำงานราชการไม่สบายใจ ลูกแก้วจะยอมเป็นหนี้เป็นสิน ไม่เอาใจใส่หรืออกกับเหรียญตราสายสะพาย ทำอะไรที่มั่นคงก็มีประโยชน์

(ดร. ลูกทุ่ง. 367)

ลูกแก้วเป็นภรรยาที่ให้ข้อคิดคอยเตือนสติสามี เมื่อสามีขอให้ลูกแก้วช่วยหาเงินจำนวนหนึ่งแสนบาท เพื่อใช้ทุนคืนโดยขอยืมลูกแก้วห้าหมื่นบาท อีกห้าหมื่นบาทจะขอยืมบิดาตนเอง ลูกแก้วจึงให้กฤตคิดถึงการทำประโยชน์ให้ประเทศชาติมากกว่าเงินทองที่เป็นรายได้ กฤตจึงเงยไป ลูกแก้วรู้ว่าสามีไม่พอใจ ดังที่ลูกแก้วกล่าวว่า

ดิฉันมองขึ้นไปที่เพดาน แล้วก็กลับมองลงมาข้างล่างของกฤต เห็นเขานอนหันหลังให้ดิฉัน
ดิฉันเริ่มใช้ความคิด คิด ๆ เรารักกัน เป็นผัวเมียกันก็ต้องเตือนกัน เมียไม่เตือนผัวใครเล่าเขาจะ
เตือน พ่อแม่เขาหรือ แม่เขาไม่มี พ่อเขาจะเข้าใจสักแค่ไหน

(ดร.ลูกทุ่ง. 239)

ลูกแก้วรักและให้เกียรติสามี เมื่อสังเกตว่ากฤตเปลี่ยนไปตั้งแต่ลูกแก้วแนะนำให้รู้จักกับ “ช่องเพ็ชร” เพื่อนนักเรียนที่เคยเรียนด้วยกัน และลูกแก้วรู้ความจริงว่ากฤตและช่องเพ็ชรมีสัมพันธ์กันฉันชู้สาว ลูกแก้วใช้ชีวิตแก้ปัญหาโดยละมุนละม่อม หลีกเลี่ยงการทะเลาะเบาะแว้งกับสามี ไม่แสดงให้กฤตได้รู้ว่าลูกแก้วรู้เรื่องระหว่างกฤตกับช่องเพ็ชร ลูกแก้วยังคงแสดงความรักและอ่อนหวานกับสามี ดังที่ลูกแก้วกล่าวว่า

“ดิฉันซุกศีรษะไปประหว่างท้องของกฤตและซอกขาของเขา กล่าวว่า “กฤตจ๋า นี่เรากำลังทะเลาะกันหรือเปล่าจ๊ะ เรารักกัน เราพูดกันตามความจริง กฤตจะโกรธความจริงไม่ได้ล่ะจ๊ะ”

(ดร.ลูกทุ่ง. 289 , 290)

ลูกแก้วรักและยกย่องสามีมาก แม้จะทราบว่าอาทรซึ่งเป็นบุตรชายอดีตสามีของกรรมระดับอาของลูกแก้วที่มีฐานะร่ำรวยได้รักเธอมานานแล้วก็ตาม ลูกแก้วบอกให้อาทรได้รู้ว่าเธอรักกฤตมาก รักในความเป็นคนดีของกฤต และรักในความดีที่กฤตทำงานรับใช้ประเทศชาติ ดังบทสนทนาตอนหนึ่งที่ลูกแก้วกล่าวกับอาทรว่า

กฤตินี้แหละ ดิฉันรักเขาไม่ใช่เพราะลูกนัยน์ตา มารยาทอย่างเดียว ดิฉันคิดว่าเขาเป็นผู้ชายคนหนึ่งในสมัยนี้ที่ทำประโยชน์ให้บ้านเมืองได้... ถ้ากฤตทำอะไรที่ผิดหวัง ดิฉันอาจหมดความสุขไปตลอดชีวิต แต่ดิฉันก็มีลูก.....ดิฉันกลัวที่สุด กลัวดิฉันจะเลิกรักกฤตมากกว่ากฤตเลิกรักดิฉัน

(ดร.ลูกทุ่ง. 428 , 429)

ลูกแก้วช่วยหารายได้แบ่งเบาภาระของสามี เพราะลูกแก้วทำงานอยู่ในรัฐวิสาหกิจแห่งหนึ่ง ซึ่งมีรายได้มากพอสมควรจึงช่วยสามีซื้อรถยนต์ โดยซื้อผ่อนจากใจแก้วมารดาของเธอ เธอช่วยสร้างฐานะให้มีความมั่นคง เมื่อมีบุตรชายลูกแก้วอยากอยู่บ้านเลี้ยงดูบุตร

ด้วยตนเอง แต่เพราะลูกแก้วเห็นว่าสามีรับราชการเงินเดือนน้อย เธอสนับสนุนให้สามี
เจริญก้าวหน้าทางราชการ จึงได้ทำงานเพื่อช่วยกันหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว

จากบทบาทของลูกแก้วที่ช่วยสามีทำงานหารายได้ เอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของสามี
คอยให้ข้อคิดและเตือนสติสามี ช่วยเหลือญาติพี่น้องสามี ทำให้สามีมีความสุข ส่งเสริมความ
ก้าวหน้าในหน้าที่การงานของสามี รู้จักให้อภัยสามี นับว่าลูกแก้วมีสถานภาพและบทบาท
เหมาะสมกับภรรยาที่ดียิ่ง

ใจแก้ว ในเรื่อง ดร.ลูกทุ่ง ใจแก้วเป็นภรรยาของคุณেলা กอริ ใจแก้วสำเร็จ
การศึกษาจากมหาวิทยาลัย เธอรู้จักกับคุณেলা ตั้งแต่ยังเป็นนิสิตในมหาวิทยาลัย จนกระทั่งสำเร็จ
การศึกษาระดับปริญญาตรี ต่อมาคุณেলাได้ไปศึกษาต่อระดับปริญญาโทที่ต่างประเทศ ส่วนใจ
แก้วได้รับทุนไปดูงานที่ประเทศเดียวกัน จึงทำความรู้จักสนิทสนมกันยิ่งขึ้น เมื่อกลับจาก
ต่างประเทศจึงได้แต่งงานกัน โดยตระกูลของทั้งสองฝ่ายต่างคบหาและแต่งงานกันไปมาสามชั่ว
บรรพบุรุษมาแล้ว

ใจแก้ว ในฐานะภรรยาของคุณেলা มีบทบาทดังนี้คือ ใจแก้วช่วยแบ่งเบาภาระ
ของสามีด้วยการทำงานหารายได้อีกทางหนึ่ง ด้วยการทำงานเป็นหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ของ
โรงแรมแห่งหนึ่งซึ่งญาติของเธอเป็นประธานกรรมการบริหาร เธอหารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว
ช่วยเหลือสามี เพราะสามีคือคุณเลานั้นภายหลังขาพิการ ไม่สามารถเดินได้ ต้องนั่งรถเข็น ใจ
แก้วจึงต้องเป็นหลักในการหารายได้เข้าครอบครัว

ใจแก้วปรนนิบัติดูแลเอาใจใส่สามี เมื่อแต่งงานใหม่ ๆ คุณเลายังมีร่างกายปรกติ
ต่อมาเดินไม่ได้และขาพิการทั้งสองข้าง ยามอยู่บ้านใจแก้วจะดูแลปรนนิบัติสามีอย่างดี มิให้สามี
อนาทรร้อนใจ ดังตอนหนึ่งที่ลูกแก้วผู้เป็นบุตรสาวกล่าวว่า

แม่กำลังล้างผักอยู่ในครัว ซึ่งแม่จัดให้สะอาดและสะดวกสำหรับแม่จะได้ทำอาหารดี ๆ ให้
คุณพ่อด้วยฝีมือของแม่เอง

(ดร.ลูกทุ่ง. 51)

ใจแก้วปรนนิบัติเอาใจใส่สามีด้วยความรัก ไม่รังเกียจในความพิการของสามี ทำให้
สามีมีความสุขกายสบายใจที่มีภรรยาเช่นใจแก้ว ดังที่ลูกประจิดญาติของใจแก้วกล่าวว่า

คุณเลายังหาความสุขได้ นั่งยืมวันยังค่ำ... ความสุขสำคัญที่มีนางแก้วประจำเรือนมากกว่าอะไร
หมด

(ดร.ลูกทุ่ง. 58)

นอกจากนี้ใจแก้วยังรักและยกย่องให้เกียรติสามี แม้คุณเกลจะหาพิการเดินไม่ได้ และมี “รีน” ญาติหญิงที่หลงรักคุณเกลสามีของเธอตามมาอยู่ด้วยแม้แต่งงานแล้วก็ตาม ตอนหนึ่งของการสนทนากับรีน ใจแก้วกล่าวว่า

ตอนนี้ตอบได้อย่างมั่นใจ รู้สึกว่ามีบุญเหลือเกินที่สามีอย่างคุณเกลของรีน ถ้าเป็นคนอื่น ไม่รู้จักอดทน ทำให้เราลำบากใจต่าง ๆ ฉันทงเป็นโรคประสาทอีกคน แต่จริง ๆ นะตั้งแต่คุณเกลหาพิการ ฉันรักคุณเกลมากกว่าแต่ก่อนเยอะ

(ดร. ลูกทุ่ง. 49)

จากบทบาทของใจแก้วจะเห็นว่าใจแก้วเป็นภรรยาที่เอาใจใส่ดูแลปรนนิบัติสามี ที่พิการโดยไม่รังเกียจ รักและซื่อสัตย์ต่อสามี ขยันเป็นแม่บ้านแม่เรือน ช่วยหารายได้มาเพิ่มพูน เป็นคู่คิดของสามี ไม่ทอดทิ้งสามีจึงนับว่าใจแก้วมีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมเป็นภรรยาที่ดี ยิ่งผู้หนึ่ง

จากการศึกษาสถานภาพและบทบาทของภรรยาจะเห็นได้ว่าตัวละครหญิงของ บุญเหลือ ที่เป็นภรรยาส่วนใหญ่จะเป็นหญิงที่ได้รับการศึกษาถึงขั้นอุดมศึกษา มีหน้าที่การงาน มีรายได้ สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความเชื่อมั่นในตนเอง และเกิดในชาติตระกูลที่สูง ล้วนทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี ให้เกียรติยกย่องสามี เอาอกเอาใจ อ่อนน้อม ปรนนิบัติสามี เป็นที่ปรึกษา และให้ข้อคิดเตือนสติแก่สามี รวมทั้งช่วยเหลือเกื้อกูลญาติทางสามีด้วย ยามมีปัญหาครอบครัวก็รู้จักใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหอย่างละมุนละม่อม สามารถประคองชีวิตคู่ไปได้อย่างราบรื่น ด้วยความอดทนอดกลั้น สิ่งเหล่านี้เป็นคุณสมบัติของภรรยาที่ดี ตามค่านิยมของสังคมไทย

1.4 มารดา

เพ็ญแข งามดวงใจ (2541: 209) กล่าวว่า บทบาทในฐานะมารดา หมายถึง ลักษณะพฤติกรรมของผู้หญิงในฐานะมารดาที่ประพฤติตนเหมาะสมกับหน้าที่ของความเป็นมารดา อันได้แก่ การให้ความรักดูแลเอาใจใส่ อบรมสั่งสอน เป็นแบบอย่างที่ดีของบุตร ให้คำปรึกษาเป็นที่พึ่งยามทุกข์ และวางรากฐานชีวิตให้แก่บุตรของตน

ตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือที่มีสถานภาพและบทบาทมารดา มีจำนวน 4 ตัว คือ นออัน โนรี ใจแก้ว และลูกแก้ว

นออัน หรือท่านผู้หญิงนออันในเรื่องทุติยวิเศษ ในฐานะมารดา นออันได้ให้ความรักดูแลเอาใจใส่เลี้ยงดูบุตรทั้ง 4 คน ได้แก่ นอเลาะ ชัยฤทธิ์ ไชยเกริ และหนูเปื้อะ อย่างเต็มที่ แม้นออันจะแต่งงานและมีบุตรในวัยเพียง 18 ปี แต่นออันได้ดูแลสุขภาพ บำรุงครรภ์อย่างดี บุตรของนออันทุกคนจึงเป็นเด็กที่แข็งแรง พลานามัยสมบูรณ์ นออันเลี้ยงดูบุตรด้วยนมของตนเอง ดังตอนที่ผู้เขียนบรรยายว่า “ ลูกคนเล็กก็รับน้ำนมของนออัน และเมื่ออดแล้วก็ไม่ต้องกังวลอีก

ต่อไป” (ทุติยวิเศษ. 261) ยามที่สามีจำเป็นต้องไปราชการ นออันได้เลี้ยงดูบุตรด้วยความอดทน และเอาใจใส่ ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน เพื่อปกป้องดูแลลูก ๆ แทนสามี ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “เมื่อสามีไปราชการที่เชียงตุง นออันว่าเหว่าเปล่าเปลี่ยว แต่ความที่ต้องทำกิจธุระต่าง ๆ ในหน้าที่มารดา และปกป้องลูก ๆ สองอย่างนี้ทำให้นออันไม่ค่อยมีเวลาจะโศกเศร้า” (ทุติยวิเศษ. 317)

เมื่อเป็นเช่นนี้ลูก ๆ จึงได้รับความอบอุ่น รักและผูกพันกับนออันมาก นออันให้การอบรมสั่งสอนเป็นแบบอย่างที่ดีของลูก คนทั่วไปหรือผู้ที่รู้จักนออัน ต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่านออันเลี้ยงลูกได้ดี ลูกทุกคนน่ารักและอ่อนโยนต่อผู้ใหญ่ ดังที่เกรินได้กล่าวกับนออันว่า “นออันเป็นแม่ที่ดี เลี้ยงลูกดี ไม่ตามใจจนเกินไป ไม่เข้มจนเกินไป เด็กที่เป็นลูกของนออันมีบุญ” (ทุติยวิเศษ. 266)

นออันเห็นความสำคัญของการศึกษา ว่าเป็นสิ่งจำเป็นมากที่จะทำให้ลูกของเธอก้าวหน้า ฉลาดและทันคน นออันจึงส่งเสริมให้ลูก ๆ เรียนให้สูงที่สุด เท่าที่นออันจะทำให้ โดยเฉพาะนอเฒะบุตรสาวคนโตที่นออันอยากให้เรียนสูงกว่าตัวเธอในสมัยวัยสาว ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

มารดาได้ตั้งใจไว้ว่า ลูก ๆ ทุกคนจะต้องเรียนให้สูงที่สุดที่ลูกจะเรียนได้ และที่กำลังทรัพย์ของพ่อแม่จะให้เรียนได้ ยุคสมัยและสิ่งแวดล้อมได้เข้ามาสนับสนุนนออันในเรื่องนี้ หล่อนไม่ต้องได้เลี้ยงเรื่องลูกผู้หญิงควรจะเรียนถึงขั้นไหน เรียนหนังสือหรือเรียนการเรือน เหมือนเมื่อตัวเองยังเป็นสาวรุ่น นอเฒะสอบเข้าสถานศึกษา ที่มีการแข่งขันกันมากได้อย่างสะดวก โดยนออันไม่ต้องวิ่งเต้นติดต่อกับใคร

(ทุติยวิเศษ. 424)

การที่นออันส่งเสริมการศึกษาของบุตร จึงทำให้นอเฒะสามารถสอบเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงที่สุดของรัฐได้ด้วยตนเอง ชัยฤทธิ์บุตรชายคนรองสอบได้ทุนไปศึกษาวิชาทหารที่ประเทศอังกฤษ ไชยเกริได้ไปศึกษาที่ต่างประเทศ ส่วนหนูเปื้อะบุตรสาวคนเล็กกำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมปลาย

นออันอบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นผู้มีสัมมาคารวะ รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

นอเฒะเข้ามาทำความเคารพแขกของคุณแม่อย่างเรียบร้อย นออันพิศบุตรตรี จริงนอเฒะเป็นเด็กที่มีมารยาทดี แม้นคนที่ไม่มีควมลำเอียงเลย ก็ต้องชมลูกของท่านผู้หญิงนออัน ว่าได้รับการอบรมอย่างดีทุกคน (ทุติยวิเศษ. 400 , 401)

แม้ฉ้อฉลจะอยู่ในตำแหน่ง “ ท่านผู้หญิง ” มีอำนาจวาสนาบริวารมี แต่ฉ้อฉลได้อบรมสั่งสอนลูกให้เป็นผู้ที่มิจิตใจโอบอ้อมอารี ไม่ทำอำนาจข่มเหงรังแกผู้อื่น ซึ่งฉ้อฉลมักได้ยีนคำชมลูกของตนเช่น ฉ้อฉลเถาะ ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ในด้านจิตใจ ฉ้อฉลเป็นคนโอบอ้อมอารีกับผู้น้อย เช่นน้องๆและคนในบ้าน ฉ้อฉลไม่ค่อยจะทำอำนาจเกี่ยวเนื่องหรือโกรธเกรี้ยวต่อผู้ใหญ่ ฉ้อฉลเป็นหญิงสาวที่มีสัมมาคารวะ ฉะนั้นคำชมเชยทั้งหลายที่ฉ้อฉลได้รับ ฉ้อฉลอดไม่ได้ที่จะเชื่อว่าลูกของหล่อนควรได้รับจริงๆ

(ทุติยะวิเศษ. 425)

เมื่อร้อยตรีชัยฤทธิ์บุตรชายคนที่สองถูกยิงเสียชีวิตจากเหตุชู้สาว และในคืนนั้นเอง พลเอกวิฑูรสาหมิต้องหนีภัยการเมืองออกนอกประเทศ ฉ้อฉลใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาระงัดงานศพลูกอย่างเรียบง่ายและสมถะ

ฉ้อฉลเป็นมารดาที่รักลูกดูแลให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษาและแนะแนวทางแก้ไขปัญหาก็แก่ลูก เช่น หนูเป๊าะบุตรสาวคนเล็กของเธอ หนูเป๊าะเติบโตเป็นวัยรุ่นในขณะที่ถูกผู้เป็นพ่อ อยู่ตำแหน่งของผู้บัญชาการรักษาสงครามภายในประเทศ มีทั้งอิทธิพลและอำนาจ หนูเป๊าะจึงมักถูกเพื่อน ๆ กระทบทกระทั้งว่าเป็นลูกของผู้มีอำนาจ และเพื่อนบางคนหาว่าหนูเป๊าะทำตัวแปลกแยก เพื่อนบางคนไม่ยอมรับหนูเป๊าะ ปัญหาเหล่านี้ทำให้หนูเป๊าะสะเทือนใจมาก บางครั้งไม่ยอมไปเรียนหนังสือ ฉ้อฉลจึงได้ให้คำแนะนำให้กำลังใจว่าเพื่อนๆมิได้รังเกียจหนูเป๊าะ และแก้ปัญหาคือให้หนูเป๊าะชวนเพื่อนไปเที่ยวด้วยกัน และชวนมาเล่นมากินที่บ้านปัญหาดังกล่าวจึงหมดไป ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

หนูเป๊าะเติบโตเข้าวัยรุ่นในสมัยที่บิดามีอำนาจ มีคนแวดล้อมยกย่องหนูเป๊าะให้แปลกไปจากเด็กอื่นๆ หนูเป๊าะต้องฝ่ามรสุมของวัยรุ่นที่อยู่ในฐานะเช่นนี้ หลายครั้งที่ฉ้อฉลต้องนั่งชี้แจงปลอบโยนหนูเป๊าะ เพราะถูกเพื่อนกระทบทกระเทียบเปรียบเปรยว่าเป็นลูกคนมีอำนาจ ซึ่งหนูเป๊าะถือเป็นการกระเทือนใจมาก ฉ้อฉลต้องชี้แจงให้หนูเป๊าะเข้าใจว่า ที่จริงหนูเป๊าะมิได้ผิดแปลกจากคนอื่น คุณพ่อเป็นผู้รักษาความสงบให้บ้านเมืองในยามวิกฤต เพื่อนๆของหนูเป๊าะมิได้เจตนาจะรังเกียจหรือแยกหนูเป๊าะออกจากหมู่เหล่า ฉ้อฉลต้องใช้วิธีการที่จะให้หนูเป๊าะเกิดความมั่นใจ... หลายอย่างหลายประการ วิธีหนึ่งก็คือเชิญเพื่อนๆร่วมชั้นของหนูเป๊าะไปเที่ยวด้วยกันที่โน้นข้างที่นี้บ้าง หรือมิฉะนั้นก็เชิญให้มากินให้มาเล่นที่บ้าน

(ทุติยะวิเศษ. 426 , 427)

ฉ้อฉลเป็นมารดาที่วางรากฐานชีวิตให้แก่บุตร กล่าวคือ เมื่อพลเอกวิฑูรเทพศาสตร์ สามีได้เสียชีวิตลงจากการถูกลอบยิง ฉ้อฉลต้องรับภาระต่างๆแทนสามีทั้งหมด

จะอ่อนคืบบ้านประจำตำแหน่งแก่ทางราชการ จัดแบ่งทรัพย์สินให้แก่บุตรนอกสมรสของสามี แล้วรวบรวมเงินปลูกบ้านในที่ดิน ซึ่งเธอได้ซื้อไว้ในยามที่สามีรุ่งเรืองและมีอำนาจ นอ่อนอยู่กับ บุตรสาวคือฉอเถาะและหนูเปื้อะ และเหลือที่ดินไว้สำหรับให้ฉอเถาะบุตรสาวคนโตได้ปลูกบ้าน เมื่อถึงเวลาต้องแต่งงานในวันข้างหน้า ส่วนด้านการเงินได้จัดสรรไว้ให้บุตรดังนี้คือ เงินส่วนหนึ่ง เป็นทุนการศึกษาให้ไชยเกริที่อยู่ต่างประเทศ อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้เป็นทุนสำหรับหนูเปื้อะได้เรียนในระดับมหาวิทยาลัย เงินส่วนสุดท้ายสำหรับใช้จ่ายในครอบครัว นอ่อนรู้จักประหยัดในการใช้จ่ายจึง มีความสุขในบั้นปลายของชีวิตกับลูกๆดังที่ผู้เขียนกล่าวว่า

ภายหลังที่รวบรวมเงินได้พอสมควร นอ่อนก็ได้ปลูกบ้านในที่ดินแปลงหนึ่งที่ได้ซื้อไว้ นานแล้ว ในถนนเอกมัย เป็นบ้านที่สมสมัยน่าอยู่พอสมควร มีที่ว่างเพื่อไว้สำหรับฉอเถาะ ปลูกเรือนหอเมื่อถึงเวลาอันควร เงินสำหรับการศึกษาของกลองก็มี นอ่อนและครอบครัวดำเนิน ชีวิตอย่างไม่ฟุ่มเฟือยนัก นอ่อนมีนิสัยประหยัดตามลักษณะของชาวชนบท

(ทศิยะวิเศษ. 726 , 727)

จากบทบาทของนอ่อน จะเห็นว่า นอ่อนเป็นมารดาที่รักและเอาใจใส่บุตรเป็นอย่างดี มอบความรักและอบรมสั่งสอนบุตรให้ประพฤติตนเป็นคนดี มีสัมมาการะอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ และบุคคลทั่วไป ปลูกฝังความเมตตาโอบอ้อมอารี ส่งเสริมให้บุตรได้ศึกษาอย่างเต็มความสามารถ เป็นที่ปรึกษาชี้แนะแนวทางแก้ไขปัญหาให้แก่บุตร และวางรากฐานความมั่นคงในชีวิตให้แก่บุตร นับว่านอ่อนมีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมเป็นมารดาที่ดียิ่ง

โนรี ในเรื่องตกลุมตรองแล้วใดใดก็ดี ในฐานะมารดา โนรีเอาใจใส่ลูกๆ ทุก อย่าง โดยเฉพาะในเรื่องอาหารการกินเธอจะปรนนิบัติเป็นพิเศษ โดยจะเข้าครัวปรุงอาหารด้วย ตนเองและทำอาหารที่ลูกชอบตามแต่คนไหนจะรับประทาน อาหารไทยหรืออาหารฝรั่ง เธอจะจัด ปรุงให้ตามต้องการ เช่น นล ต้องการให้มารดากลับบ้านเพื่อไปทำอาหารให้ลูกๆ ทานดังตอนหนึ่ง ที่ นล กล่าวกับมารดาว่า

ลูกทุกคนก็ห้วงคุณแม่ คิดถึงคุณแม่เกือบจะว่าทุกขณะ อย่างน้อยทุกขณะที่ว่างจากงานอื่น ผมอยากเสนอแนะยังจี้ครับ วันเสาร์นี้รุ่งจะมา ผมอยากรับประทานอาหารฝรั่งดี ๆ ที่บ้าน กินตาม ไฮเตล์มันไม่เหมือนกัน ผมอยากให้คุณแม่กลับไปอยู่ที่บ้านเราวันเสาร์

(ตกลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 380)

โนรีเป็นมารดาที่มีส่วนส่งเสริมให้บุตรได้ศึกษาเล่าเรียนตามความสามารถและ ความถนัดของแต่ละคน ส่งเสริมสนับสนุนให้ลูกๆ ทั้ง 5 คนเล่าเรียนตามกำลังความสามารถที่แต่

ละคนจะเรียนได้ เช่น นลบุตรชายคนโตเมื่อจบวิศวะระดับปริญญาตรีแล้วได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศด้วยทุนส่วนตัว รุ่งเรียนแพทย์ คุณหว่าเรียนอักษรศาสตร์ และเรียนวิชาครูที่คณะครุศาสตร์ 1 ปี สาทินเรียนมหาวิทยาลัยปี 2 การเวกเรียนระดับมัธยมปลาย และลูกหว่า ลูกบุญธรรมเรียนครุศาสตร์ เธอเป็นมารดาที่ให้อิสระแก่ลูกในการเลือกที่จะเรียนในอาชีพที่ชอบ เช่น รุ่งบุตรชายคนที่สองอยากเรียนหมอ โนรีก็สนับสนุนดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “ท่านยินดีนักเมื่อรุ่งบอกว่าจะเป็นแพทย์” (ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 140)

ส่วนนลบุตรชายคนโตนั้นได้เลือกเรียนวิศวะที่ตนเองชอบ โดยนลได้แจ้งเหตุผลให้มารดาฟังว่า

ถึงเขาจะเลือกเรียนวิชาที่ไม่เห็นชัดว่าเป็นหนทางแสดงความปราชญ์ เขาก็จะทำประโยชน์ให้มากที่สุด เขาจึงตั้งหน้าตั้งตาหาความรู้ ความชำนาญ ตั้งใจประกอบกิจการด้วยความสุจริตต่อวิชาชีพ และหน้าที่ราชการ

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 141)

โนรีให้การเอาใจใส่เลี้ยงดูและอบรมแนะนำให้บุตรเป็นผู้มีสัมมาคารวะ รู้จักเคารพบิดามารดา บุตรของเธอทุกคนจึงประพฤติตนเป็นคนดี มีสัมมาคารวะ แม้เมื่อโนรีโกรธสามีและกลับไปอยู่บ้านตนเองที่สีลม แต่เมื่อกันจู้ศไปรับโนรีกลับบ้าน ลูกๆ ต่างแสดงความดีใจและต่างเข้ามาแสดงความเคารพมารดา ดังผู้เขียนบรรยายว่า

อีกไม่ช้า นายกันจู้ศก็ขับรถพาภรรยาของเขา เข้ามาในบ้านที่เขาและเธอได้ปลูกสร้างร่วมด้วยกันมา ลูก ๆ ทุกคนรออยู่ที่หน้าตึก รุ่งยืนอยู่ในห้องรับแขก เมื่อรถคันนั้นมาเทียบที่หน้าตึก เขาก็เดินลงมารับและทำความเคารพมารดาอย่างนอบน้อม... สาทินเข้าไปกราบคุณแม่ที่ตรงหน้า แล้วก็ค่อย ๆ ถอยออกไป

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 417)

โนรีอบรมให้บุตรทุกคนเป็นคนดี มีคุณธรรม มีน้ำใจรู้จักช่วยเหลือผู้ทุกข์ยาก เมื่อโนรีและคุณหว่าไปเที่ยวปักยี่ได้ตามคำชวนของคุณหว่าบุตรสาวและนลบุตรชายคนโต ขากลับเวฟูกาเพื่อนของลูกหว่าบุตรสาวบุญธรรมของเธอได้พาพี่ชายซึ่งป่วยหนักมารักษาตัวที่กรุงเทพฯ โดยมีหมอรุ่งบุตรชายของเธอเป็นธุระจัดการในเรื่องโรงพยาบาล ส่วนคุณหว่าบุตรสาวได้แบ่งเบาราชการมารดาช่วยเหลือเวฟูกา ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ดูเหมือนช่วยเหลือเต็มที่เท่าที่จะมีโอกาสหรือความจำเป็น อุปนิสัยของคุณดูเหมือนจะคอยต่อสิ่งใด
ที่อาจช่วยเหลือไม่ได้ แม้ที่ไม่เป็นการกระทำ เป็นการป้องกันหรือแก้ไข คุณโนรี
ก็มีอุปนิสัยเช่นเดียวกันหรือที่ถูกอุปนิสัยนี้ ตัวเธอและสามีได้ร่วมกันถ้ายให้ลูก ๆ ของเธอทุกคน
(ตกหลุมครองแล้วใดใดก็ดี. 913)

บางครั้งโนรีจัดงานเลี้ยงเด็กกำพร้าที่บ้าน ลูกของเธอยังได้มีน้ำใจช่วยเหลือ
เด็ก ๆ ด้วยการช่วยกันต้อนรับและเลี้ยงอาหารแก่เด็กกำพร้าเหล่านั้น ดังผู้เขียนบรรยายว่า

มารดาเขานั่งอยู่กับสุภาพสตรีประมาณ 5 คน ล้วนแต่งกายทันสมัย รุ่งก้อย ๆ เดิน เมื่อเขาไปถึง
สนามหน้าตึก เห็นมารดานั่งอยู่กับสุภาพสตรีกลุ่มหนึ่งริมสนามก็เข้าไปทำความเคารพ เขาช่วย
มารดาปรับแขก และช่วยคุณหว้าเลี้ยงอาหารเด็กกำพร้า ซึ่งเป็นแขกของคณะกรรมการของมูลนิธิอีก
ต่อหนึ่ง

(ตกหลุมครองแล้วใดใดก็ดี. 468)

โนรีปลูกฝังให้บุตรเป็นผู้มีความกตัญญูต่อผู้ที่อุปการี เมื่อโนรีโกรธกับสามีใน
เรื่องที่ลูกหว้าบุตรบุญธรรมหนีออกจากบ้านหลังจากจบการศึกษาระดับปริญญาตรีแล้ว สาเหตุนี้จึง
ทำให้โนรีมีความทุกข์ในใจ รุ่งบุตรชายซึ่งเป็นแพทย์สังเกตอาการของมารดา จึงหาทางทำให้
มารดาสบายใจ และคลายความทุกข์เพื่อตอบแทนพระคุณของมารดา ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายว่า

รุ่งจึงหาทางทำให้มารดาสบายใจด้วยการมาเยี่ยมบ้านบ่อย ๆ และชักชวนท่านไปยังสถานที่ต่างๆ
ที่เขาไม่เคยไปกับท่าน เช่น การไปดูการแสดงมหรสพหรือไปตามโรงแรมที่เปิดขึ้นใหม่ มีห้องอาหาร
ที่ใหม่ ๆ เขาชวนท่านนั่งรถไปตามทางหลวง ไปที่บ้านของเขาที่อยู่ชานเมือง ไปแวะชมพระราชวัง
บางปะอิน ไปนมัสการพระที่วัดนเวศธรรมประวัติ ณ เกาะบางปะอิน... ท่านรู้สึกดีขึ้นต่อความ
อารีของเขา เมื่อพบเขาสีหน้าของท่านแจ่มขึ้นขึ้นมาบ้าง

(ตกหลุมครองแล้วใดใดก็ดี. 826)

นอกจากนี้โนรียังเป็นมารดาที่รู้จักให้อภัย และสะสมทรัพย์ ปลูกฝังความดีงาม
ให้กับบุตร ดังผู้เขียนบรรยายว่า “โนรีและกณัฐช่วยกันอดออม ช่วยกันจัดหา ช่วยกันตกแต่ง
เสริมสร้างความสุขและสะสมทรัพย์สมบัติ และร่วมกันอบรมปลูกฝังความดีงามให้ลูกที่เกิดมาจาก
ความรักความร่วมใจ” (ตกหลุมครองแล้วใดใดก็ดี. 36)

แม้ต่อมาโนรีจะได้รับความสะเทือนใจจากการที่บุตรชายคนโตถอนหมั้นกับ
ชนวนถวิล บุตรสาวเพื่อนรักของเธอที่มีคุณสมบัติเพียบพร้อมควรคู่กับบุตรชายของเธออย่างยิ่ง นล
ต้องการเอาใจมารดาจึงทำเช่นนั้นทั้งที่ความจริงเขารักลูกหว้าน้องสาวบุญธรรม โนรีเสียใจและ

สะเทือนใจเพราะเธอได้จัดวางรากฐานชีวิตให้แก่บุตรอย่างดี แต่บุตรกลับทำให้เธอเข้าใจ ดังที่รุ่งกล่าวว่า “น้ำตาคุณแม่ไหลพรากออกมา ท่านนอนนึ่งน้ำตาไหลอยู่หลายวินาที” โนรีปลุกฝังให้บุตรเป็นคนดี รักบิดามารดาและรักพี่รักน้อง ดังที่รุ่งกล่าวว่า

คุณแม่รักษาตัว รักษาใจคุณแม่ หากความสุขดีกว่า ลูก ๆ ของคุณแม่มีความรู้ มีปัญญา มีความรับผิดชอบ คุณแม่ไม่สบายใจหรือครับ ลูก ๆ คนอื่นเขาแต่งงานกัน หย่ากัน เดียวไปทำหนี้สิน เดียวไปทำใครท้อขึ้นมา เดียวลูกสาวต้องไปแอบหาหมอนั่นที่นี้ เสียเป็นหมื่น ๆ ลูกของคุณแม่วางใจได้ มีแต่ความรักพี่รักน้อง รักคุณแม่กันทุกคน

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 1015)

โนรีเอาใจใส่เป็นห่วงบุตร แม้นบุตรชายคนโตจะทำให้เธอเข้าใจ เมื่อئلได้รับอุบัติเหตุสมองกระทบกระเทือน จดจำบางสิ่งบางอย่างไม่ได้ โนรีเป็นทุกข์และกังวลใจมาก เผาคุณเล่นบุตรชายมีอาการดีขึ้น ดังที่นลกล่าวว่า “เป็นอะไรครับ คุณแม่ พอเห็นผมก็ไม่สบายใจหรือครับ อย่างห่วงเลยครับ ผมไม่เป็นไรหรอก เมื่อเขาเมยหน้าดูท่านก็เห็นว่าน้ำตาคลอตา” (ตกลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 797) ด้วยความรักและเห็นใจบุตรชาย ในที่สุดโนรีได้อนุญาตให้ นลบุตรชายแต่งงานกับลูกหว่าบุตรสาวบุญธรรมที่เธอเลี้ยงดูมาจนบุตรสาวแท้ ๆ ได้แต่งงานกันโดยจัดพิธีสมรสให้อย่างสมเกียรติ และมีหน้ามีตาในวงสังคม

บทบาทของโนรี จะเห็นว่าโนรีเป็นมารดาที่เอาใจใส่ดูแลบุตร ให้การศึกษาแก่บุตรทุกคนตามที่บุตรถนัดและต้องการปลุกฝังให้บุตรเป็นคนดี มีคุณธรรม มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และมีจิตใจโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก แม้โนรีจะประสบกับปัญหาครอบครัวในเรื่องสามีและบุตรชาย ในที่สุดปัญหาก็กเล็ดหายไปด้วยดี จากการช่วยเหลือของลูก ๆ ที่เธอเป็นผู้ปลุกฝังความดีงามให้นั่นเอง จึงนับว่าโนรีมีสถานภาพและบทบาทเป็นมารดาที่ดียิ่ง

ใจแก้ว ในเรื่อง ดร.ลูกทุ่ง ในฐานะมารดา ใจแก้ว ให้ความรักและเอาใจใส่ “ลูกแก้ว” บุตรสาวคนเดียวอย่างดียิ่ง ส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาในมหาวิทยาลัย แม้บุตรสาวจะจบการศึกษาระดับปริญญาตรี และประกอบอาชีพแล้ว ใจแก้วก็ยังคงทำหน้าที่มารดาที่เอาใจใส่บุตรคอยขับรับ-ส่ง บุตรไปทำงาน จนกระทั่งบุตรสาวแต่งงานแล้ว บางวันใจแก้วต้องไปทำงานเธอก็ยังไปส่งบุตรสาวที่ทำงานเช่นเดิม

ใจแก้วเป็นมารดาที่คอยให้คำปรึกษาและเป็นที่พักพิงของบุตรสาวเสมอ ในยามที่มีชายหนุ่มมาติดพันบุตรสาว ใจแก้วจะคอยอยู่ห่าง ๆ และให้การต้อนรับบรรดาหนุ่ม ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับบุตรสาว และเมื่อลูกแก้วแสดงให้มารดาได้รู้ว่าเธอชอบ ดร.กฤต เป็นพิเศษ ใจแก้วก็ให้คำแนะนำแก่บุตรสาว และเมื่อบุตรสาวไปเที่ยวบ้านกฤต ใจแก้วก็ไปเป็นเพื่อนบุตรสาวด้วย ต่อมาเมื่อบุตรสาวทุกข์ใจในเรื่องที่กฤตมีชาติตระกูลด้อยกว่า ใจแก้วได้ปลอบลูกให้ขบคิดในเรื่อง

การไม่ต้องถือเรื่องชาติตระกูล ให้ดูที่เป็นคนดีมีความรู้ ทำให้บุตรสาวคลายความวิตกกังวล เมื่อ กฤตสังจดหมายมาบอกรักและขอแต่งงานกับลูกแก้วบุตรสาวของเธอ ลูกแก้วได้นำจดหมายมาให้ บิดามารดาอ่าน ใจแก้วให้คำแนะนำแก่บุตรสาว โดยจะเป็นธุระพูดคุยกับฝ่ายชายด้วยตนเอง สร้าง ความอบอุ่นใจแก่บุตรสาวอย่างยิ่ง ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

เฮ้อ ! แม่ถอนใจยาว “นับให้เขามาดีแล้ว แล้วแม่จะปรึกษากับเขาเองเรื่องพิธีครอง” ดิฉันโผล่เข้าไปกอดคุณพ่อกับแม่ไว้ด้วยกัน น้ำตาไหลพร่างพรู คุณพ่อเอามือลูบผมเบา ๆ แล้วแม่ก็เอาตัวไปกอดไว้ สักครูจึงปล่อยออกแล้วพูดว่า “วันนี้ไปนอนเสียก่อนไปลูก”

(คร.ลูกทุ่ง. 136 , 137)

ใจแก้วเป็นมารดาที่ช่วยแก้ปัญหาและเป็นที่พึ่งของบุตร เมื่อทางครอบครัวของ ใจแก้วยินยอมให้บุตรสาวได้แต่งงานกับกฤตตามประเพณี ปัญหาเกิดขึ้น เพราะกฤตมีฐานะยากจน ไม่มีบ้านของตนเอง อาศัยอยู่บ้านเช่ากับเพื่อน ๆ ชายโสดด้วยกัน ใจแก้วจึงแก้ปัญหาด้วยการจะ ให้ที่ดินแก่บุตรสาวเพื่อปลูกบ้านอยู่เองหรือจะมาอยู่บ้านพ่อแม่ก็ยินดี ไม่รังเกียจบุตรเขย ดังที่ตอน หนึ่งลูกแก้วกล่าวว่า

แม่บอกว่าถ้าจะไปสร้างบ้านอยู่ใหม่ แม่ก็จะให้ที่ดินแปลงเล็กแปลงหนึ่ง อยู่ในซอยเดียวกัน นั่นเองซึ่งแม่ได้เก็บออมเงินไว้จนซื้อได้ แต่ฝ่ายกฤตก็ต้องออกเงินก่อสร้างบ้าน แต่ถ้าจะอยู่ร่วมกัน ในบ้านเดียวกันคุณพ่อกับแม่ก็ไม่รังเกียจ ถ้าหากดิฉันและกฤตไม่รังเกียจ

(คร.ลูกทุ่ง. 148)

เมื่อบุตรสาวแต่งงานกับกฤต ฝ่ายชายได้ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยที่บ้านด้วย ใจแก้วให้ ความรักกฤตเช่นบุตรคนหนึ่งเช่นกัน

นอกจากนี้ใจแก้วยังคอยช่วยเหลือเกื้อกูลลูกแก้วอยู่ตลอดเวลา และได้แผ้วแผ่ไป ยังญาติของกฤตซึ่งเป็นบุตรเขยด้วย ญาติของกฤตมาขอพักพึ่งพาอาศัย บางคนได้นำความ เดือดร้อนมาสู่ลูกแก้ว เช่น “ยง” ลูกของลำไย ศัตรูภาพในหนังสือที่บิดาของลูกแก้วทะนุถนอม มาก จึงมีปัญหาคะทกกระทักกับ “น้ำริน” ญาติผู้ใหญ่ของลูกแก้ว และญาติของกฤตจะแวะเวียน มาอาศัยพักพิงที่บ้านของใจแก้ว เพราะเขาเหล่านั้นคิดว่ากฤตมีส่วนเป็นเจ้าของบ้าน และญาติของ กฤตเป็นชาวสวน จึงไม่มีที่พักรื่นใด ใจแก้วได้ช่วยเหลือบุตรสาวบุตรเขยโดยคอยไกล่เกลี่ยการมี ปัญหาคะทกกระทักกัน เพื่อให้บุตรสาวสบายใจ

นอกจากนี้ใจแก้วยังเป็นมารดาที่คอยดูแลให้ความอบอุ่นแก่บุตรสาว บุตรเขย ไม่เข้าไปก้าวก่ายในชีวิตครอบครัวของบุตรสาว เป็นหลักให้แก่นุตรสาวในการครองเรือนและการครองชีวิตคู่

จากบทบาทของใจแก้ว จะเห็นว่าใจแก้วเป็นมารดาที่รักและเอาใจใส่บุตร ให้คำแนะนำเป็นที่ปรึกษาตลอดจนแก้ปัญหาให้แก่บุตร เป็นที่พึ่งของบุตรสาวและบุตรเขย คอยช่วยเหลือเจือจุนบุตร เป็นที่พึ่งของญาติทางบุตรเขย นับว่าใจแก้วมีสถานภาพและบทบาทของมารดาที่ดีผู้หนึ่ง

ลูกแก้ว ในเรื่อง ดร.ลูกทุ่ง ในฐานะมารดา ลูกแก้วเอาใจใส่เลี้ยงดูบุตรชายคนเดียวเป็นอย่างดี แม้จะมีญาติข้างบิดาคือน้ารินและพี่เลี้ยงคอยดูแลแล้วก็ตาม ขามที่ลูกแก้วอยู่บ้าน ลูกแก้วจะเลี้ยงบุตรด้วยตนเอง ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ดิฉันเกิดความรู้สึกหวงลูกขึ้นมา ถ้าอยู่บ้านดิฉันจะอุ้มชูอยู่เกือบตลอดเวลา เมื่อส่งให้คนอื่นก็ร้องหาเป็นเวลานาน จะปล่อยอย่างใดก็ไม่สำเร็จ และมักรู้ว่าแม่อยู่บ้านหรือไปทำงาน จะร้องอ้อนได้หรือไม่ ดิฉันมีความรู้สึกต่อลูกว่าเป็นสะพานอันเดียวที่จะเชื่อมดิฉันไว้กับภักดิ์ แม้เราเลิกร้างกันไป ลูกก็จะได้เป็นเครื่องเตือนใจของดิฉันถึงความรัก ความหวังที่ดิฉันมีในตัวภักดิ์

(ดร.ลูกทุ่ง. 321 , 322)

แม้จะต้องทำงานนอกบ้าน เพื่อสร้างครอบครัวให้มีฐานะมั่นคง แต่ลูกแก้วมิได้ละเลยต่อบุตร เธอเป็นมารดาที่อดทนในการทำงานและเลี้ยงดูบุตร แม้บางวันบุตรกวนจนเธอนอนไม่เต็มอิ่มก็ตาม ลูกแก้วยังคงตั้งใจเลี้ยงดูบุตรพร้อมทำงานในหน้าที่ควบคู่กันไปด้วย นับเป็นภาระที่หนัก ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ดิฉันหมกมุ่นกับการเลี้ยงลูกกับการทำงาน ซึ่งดิฉันต้องตั้งใจทำให้ดีเป็นพิเศษ... ในเมื่อดิฉันห่วงเรื่องลูก บางคืนถูกลูกกวน นอนไม่อิ่มเช่นเคย เมื่อทำงานก็มักจะทำอะไรช้าหรือผิดพลาด ดิฉันจึงเพ่งเล็งระมัดระวังมิให้ใครตำหนิได้

(ดร.ลูกทุ่ง. 284)

ลูกแก้วรักและเป็นห่วงบุตรมาก ในยามที่บุตรชายไม่สบาย ลูกแก้วคอยเฝ้าดูแลเป็นกังวล แม้น้ารินกับพี่เลี้ยงจะช่วยเลี้ยงดูก็ตาม ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “วันนี้ลูกเป็นไข้ ตัวร้อนจัดและไอถี่ น้ารินโทษสุพินว่า พาไปตากแดด สุพินก็ไม่ยอมรับผิดชอบ กลับเถียงกับน้าริน ดิฉันใจสั้นและอยากร้องไห้” (ดร.ลูกทุ่ง. 332)

ด้วยความรักที่มีต่อบุตร แม่ลูกแก้วจะมีความทุกข์ใจเมื่อรู้ว่าสามีประพฤติ
นอกใจไปมีสัมพันธ์กับช้องเพชร เพื่อนที่เรียนมาด้วยกันกับเธอ ลูกแก้วต้องเก็บความทุกข์ไว้ในใจ
แม้จะทำให้ทรมานจิตใจก็ตาม ลูกแก้วใช้สติปัญญาและความสุขุมแก้ปัญหาชีวิต โดยเธอพยายาม
ประคับประคองชีวิตคู่เพื่อลูก เพราะลูกแก้วเห็นว่าบุตรของเธอยังเล็กเกินไป ลูกแก้วรักภักดีรักลูก
เธอจึงอยากให้ลูกมีความอบอุ่นมีพร้อมทั้งพ่อและแม่ ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ดิฉันพยายามระงับใจทุกคราว ความน้อยใจว่าโธ่เอ๊ย ลูกยังไม่ถึง 6 เดือน พ่อแม่ก็จืดจางกันแล้ว
ทำให้ดิฉันต้องข่มใจไม่ให้น้ำตาไหลพราก ดิฉันจะไม่ทำให้ความจืดจางกลายเป็นคนแตกร้าง จะยึด
ชีวิตสมรสไปให้ยาวที่สุดเพื่อลูก

(ดร.ลูกทุ่ง. 326)

จากบทบาทของลูกแก้ว จะเห็นว่าแม่ลูกแก้วจะอยู่บ้านที่แวดล้อมไปด้วยบิดา
มารดาและญาติผู้ใหญ่ที่คอยช่วยเหลือดูแลบุตร แต่ลูกแก้วก็ได้เลี้ยงดูเอาใจใส่บุตรด้วยตนเอง ยามบุตร
เจ็บไข้ลูกแก้วจะเฝ้าดูแลและห่วงใย นับว่า ลูกแก้วมีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมกับมารดาที่ดี
ผู้หนึ่ง

จากการศึกษาสถานภาพและบทบาทของมารดาของตัวละครหญิงดังกล่าว จะเห็นได้ว่า
ตัวละครหญิงของบุญเหลือส่วนใหญ่ จะรับภาระงานนอกบ้านคือการทำงานหารายได้ เพื่อสร้าง
ความมั่นคงให้ครอบครัว และรับภาระงานในบ้าน อันเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรและส่งเสริม
การศึกษามูลค่า ส่งผลให้บุตรทั้งชายและหญิงส่วนใหญ่เจริญเติบโต มีความรู้ มีสติปัญญา
ความสามารถ มีสัมมาคารวะอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ แม้จะมีภาระงานด้านอื่นๆ แต่ก็สามารถปฏิบัติ
หน้าที่ของมารดาได้โดยไม่ขาดตกบกพร่อง เช่นเดียวกับหญิงไทยที่มีคุณสมบัติของมารดาที่ดี

1.5 เพื่อน

นวนิยายของบุญเหลือ ตัวละครหญิงที่มีสถานภาพและแสดงบทบาทของเพื่อนที่
ชัดเจน มีจำนวน 1 ตัว คือ คุณแก้ว คุณแก้วในเรื่องทุติยะวิเศษ อยู่ในฐานเพื่อนแท้ที่มีน้ำใจต่อ
ฉอ้อน คอยช่วยเหลือฉอ้อนยามทุกข์ยาก คุณแก้วมีสถานภาพและบทบาทของเพื่อน ดังนี้

คุณแก้ว เป็นเพื่อนที่คอยช่วยเหลือฉอ้อน เช่น ตอนที่ฉอ้อนจะแต่งงาน ฉอ้อน
ไปมาหาคุณแก้วที่กรุงเทพเพื่อซื้อผ้าสำหรับใช้ในงานแต่งงานของตน คุณแก้วช่วยแนะนำให้ฉอ้อน
แต่งตัวโดยดูแบบจากนิตยสารแล้วนำมาประยุกต์แต่งกายให้เหมาะสม และช่วยพาฉอ้อนไปซื้อ
เสื้อผ้า ของใช้ในงานด้วยตนเอง เป็นธุระดูแลเรื่องการเลือกแบบเสื้อที่จะใช้ในวันแต่งงานของ
ฉอ้อน ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “ดังนั้น คุณแก้วจึงทำหน้าที่บ่งการให้ฉอ้อนตกลงว่าจะใช้แบบนั้น
สินี แพรอย่างนี้ ใช้เครื่องประดับเสื้ออย่างนี้ เพื่อว่าในวันรุ่งขึ้นจะได้ไปหาซื้อให้ตรงกับ
ประสงค์ (ทุติยะวิเศษ. 156)

นอกจากคอยช่วยเหลือคนอื่นให้แต่งงานสมกับเป็นเจ้าสาวแล้ว คุณแจ้วยังเป็นเพื่อนที่ให้ความรู้คนอื่นในเรื่องเหตุการณ์ของบ้านเมือง เช่น เรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยมีคณะทหารทำการปฏิวัติรัฐประหารยึดอำนาจการปกครอง และคุณแจ้วยังบอกคนอื่นถึงการที่คุณแจ้วต้องศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยก็เพื่อต่อไปจะได้มีอาชีพเลี้ยงตนเองในอนาคต เพราะวันข้างหน้าเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ดังตอนหนึ่งของบทสนทนาระหว่างคุณแจ้วกับคนอื่นว่า

“จะเป็นจริงไปได้ไหม คุณแจ้ว เมืองไทยเรานี้จะมีกบฏอย่างฝรั่งเศสจริง ๆ หรือ” “ก็มีข่าวลือกัน ครั้งรัชกาลที่ 6 ก็เคยมีหนหนึ่งแล้วจับได้เสียก่อน คราวนี้ก็ลือกันอีก” “ทำไมถึงไม่จับเสียล่ะ”
 คนอื่นถามอีก “ไม่รู้ซี ฉันก็ฟังบ้างไม่ฟังบ้าง จะไปชักอะไรมาก คุณนี่ก็ว่าราชาคณะชัก”
 คุณแจ้วตอบ แล้วรีบสรุปว่า “เอาละ นอนเถอะ ง่วงแล้ว” และพิสูจน์ด้วยการหาวอย่างยาวยืด

(ทุติยะวิเศษ. 157)

คุณแจ้วเป็นเพื่อนที่เป็นห่วงเป็นใยครอบครัวของคนอื่น เมื่อเขียนจดหมายส่งข่าวคราว เธอจะถามถึงสามีและบุตรของคนอื่นเพื่อฝากความคิดถึงและห่วงใย ดังผู้เขียนบรรยายว่า

ฉันยังมีอะไรที่อยากเล่าให้คนอื่นฟังตั้งหลายอย่าง แต่ต้องลาละ เพราะมีการบ้าน คนอื่นคงจะลงมากองเทพฯ ไม่ได้อีกนาน เพราะลูกยังเล็ก ฉันก็ต้องฝากแต่ความรักความคิดถึงให้คนอื่นไปพลางๆ ฝากความระลึกถึงคุณวิทูรด้วย หวังว่าจะไม่ถูกการเมืองเล่นเอา และหวังว่าจะเจริญรุ่งเรืองไปตลอด

(ทุติยะวิเศษ. 196)

คุณแจ้วเป็นเพื่อนที่มีความจริงใจและชื่นชมยินดี เมื่อคนอื่นได้เป็นท่านผู้หญิงและมีอำนาจวาสนา มีคนไปมาหาสู่พินอบพิเทา ผู้คนเหล่านั้นต่างมีจุดหมายคือต้องการผลประโยชน์จากคนอื่น แต่คุณแจ้วมิได้เป็นเช่นนั้น คุณแจ้วฟังเรื่องราวของคนอื่นจากญาติและผู้ที่มารับประทานอาหารที่ร้าน คุณแจ้วไม่เคยคิดร้ายต่อคนอื่น ถ้าใครพูดถึงในด้านที่ดีและสรรเสริญ คุณแจ้วจะพลอยยินดีด้วย แต่ถ้าญาติพี่น้องนำมาพูดในด้านตำหนิคนอื่น คุณแจ้วจะไม่เห็นด้วยแต่จะพูดแก้ให้ เมื่อคนอื่นอยากจะทำคุณแจ้วที่ร้านอาหาร คุณแจ้วห้ามไว้ด้วยเห็นว่าเพื่อนจะเสื่อมเสีย เพราะคนอื่นอยู่ในฐานะท่านผู้หญิงของผู้ที่มีบทบาททางการเมือง ส่วนคุณแจ้วเป็นลูกหลานขุนนางเก่าที่ถูกทหารยึดอำนาจ และเห็นว่าคนอื่นมีผู้คนห้อมล้อมอยู่มาก คุณแจ้วเป็นเพื่อนที่ไม่ทอดทิ้งในยามที่คนอื่นมีความทุกข์และตกยาก เมื่อคนอื่นสูญเสียบุตรชายคือ ชัยฤทธิ์ ซึ่งถูกยิงตายในคืนที่พลเอกวิทูรผู้สามีก็จำต้องหนีออกนอกประเทศด้วยสภาวะการเมือง ผู้คนที่เคย

ห้อมล้อมต่างดีตัวออกห่าง แต่คุณแจ้วได้ไปหาฉ้อฉนและอยู่เป็นเพื่อน คอยปลอบฉ้อฉนทั้งที่ฉ้อฉนแจ้วเองก็มีภาระที่ต้องดูแลร้านอาหารและลูกน้องในร้าน ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ท่านผู้หึงฉ้อฉนวิ่งลงมา แล้วคุณแจ้วก็รู้สึกว่ามีแขนสองแขนมาโอบตัวไว้ มีเสียงกระเส่าเรียกชื่อ “คุณแจ้ว คุณแจ้วขา” คุณแจ้วโอบร่างท่านผู้หึงไว้แนบกับตัว แล้วคุณแจ้วก็ค่อย ๆ ประคองให้เพื่อนในวัยเด็กนั่งลงบนเก้าอี้ตัวหนึ่ง ประหนึ่งว่าบ้านเป็นของคุณแจ้ว และเพื่อนเป็นผู้เข้ามาหา ลงนั่งแล้วคุณแจ้วก็ยังประคองอยู่ คุณแจ้วเป็นคนที่ร้องไห้ไม่ออก ในเวลาที่มีความรู้สึกกดดันแรง แต่มีสติพอที่จะพูด ฉ้อฉนจ๋า ถ้าอยากจะร้องไห้ละก็ อย่างกลืนไว้ละนะ ร้องออกมา

(ทุติยะวิเศษ. 559)

นอกจากนั้นคุณแจ้วยังเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ ยามที่ฉ้อฉนต้องเดินทางไปปีนัง เพื่อเยี่ยมสามีซึ่งถูกยิงอาการสาหัส และเสียชีวิตในเวลาต่อมา คุณแจ้วได้เดินทางไปเป็นเพื่อนฉ้อฉนกับลูกของฉ้อฉนด้วย คุณแจ้วคอยปลอบและให้กำลังใจเพื่อน ช่วยเพื่อนดูแลเป็นธุระในเรื่องต่าง ๆ ช่วยแบ่งเบาภาระของเพื่อน ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายว่า

ฉ้อฉนกับลูก ๆ และเกรินไปที่โรงพยาบาลเพื่อฟังอาการพลเอกวิฑูร คงเหลือคุณแจ้วอยู่ที่บ้านคนเดียว ฉ้อฉนขอร้องไห้ให้คุณแจ้วสั่งกับข้าวและอาหารหวานคาว... คุณแจ้วกลับมาจากตลาดช่วยแม่ครัวทำกับข้าว รอคอยญาติและมิตรกลับมา

(ทุติยะวิเศษ. 658)

จนกระทั่งงานศพของวิฑูรเสร็จสิ้นลง ฉ้อฉนกลายเป็นท่านผู้หึงหม้ายที่ไม่มีอำนาจวาสนาที่จะให้คุณให้โทษใคร ๆ ได้ ผู้คนที่เคยมาห้อมล้อม และบางคนมาคอยรับใช้โดยไม่ได้เจตนาต่างก็หายไปจนหมด แต่คุณแจ้วยังคงเป็นเพื่อนที่ห่วงใยฉ้อฉนเช่นเดิม คุณแจ้วหมั่นไปเยี่ยมเยียนพูดคุย ถามทุกข์สุขฉ้อฉนอยู่เสมอ ทำให้ฉ้อฉนมีความสุขไม่เจียบเหงานและว้าเหว่เช่นเดิม ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “คุณแจ้วและฉ้อฉนรักษามิตรภาพระหว่างกันมาตลอดปีที่แล้วมาอย่างปรกติ ต่างคนต่างได้อาศัยน้ำใจของกันและกัน ทำให้ชีวิตไม่แห้งแล้ง” (ทุติยะวิเศษ. 726)

จากบทบาทของคุณแจ้วที่เป็นเพื่อนที่มีน้ำใจ เป็นธุระให้ฉ้อฉนตั้งแต่เรื่องเสื้อผ้าที่ใช้ในการแต่งงาน แนะนำให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ฉ้อฉนในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ถามข่าวคราวทุกข์สุขของบุตรและสามีของฉ้อฉน และชื่นชมยินดีด้วยเมื่อเพื่อนมีความสุข ยามฉ้อฉนตกอับมีความทุกข์ที่ต้องสูญเสียบุตรชายคนโตและสามีเสียชีวิตในเวลาต่อมา คุณแจ้วก็ได้ทอดทิ้งฉ้อฉน ยังคงให้ความช่วยเหลือดูแลเป็นธุระในเรื่องต่าง ๆ ให้อย่างไม่เหน็ดเหนื่อย นับว่าคุณแจ้วมีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมเป็นเพื่อนที่ดี

จะเห็นว่า คุณแจ่วเป็นเพื่อนที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับลักษณะของเพื่อนที่มีน้ำใจ ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้แจกแจงไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ (ป.อ. ปยุตโต. 2546: 170) กล่าวว่า เป็นเพื่อนแท้ที่คอยช่วยเหลือเพื่อน เมื่อเพื่อนมีทุกข์ก็ไม่ทอดทิ้ง เมื่อเพื่อนมีสุขก็พลอยยินดีด้วย และเมื่อมีผู้ติเตียนให้ร้ายเพื่อนก็ช่วยแก้ให้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าคุณแจ่วมีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมกับเพื่อนแท้

กล่าวโดยสรุปตัวละครหญิงของบุญเหลือได้สะท้อนให้เห็นสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในครอบครัว หลายแง่มุมดังเช่น สถานภาพและบทบาทการเป็นบุตรสาวที่ดี ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดก้าวหน้า แต่ก็ยังอยู่ในขนบธรรมเนียมค่านิยมที่ดั้งเดิม กตัญญูต่อบุพการี เคารพนับถือบิดามารดา ประพฤติตนเป็นบุตรที่อยู่ในโอวาทของบิดามารดา สถานภาพและบทบาทของภรรยา เป็นภรรยาที่รักและยกย่องให้เกียรติสามี ช่วยหารายได้ สร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัว คอยเตือนสติให้ข้อคิดแก่สามี ยามมีปัญหาครอบครัวก็ใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหา สามารถครองชีวิตคู่ได้อย่างราบรื่น สถานภาพและบทบาทของมารดา เป็นมารดาที่เลี้ยงดูบุตรด้วยความรักและเอาใจใส่ ส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาอบรมให้มีคุณธรรมที่ดียิ่ง ช่วยแก้ไขปัญหาของบุตร และวางรากฐานชีวิตให้แก่บุตร ส่วนสถานภาพและบทบาทของเพื่อนแสดงให้เห็นถึงการเป็นเพื่อนที่ดี มีน้ำใจ พลอยยินดีเมื่อเพื่อนประสบความสำเร็จในชีวิต และคอยช่วยเหลือไม่ละทิ้งยามเพื่อนมีความทุกข์ยาก

2. สถานภาพและบทบาทในสังคม

ตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือนั้น นอกจากจะมีบทบาทอยู่ในครอบครัวเท่านั้น ยังมีบทบาทในทางสังคมด้วย นวนิยายของบุญเหลือกล่าวถึงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในสังคมไว้ 2 ด้าน ด้านแรกคือ สถานภาพและบทบาทในหน้าที่การงาน ด้านต่อมาคือ สถานภาพและบทบาทในการเป็นผู้นำ ซึ่งจะกล่าวเป็นลำดับดังต่อไปนี้

2.1 บทบาทในหน้าที่การงาน

จากการศึกษานวนิยายของ บุญเหลือ พบว่าตัวละครหญิงส่วนใหญ่จะมีบทบาทเทียบเคียงชาย ในการทำงานหารายได้เลี้ยงตนเอง อีกทั้งเป็นกำลังสำคัญในการสร้างครอบครัวให้มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น ตัวละครหญิงที่มีบทบาทในหน้าที่การงานมีจำนวน 5 ตัว คือ แอนน์ ในเรื่องสะก๊ี้แห่มม คุณแจ่ว ในเรื่องทุติยะวิเศษ ลูกหว่า และ โนรี ในเรื่องดอกหลุมตกร่องแล้ว ไคไคก็ดี ลูกแก้ว ในเรื่อง ดร.ลูกทุ่ง ดังจะได้นำเสนอตามลำดับ ดังนี้

แอนน์ ในเรื่อง สะก๊ี้แห่มม แอนน์เป็นตัวละครหญิงที่เป็นหญิงชาวต่างชาติ ติดตามชีวิตผู้เป็นสามีมาอยู่เมืองไทย เธอเป็นหญิงที่มีความรู้ และมีรายได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาสามี เพราะเธอนำความรู้ด้านการค้าที่ได้ร่ำเรียนจากประเทศอังกฤษ มาทำในเมืองไทย ด้วยความ

ช่วยเหลือของบรรโลม ซึ่งเป็นญาติของสามี แอนน์จึงได้ทำงานในบริษัทการค้าของชาวต่างชาติ ที่มีฐานะมั่นคงแห่งหนึ่ง เธอมีความรู้ด้านภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี และมีคุณสมบัติที่จบด้านการค้าโดยตรง จึงได้รับเงินเดือนค่อนข้างสูงมาก ถ้าเทียบกับสามีแล้วแอนน์มีเงินเดือนมากกว่าสามีถึง 3 เท่า แอนน์มีความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติงานในหน้าที่อย่างดี ไม่ขาดตกบกพร่อง แม้ในบางครั้งต้องทำงานจนกระทั่งมีค่าก็ตาม แอนน์จึงได้รับความไว้วางใจจากบริษัท ให้ทำหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกบุคคลที่สมัครเข้าทำงานในบริษัท โดยแอนน์ทำหน้าที่สัมภาษณ์และพิจารณาบุคลิกลักษณะของผู้สมัคร เพื่อทำการคัดเลือกเข้าทำงานในบริษัท ดังเช่น “รัช” ชายหนุ่มที่หลงรักภรรยานัก ซึ่ง เป็นญาติของวิทิต มาสมัครงานในบริษัท แอนน์ทำหน้าที่สัมภาษณ์และคัดเลือก ผู้เขียนบรรยายว่า “แอนน์เป็นผู้สัมภาษณ์รัช เพื่อจะพิจารณาบุคลิกลักษณะว่า เขาควรทำงานในบริษัทหรือไม่” (สะโกไก่หม่อม. 220)

นอกจากนี้แอนน์มีความรับผิดชอบงานในหน้าที่และอุทิศเวลาให้กับงานที่บริษัทอย่างเต็มที่ เต็มความสามารถ ทั้งที่แอนน์ต้องรับผิดชอบภาระในครอบครัว และภาระงานด้วย แม้แต่ในขณะที่แอนน์กำลังอยู่ในระหว่างมีปัญหาเกี่ยวกับสามี ขณะที่แอนน์ลาพักร้อนเพื่อไปพักผ่อนกับสามีเป็นครั้งแรกที่หัวหิน ตามคำชวนของบรรโลม ที่หวังให้บุคคลทั้งสองปรับความเข้าใจกัน แต่เมื่อบริษัทมีโทรเลขมาขอให้แอนน์รีบกลับไปทำงานด่วน เพราะผู้จัดการจะต้องเดินทางไปประเทศสิงคโปร์ ทางบริษัทจึงต้องการให้แอนน์กลับมาบริหารงานแทนผู้จัดการ ด้วยความเป็นหญิงที่ทุ่มเทชีวิตให้กับงานในหน้าที่ แอนน์จึงปล่อยให้สามีพักผ่อนที่ชายทะเลเพียงคนเดียว ที่บ้านพักของบรรโลม ส่วนตัวเธอรีบกลับกรุงเทพฯ ทันที ดังผู้เขียนบรรยายว่า “พอแอนน์ไปอยู่หัวหินได้สองวัน บริษัทของแอนน์ก็โทรเลขขอให้กลับกรุงเทพฯ ด่วน เพราะผู้จัดการจะต้องไปดูกิจการที่สิงคโปร์” (สะโกไก่หม่อม. 174)

จะเห็นว่า แม้แอนน์จะแต่งงานมีครอบครัวแล้วก็ตาม ชีวิตส่วนหนึ่งของแอนน์นั้น ต้องให้เวลากับสามี แต่เพื่องานในหน้าที่ แอนน์ยอมสละความสุขของตน เพื่อรับผิดชอบงานในหน้าที่ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า แอนน์เป็นตัวละครหญิงต่างชาติที่มีสถานภาพและบทบาท รับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของตนอย่างเหมาะสม

คุณแจ้ว ในเรื่องทุติยะวิเศษ เมื่อคุณแจ้วจบการศึกษาระดับปริญญาตรีแล้ว ได้สอบเข้ารับราชการเป็นครูอยู่ต่างจังหวัด โดยเริ่มจากจังหวัดนครสวรรค์ จากนั้นย้ายไปสอนหลายจังหวัด สุดท้ายไปสอนเด็กนักเรียนทางภาคใต้ ตลอดเวลาคุณแจ้วยังครองตัวเป็นโสดมาโดยตลอด เมื่อคุณแจ้วได้ทราบข่าวบิดาคือพระยาโกศล ราชสุภาวชาญนัก คุณแจ้วจึงได้ลาออกจากราชการมาอยู่กรุงเทพฯ เพื่อดูแลปฐมพยาบาลบิดา จนกระทั่งบิดาเสียชีวิต คุณแจ้วได้รับส่วนแบ่งจากกองมรดกเป็นตึกแถว 3 ชั้น 2 คูหา ตั้งอยู่บนถนนสีลม คุณแจ้วได้เปิดเป็นร้านขายอาหาร โดยรวบรวม

บริวารเก่าแก่ของบิดามาช่วยกันทำงานเพื่อให้ทุกคนได้มีที่อยู่และมีรายได้เลี้ยงตนเอง ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

ร้านนี้ขายอาหารไทยเป็นจาน ๆ ตามแต่ลูกค้าจะเลือก และมีอาหารฝรั่งและอาหารจีนชนิดที่ราคาไม่สูงนักขายด้วย ร้านอยู่ในตึกสามชั้น เพิ่งสร้างเสร็จเรียบร้อยไม่เกิน 6 เดือน มีขนาดกว้างสองคูหา และด้านหลังมีเนื้อที่ทอดยาวออกไปประมาณ 4 เมตร ร้านอาหารนี้เริ่มประกอบธุรกิจมาตั้งแต่ได้สร้างตึกเสร็จ แต่ก็มีคนไปอุดหนุนในจำนวนที่น่าพอใจสำหรับเจ้าของร้าน นอกจากขายอาหารตามสั่งของลูกค้าที่เข้ามารับประทานอาหารกลางวัน ยังรับทำอาหารไปส่งยังบ้านที่จะมีการเลี้ยงอาหารค่ำหรืออาหารว่างตอนบ่าย หรือตอนกลางคืนและมีขนมไทยบรรจุถุงไว้ขายปลีกอีกด้วย”

(ทุติยะวิเศษ. 205 , 206)

แม้คุณแจ้วจะเป็นบุตรสาวของพระยาอยู่ในตระกูลที่สูงศักดิ์แต่เมื่อมาประกอบอาชีพค้าขาย คุณแจ้วก็มีความสุขความภาคภูมิใจในอาชีพอิสระของตน คุณแจ้วรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสถานภาพและบทบาทในการประกอบอาชีพ โดยคอยบริการดูแลลูกค้าด้วยตนเอง เช่น ตอนที่คุณแป้วพี่สาวได้พาเพื่อน ๆ ไปทานอาหารที่ร้าน ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายว่า

คุณหญิงศิริมา หรือคุณแป้วเข้าไปยืนในร้าน กวาดสายตาดูทุกสิ่งทุกอย่าง ในไม่ช้าเจ้าของร้านก็ออกมารับรอง” “อ้อ เจ้าของร้านมาแล้ว นี่พาลูกค้ามาให้หลายคน เขาอยากมาสนุก ที่हरु ๆ เบื่อ” “คุณแจ้วทำความเคารพสตรีที่มากับพี่สาวครบทั้งสี่คน พยายามจำชื่อแต่รู้แต่จำว่าพ่อเขาออกจากร้านก็ลืมหมด แต่ระหว่างที่เขาเป็นลูกค้า อย่างน้อยต้องเรียกให้ถูกยศถูกตำแหน่ง เพราะคนเป็นแม่ค้าต้องเอาใจลูกค้าให้ถึงที่ คุณแจ้วยืนรับรอง พาลูกค้าเดินเข้าไปในห้องเล็ก ๆ ข้าง ๆ ห้องใหญ่ ถ้าไม่ชอบเครื่องเรือนก็ห้องนี้ละ ถ้าชอบเครื่องเรือนก็เชิญข้างบน หีบเอาบัญชีอาหารมาส่งให้ลูกค้า และพยายามเลื่อนเก้าอี้ให้ตามสมควร”

(ทุติยะวิเศษ. 328)

ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาสุเรนทร ซึ่งเป็นลุงเขยของคุณแจ้วได้จัดงานเลี้ยงฉลองตำแหน่ง “ท่านผู้หญิง” ให้แก่จ๋ออ่อน คุณแจ้วได้รับการติดต่อให้มาบริการรับผิดชอบเรื่องอาหารในงานเลี้ยง ซึ่งนอกจากคุณแจ้วจะต้องมารับจัดอาหารแล้วยังต้องรับหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกเลี้ยงทั้งหมดด้วย ทำให้ “ร้านอาหารแจ่มแจ้ว” ของคุณแจ้วมีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของบรรดาข้าราชการและผู้ที่มาร่วมงาน จากตอนหนึ่งของการสนทนาที่คุณแป้วหรือคุณหญิงศิริมากล่าวกับคุณแจ้วว่า “อย่างน้อยวันนี้เราก็ได้โฆษณากิจการพอสมควรนะ เสียงคนถามกับเข้ามาจากไหนแล้วก็มีเสียงพวกคุณ ๆ บ้านนี้บอกร้านแจ่มแจ้ว ร้านแจ่มแจ้วกันใหญ่ ถ้าไม่ได้ค่าแรงก็นึกว่าได้โฆษณาก็แล้วกัน” (ทุติยะวิเศษ : 87)

คุณแจ้วให้บริการแก่ลูกค้าที่เข้ามาทานอาหารด้วยความอ่อนน้อมและเท่าเทียมกัน อีกทั้งให้ความเอาใจใส่บริการลูกค้าที่เข้ามาทานอาหารในร้านอย่างดี เพื่อให้ลูกค้าประทับใจในบริการของร้าน โดยไม่ปล่อยให้ลูกน้องทำงานแต่เพียงลำพัง ดังผู้เขียนบรรยายว่า

คุณแจ้วคิดหวังว่า ถึงเวลาลูกค้าเข้าร้านมาก พนักงานเดินโต๊ะมักจะไม่ว่างไหว เท่าเจ้าของร้าน จึงออกมาที่ห้องใหญ่เพื่อดูแลให้เรียบร้อย สักประเดี๋ยวหนึ่งมีลูกค้าเข้ามาในร้านอีกหลายคน ล้วนแต่เป็นประเภทที่เป็นขาประจำของร้าน คุณแจ้วจะจากลูกค้าผู้มีเกียรติ ไปหาลูกค้าประเภทหลัง

(ทูตชะวิเศษ. 335 , 343)

ต่อมาเมื่อ “ร้านอาหารแจ่มแจ้ว” มีลูกค้ามาอุดหนุนมากขึ้น คุณแจ้วจึงได้ขยายร้านเพิ่มอีก 1 คูหา นอกจากขายอาหารที่ร้านแล้ว คุณแจ้วยังให้บริการรับจัดทำอาหารปิ่นโตส่งตามบ้าน และทำอาหารใส่ถุงขายในตอนเย็นสำหรับแม่บ้านที่กลับจากทำงานจะได้ซื้อไปเป็นอาหารมื้อเย็นอีกด้วย คุณแจ้วจะกำกับดูแลการรักษาความสะอาดในร้านและดูแลอาหารที่เหลือเพื่อมิให้เกิดความเสียหาย ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

พอเวลาประมาณ 13.30 นาฬิกา ลูกค้าที่มาทานตามปกติจะทยอย คุณแจ้วกำลังกำกับการกวาดถูที่ต้องทำเป็นประจำ และคิดกระแกว่าจะเก็บอาหารสิ่งใดไว้ขายได้อีกในเวลาบ่ายหรือค่ำ หรือคิดแปลงให้เป็นอื่นสำหรับวันต่อไปหรือจะต้องทำลายทิ้งสิ่งใด

(ทูตชะวิเศษ. 345)

จากบทบาททางด้านอาชีพการงานของคุณแจ้ว จะเห็นว่าคุณแจ้วแม้จะถือกำเนิดในชาติตระกูลสูง เป็นบุตรของพระยาและคุณหญิงโกศลราชสุภา แต่คุณแจ้วก็ไม่ยึดติดกับความสุขสบายมีความเป็นตัวของตัวเอง คิดหาเลี้ยงตัวเองและบริหารด้วยการประกอบอาชีพค้าขาย และคุณแจ้วสามารถให้บริการแก่ลูกค้าได้อย่างเท่าเทียมกันไม่ยึดติดในชาติกำเนิด คุณแจ้วค้าขายเจริญรุ่งเรืองจนต้องขยายร้านอีก 1 คูหา ลูกค้ามาอุดหนุนอย่างมากมาย ก็เพราะความขยัน รู้จักคิดพัฒนาอาหารในร้านและคอยดูแลบริการลูกค้าด้วยตนเอง นับว่าคุณแจ้วมีบุคลิกภาพที่สอดคล้องกับสถานภาพและบทบาทด้านการประกอบอาชีพค้าขาย

ลูกหว่า ในเรื่องตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี ในด้านการประกอบอาชีพ เมื่อลูกหว่าจบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว ลูกหว่าได้หนีออกจากบ้าน “อศวโกวิท” ไปสอบบรรจุรับราชการเป็นครูอยู่ต่างจังหวัด เริ่มจากจังหวัดฉะเชิงเทราจากนั้นจึงย้ายไปสอนที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยลูกหว่าเปลี่ยนชื่อและนามสกุลเสียใหม่เพื่อป้องกันไม่ให้ทางบ้านติดตามได้ จากนั้นนางสาวอหิชา อศวโกวิท เป็นนางสาวหยดพลอย วัฒนบุบผา ทูรศาสตร์ เธอมีสถานภาพและบทบาทด้านการประกอบอาชีพดังนี้

เมื่อหยดพลอยมาประกอบอาชีพเป็นครูอยู่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เธอได้สอนที่โรงเรียนประจำจังหวัด โดยทำหน้าที่สอนภาษาอังกฤษนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา มัธยมศึกษา สอนวิชาคำนวณชั้นมัธยม 3 และยังได้รับหน้าที่ให้ไปช่วยสอนภาษาอังกฤษให้โรงเรียนชายด้วย แม้จะเหนื่อยแต่หยดพลอยก็มีความสุข เพราะถือว่าได้อุทิศเวลาให้แก่เยาวชนของชาติ ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

รุ่งขึ้นเช้า หยดพลอยก็ไปโรงเรียนและแสดงความประสงค์จะเริ่มทำงานเท่าที่จะทำได้ ครูใหญ่แนะนำให้รู้จักครูอื่น ๆ ทั้งโรงเรียน มีจำนวนทั้งสิ้น 15 คน หยดพลอยจะมารับสอนวิชาภาษาอังกฤษ ชั้นมัธยม 5 และ 6 แทนครูประพิศ และสอนวิชาคำนวณชั้นมัธยม 3 และ 4 ซึ่งหยดพลอยไม่ได้เรียนที่มหาวิทยาลัย แต่ได้เอาใจใส่ในวิชานี้เมื่ออยู่โรงเรียนมัธยม และเมื่อไปเป็นครูโรงเรียนประถมที่อำเภอบางคล้า จำเป็นต้องสอนวิชานี้ จึงได้ฟื้นฟูความรู้ พอสอนชั้นที่ไม่สูงนักได้

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 203)

ต่อมาหยดพลอยได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการออกข้อสอบประจำปีในวิชาภาษาไทย แม้หยดพลอยจะเห็นว่าน่าจะเป็นครูผู้สอนภาษาไทยเป็นผู้ออกข้อสอบโดยตรง แต่เมื่อเป็นนโยบายของโรงเรียนในการจะให้ครูผู้สอนสอนเต็มตามหลักสูตรที่กำหนด หยดพลอยได้พยายามศึกษาเนื้อหาที่นักเรียนได้เรียน และรับหน้าที่อย่างเต็มที่สมกับที่ตนเคยมีความตั้งใจที่จะเป็นครูมาตั้งแต่เด็ก ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

“ครูใหญ่จึงแต่งตั้งหยดพลอยให้อยู่ในคณะกรรมการสอบประจำปี และให้ออกข้อสอบวิชาภาษาไทยด้วย หยดพลอยคิดจะทักท้วงเพราะหว่าไม่ได้สอนภาษาไทย จะออกข้อสอบอย่างไรจึงจะไม่ยากหรือง่ายเกินไป แต่ขยับยั้งคำประท้วงไป หว่าปรึกษาหาคนแก่ถึงนโยบายอันนี้ของโรงเรียนว่าสมควรหรือไม่ประการใด เพราะหาคนแก่เป็นครูสอนภาษาไทยอยู่ หาคนแก่บอกว่าโรงเรียนเคยให้ครูที่มีความรู้ข้อสอบในวิชาที่ตนไม่ได้สอน เพื่อว่าครูที่สอนจะได้ไม่ออกข้อสอบเฉพาะเท่าที่ตนสอนนักเรียนไปเท่านั้น หยดพลอยงุนงงในนโยบายและคำอธิบายมาก เพราะถ้าออกข้อสอบในเรื่องที่ครูไม่ได้สอน นักเรียนจะตอบได้อย่างไร หาคนแก่ตอบว่าเป็นวิธี

ที่จะทำให้ครูสอนเต็มตามหลักสูตร ไม่เลือกสอนไปตามสะดวก เมื่อการสอบดำเนินไป
 หยดพลอยก็ได้รับหน้าที่เพิ่ม คือให้เป็นกรรมการตรวจด้วย ในเรื่องนี้หยดพลอยไม่ประท้วง
 เพราะใครจะทราบด้วยว่าข้อสอบของหล่อนทำความเดือดร้อนให้นักเรียนมากน้อยเพียงใด ดังนั้น
 ในเวลากลางคืน หยดพลอยก็ได้เพื่อนคือข้อสอบภาษาไทยซึ่งกินเวลาตรวจมากกว่าวิชา
 ภาษาอังกฤษและคำนวณมาก

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 262 , 263)

หยดพลอยอุทิศเวลาให้แก่งานในหน้าที่อย่างเต็มที่ เธอมักจะตรวจสอบการบ้านของ
 นักเรียนจนเย็นจึงกลับบ้านพัก เมื่อยามพักผ่อนที่บ้านหยดพลอยจะอ่านหนังสือศึกษาหาความรู้
 สม่ำเสมอ เพื่อจะได้แม่นยำในเนื้อหาวิชาที่ต้องสอน หยดพลอยพยายามเจียดเงินค่าใช้จ่ายมาซื้อ
 ตำราและหนังสืออ่านเพิ่มพูนความรู้ตามที่เธอเคยได้รับการอบรมมาจาก “บ้านอัสวโกวิท” เมื่อ
 หยดแก้วเพื่อนครูด้วยกันต้องเดินทางไปจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเยี่ยมอาการของกวินเพื่อนชาย หยด
 พลอยรับอาสาสอนแทนให้ด้วยความเต็มใจ ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

วันนั้นตลอดเวลาราชการ หยดพลอยไม่มีเวลาได้คิดถึงปัญหาของตนเอง หยดแก้วพยายาม
 มอบงานแก่ผู้ที่จะสอนแทนหล่อนอย่างรีบร้อน แล้วก็รีบกลับบ้าน หยดพลอยเข้าสอนแทน
 หยดแก้วและสอนตามชั่วโมงของตนเอง กว่าจะได้กลับบ้านก็เย็นกว่าปกติ เพราะต้องตรวจงาน
 เฉพาะที่เป็นของหยดแก้วให้เสร็จ เพื่อจะได้ไม่ต้องหอบสมุคนักเรียนกลับบ้านมากนัก

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 765)

เมื่อถึงฤดูโรงเรียนปิดภาคเรียนฤดูร้อน หยดพลอยได้รับมอบหมายให้ไปรับการ
 อบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างครูด้วยกันที่จังหวัดพิษณุโลก หยดพลอย
 เต็มใจไปรับการอบรมอย่างเต็มที่ ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายว่า

ศึกษาธิการจังหวัด ต้องการให้หยดพลอยไปราชการเพื่ออบรมเพิ่มพูนความรู้ด้านภาษาอังกฤษ
 ในช่วงปิดภาคเรียน ดังที่ศึกษาธิการกล่าวกับหยดพลอยว่า “เรื่องนี้ราชการแน่ คุณต้องไป
 พิษณุโลกนะ ผมไปรับปากกับศึกษานิเทศก์เขาไว้ว่าจะส่งคนจริง ๆ ไปอบรมปลายเดือนนี้
 พอพ้นสงกรานต์เสียก่อน เขาจะอบรมครูภาษาอังกฤษ เขาว่าอบรมกันทุกที ๆ มักส่งคนอ่อน ๆ
 กันไป เขาต้องการคนดี ๆ สำหรับให้แม่นวิชา แม่นวิธีสอน แล้วมาช่วยคนอื่นได้จริง ๆ ผมก็ไป
 อวดเขาว่าที่อื่นเขาอาจไม่มีกัน แต่ของผมที่แม่ฮ่องสอนมีนะ คุณควรไป เป็นโอกาสที่วิชาความรู้
 จะไม่เรื้อไป”

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 580 , 581)

นอกจากนี้หยดพลอยยังมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของครูใหญ่และรับหน้าที่เป็นครูที่เลี้ยงให้แก่ครูที่บรรจุใหม่ ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

หยดพลอยมาอยู่ที่โรงเรียนมัธยมสำหรับสตรีได้ปีเดียว หล่อนก็กลายเป็นคนชำนาญงานที่สุดคนหนึ่งของโรงเรียน เมื่อมีครูบรรจุใหม่ครูใหญ่ก็มอบหมายให้หล่อนเป็นผู้ควบคุมแนะนำ ไม่ว่าหล่อนจะชำนาญในวิชาที่ครูใหม่จะสอนหรือไม่ หยดพลอยแลเห็นในไม่ช้าว่าหล่อนตกอยู่ในฐานะคนที่มีความเข้าใจทางวิชาครูที่สุด”

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 78)

หยดพลอยรับหน้าที่ช่วยครูใหญ่แก้ปัญหาและช่วยเพื่อนครูด้วยกันแก้ไขปัญหาด้านการเรียนการสอนที่เกิดขึ้น และยังได้ช่วยแก้ปัญหานักเรียนบางคนด้วย ทำให้หยดพลอยกลายเป็นเพื่อนต่างวัยของครูใหญ่ที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกัน ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

“หล่อนจึงเป็นคนช่วยครูใหญ่ขบปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ครูใหม่จริง ๆ และแก่นักเรียนบางคนได้ ซึ่งครูบางคนขบไม่ได้หรือไม่คิดจะขบ หรือไม่เห็นเป็นปัญหาเลย หล่อนกับครูใหญ่จึงกลายเป็นคู่ปรึกษา เป็นเพื่อนต่างวัยที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ผ่านทางหน้าที่ราชการ”

(ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 749)

ในยามที่ครูใหญ่ไปราชการ หยดพลอยได้รับมอบหมายให้รักษาราชการแทนครูใหญ่อีกด้วย ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า “ครูใหญ่ก็ได้โอกาสฝากโรงเรียน ฝากราชการที่อาจมีระหว่างที่ตนไม่อยู่ แล้วครูใหญ่ก็ไปร่วมการเดินทางเพื่อศึกษาในฤดูร้อน ซึ่งองค์การครูสภาจัดให้แก่สมาชิก ” (ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี. 562)

จากบทบาททางอาชีพการงานของหยดพลอย มีความขยันขันแข็งในการให้ความรู้แก่นักเรียน และอุทิศตัวให้กับหน้าที่การงาน ทั้งช่วยเหลือราชการและช่วยสอนแทนเพื่อนครูที่ต้องไปราชการ ช่วยครูใหญ่แก้ปัญหการเรียนการสอน แก้ปัญหาของเด็กนักเรียนจนสำเร็จจุล่งไปด้วยดี และเป็นพี่เลี้ยงให้กับครูที่บรรจุมาใหม่ ทั้งยังไปอบรมศึกษาหาความรู้ในช่วงปิดภาคเรียน ปฏิบัติราชการแทนครูใหญ่เมื่อครูใหญ่ต้องไปราชการฝึกอบรมภาคฤดูร้อน จะเห็นได้ว่าหยดพลอยทำหน้าที่ด้านอาชีพเหมาะสมกับสถานภาพและบทบาทของครูอย่างยิ่ง

โนรี ในเรื่อง ตกหลุมตรองแล้วใดใดก็ดี ด้วยเหตุที่โนรีเป็นหญิงที่เกิดในชาติตระกูลสูง บุตรของขุนหญิงราษฎร์เวทวาทะ ผู้มีฐานะร่ำรวยและมีชื่อเสียงในวงสังคม และมีสามีดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการใหญ่ บริษัทขายเครื่องจักรต่างชาติ ฐานะทางครอบครัวมีความมั่นคงและร่ำรวย ทำให้เธอยังมีชื่อเสียงในวงสังคม สามีจึงส่งเสริมให้เธอทำงานเป็นนักสังคมสงเคราะห์

โนริยอมสละความสุขส่วนตัวเพื่ออุทิศเวลาให้กับงานการกุศลที่เธอทำ บางครั้งจำต้องห่างเหิน ไม่มีเวลาให้สามี แต่เธอก็ปฏิบัติงานในหน้าที่ด้วยความเต็มใจ ดังผู้เขียนบรรยายว่า “งานสาธารณกุศลต่าง ๆ ที่เธอยินดีทำ และเพื่อนฝูงขอร้องให้เธอทำ ก็พาเธอไปเสียจากเขา” (ตกลุมตกร่องแล้วไคไคก็ดี. 53) โนริทุ่มเทเวลาให้กับงานการกุศลที่ตนทำอยู่ จนแทบไม่มีเวลาได้พักผ่อนหย่อนใจ และพบปะมารดาและญาติพี่น้อง ดังผู้เขียนกล่าวว่า

คุณโนริไม่ค่อยจะมีเวลาพักผ่อนบ่อยนัก เพราะธุรกิจการงานที่เป็นสาธารณประโยชน์ และที่จำเป็นเกี่ยวกับธุรกิจของสามีนั้นมากมาย แต่วันไหนคุณโนริหาโอกาสร่วมความเพลิดเพลินกับมารดาได้ วันนั้นเป็นวันสุขใจของคนทั้งบ้าน”

(ตกลุมตกร่องแล้วไคไคก็ดี. 101)

การที่โนริได้ทุ่มเทเวลาทำงานสังคมสงเคราะห์ช่วยเหลืองานในสมาคมอย่างเต็มที่ เธอยอมสละทั้งแรงใจ แรงกาย และทุนทรัพย์เพื่อทำงานของสมาคม จนกระทั่งได้รับเลือกตั้งเป็นอุปนายกของสมาคม บางครั้งงานของสมาคมต้องเกี่ยวพันกับงานทางบ้านด้วย เพราะบางครั้งโนริต้องใช้บ้านเป็นสถานที่จัดเลี้ยงอาหารแก่เด็กกำพร้าของสมาคม และบางครั้งต้องใช้เป็นสถานที่จัดประชุมคณะกรรมการสมาคม โนริยินดีและเต็มใจให้บริการ ซึ่งสามีของโนริก็ช่วยสนับสนุนในเรื่องดังกล่าว เพราะโนริอยู่ในฐานะที่สามารถช่วยเพื่อนมนุษย์ในสังคมได้ ทั้งทางด้านสติปัญญา และด้านการเงิน เธอมีความสุขในการทำงานการกุศลซึ่งเธอทุ่มเทให้อย่างเต็มที่ ผลงานเป็นที่ประจักษ์ของคนในสังคม ทุกคนต่างยอมรับนับถือ จนกระทั่งต่อมาโนริจึงได้รับตราตั้งเป็น “คุณหญิง” ดังที่มารดาของเธอกล่าวกับหลานชายว่า

เออ พ่อณล รู้ไหมมีข่าวดี พ่อเขาคงไม่บอกหรือเขายังไม่รู้ คุณนายสมบุญได้ข่าวมา แน่ะ แม่เขาจะได้เป็นคุณหญิง ที่นี้บ้านเราจะมีคุณหญิงสองคน เตรียมกันว่าจะเรียกกันในบ้านว่าคุณหญิงใหญ่ คุณหญิงเล็ก

(ตกลุมตกร่องแล้วไคไคก็ดี. 368)

จะเห็นว่า โนริเป็นตัวละครหญิงที่อยู่ในแวดวงสังคมของผู้ดีเก่าที่มีฐานะมั่นคง มีชื่อเสียงในวงสังคม ไม่ต้องทำงานหารายได้ เพื่อช่วยเหลือครอบครัว เธอจึงใช้ความรู้และสติปัญญาความสามารถ รวมทั้งฐานะการเงิน ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ เพื่อช่วยเหลือหมูกนในสังคม จนกระทั่งเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป ดังนั้น โนริจึงเป็นตัวละครหญิงที่มีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมกับงานในหน้าที่ที่รับผิดชอบ

ลูกแก้ว ในเรื่อง ดร.ลูกทุ่ง เมื่อลูกแก้วจบปริญญาตรีด้านอักษรศาสตร์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว ลูกแก้วเข้าทำงานในรัฐวิสาหกิจแห่งหนึ่ง ลูกแก้วตั้งใจทำงานด้วยความอุตสาหะ ขยันหมั่นเพียร ปฏิบัติงานในหน้าที่อย่างทุ่มเทเต็มความสามารถ ทั้งๆ ที่ตัวลูกแก้วเองต้องรับภาระงานในครอบครัวด้วย คือดูแลสามีและลูกซึ่งยังเล็กอยู่ แม้จะเหน็ดเหนื่อยต่องานในหน้าที่การงานแต่ลูกแก้วก็มีให้ใครตำหนิได้ว่าเธอใช้เส้นในการทำงาน ดังที่ลูกแก้วกล่าวว่า

ดิฉันหมกมุ่นกับภาระเลี้ยงลูกกับการทำงาน ซึ่งดิฉันต้องตั้งใจทำให้ดีเป็นพิเศษ เพราะการทำงานในรัฐวิสาหกิจไม่เหมือนกับทำราชการ ในเมื่อดิฉันมีห่วงเรื่องลูก บางคืนลูกลูกกวนนอนไม่อึดเช่นเคย เมื่อมาทำงานก็มักจะทำอะไรซ้ำหรือผิดพลาด ดิฉันจึงเพ่งเล็งระมัดระวัง เพื่อให้ตำหนิได้โดยเฉพาะผู้อำนวยการ เป็นเพื่อนกับคุณลุงประจิด ดิฉันไม่ต้องการให้คนเข้าใจว่าดิฉันฟุ้งซ่าน ไม่ได้ฟังความสามารถของตน

(ดร.ลูกทุ่ง. 284)

แม้ในบางครั้งลูกแก้วจะประสบปัญหาครอบครัว อันเป็นความทุกข์แสนสาหัสของผู้หญิง คือ รู้ว่าสามีนอกใจไปมีสัมพันธ์กับหญิงอื่น ซึ่งเป็นเพื่อนของตนเอง ลูกแก้วเสียใจมาก เธอพยายามควบคุมอารมณ์ให้เป็นปกติเพื่อปฏิบัติหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ ให้ดำเนินลุล่วงไปด้วยดีอย่างมีสติ ดังที่ลูกแก้วกล่าวว่า

ดิฉันกลับมาสำนักงานด้วยสมองที่ไม่มีสมรรถภาพเลย ความรู้สึกในหัวเหมือนใครทุบจนน่วม แต่ใช้กำลังบังคับตัวเองให้ตั้งใจทำงาน ได้ผลเป็นบางเวลา ผิดพลาดไปบ้าง เขียนจดหมายผิด ๆ ถูก ๆ ต้องร่างใหม่พิมพ์ใหม่หลายครั้ง

(ดร.ลูกทุ่ง. 332)

ลูกแก้วปฏิบัติงานในหน้าที่อย่างดี ใช้ความรู้ความสามารถจนเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาของคนภายนอก เมื่อลุงประจิด ซึ่งเป็นผู้อำนวยการองค์การศึกษาแห่งเอเชียได้ ทำหนังสือขอยืมตัวจากผู้อำนวยการของลูกแก้วโดยตรง เพื่อไปทำหน้าที่เลขานุการในการเดินทางไปเจรจาขอความช่วยเหลือด้านการเงิน และด้านวิชาการจากประเทศนิวซีแลนด์ และออสเตรเลีย ลูกแก้วได้รับคำสั่งให้ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว เธอได้ทำหน้าที่อย่างเต็มที่ เต็มความสามารถตามที่ผู้ใหญ่มอบหมาย ดังที่ลูกแก้วกล่าวว่า

ดิฉันติดตามคุณลุงประจิด ไปประเทศนิวซีแลนด์และออสเตรเลีย ในฐานะเลขานุการ ท่านอยากได้คนที่ไว้วางใจไปด้วย เพื่อจะได้ไปตาม และรู้ภาษาอังกฤษใช้งานได้ คุณน้าคนหนึ่งก็เสนอชื่อดิฉัน ท่านตกลงให้ทำหน้าที่ดังกล่าว (ดร.ลูกทุ่ง. 4, 5)

จะเห็นว่า ลูกแก้วเป็นตัวละครหญิงที่มีความขยันในหน้าที่การงาน สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง ทั้งในส่วนของงานที่รับผิดชอบและงานทางครอบครัว นอกจากนั้นเธอยังเป็นผู้หญิงคนเดียวที่ได้รับเลือกให้ไปปฏิบัติหน้าที่เลขานุการในต่างประเทศอีกด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ลูกแก้วเป็นตัวละครหญิงตัวเดียวที่ปฏิบัติหน้าที่การงานเป็นที่ยอมรับให้ไปทำหน้าที่ยังต่างประเทศ สมกับสถานภาพและบทบาทในหน้าที่การงานอย่างยิ่ง

กล่าวโดยสรุป ในด้านบทบาทหน้าที่การงานของตัวละครหญิงของบุญเหลือ เมื่อปฏิบัติหน้าที่การงานตามอาชีพ ผู้หญิงก็สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างดี และมีประสิทธิภาพ แม้จะต้องมีภาระในด้านครอบครัวก็ตาม แต่มีข้อสังเกตว่า งานที่ตัวละครหญิงทำไม่ค่อยหลากหลายมากนัก ที่พบในนวนิยายก็มีอาชีพค้าขาย อาชีพครู อาชีพเลขานุการหรือทำงานธุรการในสำนักงาน และเป็นอาสาสมัครด้านสังคมสงเคราะห์

2.2 บทบาทในการเป็นผู้นำในสังคม

ในยุคนี้ผู้หญิงที่ปรากฏในนวนิยายส่วนใหญ่ จะเป็นผู้หญิงโดยทั่วไปที่ทำหน้าที่เป็นผู้ตาม ไม่มีลักษณะของผู้นำ อยู่ภายในการปกครองของผู้ชาย บุญเหลือพยายามนำเสนอผู้หญิงในยุคใหม่ที่มีการศึกษา และมีบทบาทเด่นในสังคม สามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำเท่าเทียมกับชายได้ ดังตัวละครหญิง ของบุญเหลือ ในนวนิยายเรื่องสุรตนาภิรมย์ จำนวน 2 ตัว คือ วิชชุ และเจ้าหญิงนภัสสมิทธิ์ ซึ่งเป็นตัวละครหญิงที่มีสถานภาพและบทบาทเด่นในการเป็นผู้นำในสังคมในประเทศสุรต ซึ่งประเทศสมมุติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วิชชุ มีชื่อเต็มว่า “วิชชุมวดี” ในเรื่องสุรตนาภิรมย์ ในประเทศสุรตมีความแปลกกว่าประเทศอื่นๆ เพราะผู้หญิงในประเทศสุรตจะมีบทบาทเป็นผู้นำในสังคม ส่วนชายจะมีหน้าที่เป็นผู้ตาม รับภาระงานในครอบครัว สถานภาพและบทบาทในการเป็นผู้นำของวิชชุมีดังนี้คือ วิชชุทำหน้าที่เป็นสามีที่ดีของโสรวาร ญาติหนุ่มที่แต่งงานกันด้วยความเห็นชอบของผู้ใหญ่ โดยที่วิชชุเองมีความสงสารญาติหนุ่มมากกว่าความรัก วิชชุส่งเสริมให้โสรวารสมัครรับเลือกตั้งทางการเมือง จนกระทั่งได้รับเลือกตั้งเป็นเทศมนตรีของเมืองอมรปุระที่มีอายุน้อยที่สุด ดังคำพูดที่โสรวารพูดกับ “มิก” ชายหนุ่มไทยสยามที่เรืออับปางจนพลัดถิ่นกลายเป็นแขกเมืองสุรตว่า “วิชชุเป็นคนสนับสนุนให้ฉันสมัคร เขาเป็นคนก้าวหน้าอยากให้คนสุรตทุกคนทำงานให้ได้ประโยชน์แก่ประเทศ” (สุรตนาภิรมย์ : 62)

วิชชุมีบทบาทการเป็นผู้นำโดยแนะนำให้ผู้ชายในประเทศของตนเลิกดื่มแอลกอฮอล์ และชักชวนให้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศ ดังที่โสรวารกล่าวกับมิกว่า “วิชชุว่าถ้าผู้ชายสุรตจะเลิกดื่มแอลกอฮอล์ได้ ก็จะได้ทำประโยชน์อะไรอีกเยอะ เวลานี้พวกผู้หญิงสุรตเขาไม่ไว้วางใจผู้ชาย เขาไม่ให้ทำอะไรที่สำคัญ ๆ ก็เพราะผู้ชายชอบดื่มแอลกอฮอล์” (สุรตนาภิรมย์. 64)

วิชขุเกิดในตระกูลจันทริกวรรณ ซึ่งเป็นตระกูลที่มีอิทธิพลและเกี่ยวข้องในทางการเมืองมาตั้งแต่मारดาจนตกทอดมาถึงเธอ วิชขุมีหน้าที่ความรับผิดชอบสูงมากคือ เป็นนายช่างทำทางคมนาคม ซึ่งเป็นสาธารณูปโภคพื้นฐานในประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง การที่วิชขุเป็นนายช่างสร้างทาง ทำให้การทุจริตในการก่อสร้างทางลดน้อยลง ดังที่โสรวารกล่าวแก่มิกว่า “การที่วิชขุเป็นนายช่าง ทำให้การเอากำไรในการก่อสร้างที่ไม่สุจริตต้องจำกัดตัวลงมาก เมื่อสงครามเลิกใหม่ ๆ ในสุรตมีทุจริตกันมาก เกือบทุก ๆ แห่ง” (สุรตนารี. 141 , 142)

นอกจากนี้วิชขุยังช่วยส่งเสริมและสนับสนุน พร้อมทั้งหาเสียงให้โสรวารจนกระทั่งได้รับเลือกตั้งเป็นเทศมนตรี ดังที่ โสรวารกล่าวบอกมิกว่า

“ฉันมาเป็นเทศมนตรีนี้เพราะฉันอยากลืมเรื่องลูกตาย วิชขุเป็นคนฉลาดมาก ฉันสู้เขาไม่ได้เลย ไม่ว่าทางไหน พอฉันมาเข้าพรรคการเมือง หาเสียงเป็นสมาชิกเทศบาล วิชขุก็ต้องมีงานทำเพิ่มขึ้น ฉันว่ามันทำให้วิชขุต้องใช้หัวสมองช่วยฉัน งานอะไรที่วิชขุทำ มันง่ายไปหมด ทุกคนว่าอย่างนั้น เวลานี้เหมือนวิชขุต้องทำงานวิชาการด้วย การเมืองด้วย (สุรตนารี. 143 , 144)

วิชขุได้แสดงบทบาทการเป็นผู้นำด้วยการกล่าวปราศรัยกับชาวเมืองปราสิน เพราะมีนักการเมืองที่พูดพาดพิงทำให้ผู้หญิงในสุรตเสียหาย วิชขุได้พูดให้ประชาชนที่มาฟังเข้าใจบทบาทของผู้หญิงในประเทศสุรต ดังผู้เขียนได้บรรยายว่า

“พี่น้องชาวเมืองปราสิน ฉันขอพูดกับท่านบ้าง ภายหลังที่ชาरिकคนที่ปราศรัยเมื่อคืนนี้ได้พูดแล้ว... ประเทศในยุโรปและเอเชียที่เรียกว่าเจริญในปัจจุบันนี้ ท่านจะพบผู้หญิงจำนวนมากมาเข้าโรงพยาบาลด้วยอาการตกเลือดใกล้ตาย ผู้หญิงเหล่านั้นมีอาการปางตายเพราะอะไร เพราะเขามีเด็กอ่อนในท้อง ลูกที่ออกมาจากท้องผู้หญิงต้องมีผู้ชายรับรองว่าเป็นพ่อ ผู้ชายในประเทศเหล่านั้นมีจำนวนมากที่ไม่มีความรับผิดชอบ เมื่อได้ทำให้ผู้หญิงท้องแล้วเลี้ยงหนี ในประเทศเหล่านั้นเขาถือว่าผู้หญิงเป็นคนชั่ว ผู้ชายไม่ชั่ว เขามอบให้ผู้หญิงเลี้ยงลูกถ้าได้แต่งงานกันตามประเพณี... แต่ในสุรตผู้ชายของเราเป็นผู้อบรมเลี้ยงลูกตั้งแต่แรกเกิดร่วมกัน พ่อกับแม่มีส่วนดูแลลูกเท่ากัน ลูก ๆ ของเรา รักพ่อรักแม่... ผู้หญิงสุรตไม่ต้องไปหาหมอเลย ๆ ให้เอาเด็กอ่อนออกจากท้อง แล้วก็ต้องไปตายโรงพยาบาลหรือตายโดยไม่มีใครรู้ความจริงอย่างใดทีเดียว การมีลูกเป็นเกียรติสูงสุดของผู้หญิงและของผู้ชาย ผู้ชายสุรตไม่หลบหลีกหน้าที่ เพราะไม่ถูกกะเกณฑ์ให้เป็นคนออกทรัพย์เลี้ยงลูก สุรตผิดจากประเทศอื่น ๆ แต่ไม่ใช่สิ่งที่เราต้องอับอาย... ฉันเป็นชาวสุรต ใครก็ตามที่จะทำให้คนสุรตได้อู่อุดีขึ้น กินดีขึ้น ฉันสนับสนุนทุกคน แต่ฉันไม่ต้องการให้ใครบอกพวกเราชาวสุรตว่าประเทศเราสู้ประเทศอื่นไม่ได้ เพราะเรามีประเพณีไม่เหมือนคนอื่น”

(สุรตนารี. 173 , 176)

แม้วิชชุจะไม่ได้เข้าสังกัดพรรคการเมือง แต่ญาติของเธอเล่นการเมือง วิชชุจึงคอยช่วยญาติของเธอ คืออดีตนายก ซึ่งก็เป็นสมาชิกพรรคเพื่อไทยหาเสียงในการสมัครรับเลือกตั้งในสุราษฎร์ ดังที่สุมาลยะอธิบายให้มิคฟังว่า

“พรรคเพื่อไทยมีกำลังทางสังคมมีคนเชื่อถือ เพราะจันทริกวรรณทำราชการและการค้ามานานหลายชั่วคน จันทริกวรรณบางคนอย่างวิชชุไม่เข้าพรรคการเมือง แต่ก็เหมือนกับเล่นการเมือง เพราะพรรคของอดีตนายกต้องพึ่งความสนับสนุนของญาติมิตร”

(สุรัตน์รี. 316 , 317)

นอกจากนี้วิชชุเป็นผู้ที่ห่วงงาน ห่วงการพัฒนาประเทศสุราษฎร์ เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี และเป็นผู้ให้การสนับสนุนพรรคเพื่อไทย ซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่อดีตนายกของเธอสังกัดอยู่ ฉะนั้นวิชชุจึงต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำในสังคมด้านการเมืองด้วย

จะเห็นว่า วิชชุมีส่วนในการสนับสนุน และส่งเสริมให้คู่ครอง อีกทั้งญาติสมัครเข้ารับเลือกตั้งในทางการเมือง และเป็นกำลังในการหาเสียงเลือกตั้ง จึงนับได้ว่าวิชชุมีสถานภาพและบทบาทเหมาะสมกับการเป็นผู้นำในสังคม

เจ้าหญิงนภัสสมณี ในเรื่องสุรัตน์รี เป็นพระราชวงศ์คนหนึ่งของสุรัตน์ นภัสสมณีเป็นสามีของศิริปุณณะ พินธุภาวะ ซึ่งเป็นองคมนตรีของประเทศ และเป็นพระญาติสนิทขององค์อัครณิ กล่าวคือ ประเทศสุรัตน์รีนั้นเป็นเกาะ ประกอบด้วยเกาะสองเกาะคือ เกาะเหนือและเกาะใต้ เดิมมีกษัตริย์ปกครอง ต่อมาอังกฤษเข้าปกครองโดยจัดให้มีพรรคการเมือง 2 พรรค แต่ประชาชนยังคงเคารพยกย่ององค์อัครณิ เป็นเจ้าผู้ปกครองประเทศ ส่วนอำนาจบริหารอยู่ในความดูแลของรัฐบาลอังกฤษ ในประเทศสุรัตน์รีถือว่าผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้มีสิทธิในทรัพย์สินสมบัติที่ดิน และเป็นฝ่ายออกเงินค่าเลี้ยงดูบุตร ส่วนชายเป็นฝ่ายเลี้ยงดูบุตร ตำแหน่งสำคัญๆ ในประเทศและในชุมชนอยู่ในมือของเพศหญิง เพราะเพศชายชอบดื่มแอลกอฮอล์ขาดความรับผิดชอบ เพศหญิงจึงกุมอำนาจการเงินและการปกครอง

เจ้าหญิงนภัสสมณี มีสถานภาพและบทบาทด้านการเมือง ดังนี้ เป็นผู้มีบทบาทในการปกครองทั้งภายในและภายนอกครอบครัว เนื่องจากครอบครัวสุรัตน์รีทั่วไปถือว่าผู้หญิงเป็นฝ่ายปกครอง ผู้ชายเป็นฝ่ายให้ความดูแล นภัสสมณี ให้ความสำคัญแก่เด็กและคนงานมากมาย ให้ทุนการศึกษา จัดแหล่งทำมาหากิน เวลาเจ็บป่วยได้จัดหาหมอแลรักษาดังที่ กณชิต ผู้รับใช้ใกล้ชิดนภัสสมณี กล่าวว่า

“คนงาน ลูกหลานคนงาน ญาติมิตรคนงานในสวนยาง ในไร่ อ้อย ในที่ต่าง ๆ ได้รับความดูแล เป็นอย่างดี มีค่าจ้างแรงงานพอสมควร มีเขา มีหม้อหุงข้าวเวลาเจ็บไข้ เด็กคนไหนฉลาดก็ได้รับการ ศึกษาพอแก่ความสามารถ ลูกของคนงานเวลานี้ได้ประทานทุนเรียนอยู่ที่ทักษิณมหาวิทยาลัย 4 คน อยู่ที่อุดมมหาวิทยาลัย 2 คน”

(สุรตณาริ. 415)

นักสมณิเป็นผู้มีอิทธิพลหลายอย่างในสุรต มีที่ดินที่จัดสรรเป็นย่านธุรกิจการค้า ร้านอาหาร และธนาคารหลายธนาคาร ดังที่วัชรินทร์เล่าให้มิก พลคุปต์ หนุ่มสยามที่เป็นแขกของ เมืองว่า “มีอิทธิพลทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ ทั้งการเมือง และอะไรอื่นๆ ธนาคารอยู่ในมือเจ้าองค์นี้ ไม่รู้จักธนาคาร เขียนหนังสือเก่ง พูดเก่ง” (สุรตณาริ. 116)

นักสมณิฉลาดและความคิดกว้างไกล เมื่อนำที่ดินไปทำย่านการค้าที่เป็นย่าน แรกของสุรตแล้ว ได้เงินทองก็นำมาทำการกุศลที่คนอีกหลายร้อยคนจะต้องร่วมทำกุศลด้วย ทำให้ ชื่อเสียงปรากฏในทางที่ดี

นอกจากนั้นนักสมณิยังให้การสนับสนุนส่งเสริมให้ประชาชนในสุรตเลี้ยงสัตว์ และพัฒนาเกาะได้ ดังที่เบาริง หนุ่มอเมริกันที่เข้ามาทำงานในสุรต เล่าให้มิกฟังว่า

มีคนหนึ่งที่เห็นว่าการเลี้ยงโคนมในที่ราบสูงทางเกาะได้ก็เป็นวิธีดีวิธีหนึ่ง คนสำคัญที่ซื้อที่มากมาย สำหรับเลี้ยงโคนมด้วยความช่วยเหลือของแผนการโคลัมโบก็คือ ศิริปุระนักสมณิคนนี้ มีความคิด ว่องไวทางการค้ามาก และมีสายตายาว นักสมณิช่วยเหลือนักการเมืองที่สนับสนุนการพัฒนาเกาะ ได้ จึงมีการกระทบกระเทือนกับพวกที่คิดพัฒนาเกาะเหนือก่อน... อย่างไรก็ตาม พรรคฝ่ายค้านรู้ ว่านักสมณิมีเงินและมีปัญญามาก และพรรครัฐบาลต้องอาศัยนักสมณิ”

(สุรตณาริ. 203 , 204)

เมื่อเดินทางไปยังเกาะได้มีประชาชนชาวสุรตมากคอยต้อนรับและเข้าเฝ้านักสมณิ อยู่ตามทางเป็นระยะ บางรายมาเฝ้าเพื่อให้อยู่ช่วยเหลือจากนักการเมือง เมื่อถึงตำแหน่งในเมืองอมรปุระ เจ้าหญิงนักสมณิได้จัดเลี้ยงรับรองแขกอย่างเป็นกันเอง ดังที่ผู้เขียนบรรยายว่า

“เมื่อทรงรับรองแขก ไม่ว่าจะเป็นคนชั้นใด จะสังเกตพระเนตรแวววาว สนพระทัยกับผู้ที่ เข้าเฝ้า ตรัสพลางก็แย้มสรวลบ้าง หรือทรงพระสรวลน้อยๆ อยู่ตลอด ทรงสง่าเช่นหญิงสุรต ทั้งหลาย เป็นแนวว่าทรงไว้ซึ่งพระปรีชาสามารถ ยากที่จะหาหญิงหรือชายทัดเทียมไม่ว่าในประเทศ ใด ไม่ว่าจะเป็นทางธุรกิจหรือรัฐศาสตร์ ตลอดทางคนที่มาเฝ้านั้นเป็นผู้ที่ร่วมในงานธุรกิจด้วย พระองค์หรือมีกิจที่ต้องขอประทานความช่วยเหลือจากนักการเมืองหรือรัฐบาล (หรือรัฐสตร) อย่างใดอย่างหนึ่ง” (สุรตณาริ. 372)

นักษัตรเกิดมาในพระราชวงศ์และเป็นหญิงในสุรตที่ต้องเป็นผู้นำของครอบครัวของคนหมู่มาก อีกทั้งเลี้ยงคนไว้มาก จึงจำเป็นที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นหนึ่งนักษัตรได้กล่าวแก่มิคว่า

“เกิดชาติหน้าฉันขอเป็นราชบุรุษธรรมดาคนหนึ่ง จะได้ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับคนมาก ๆ ถ้าเกี่ยวข้องกับคนมาก ๆ แล้วก็หลีกเลี่ยงการเมืองไปไม่ได้ เรื่องเหมืองก็เหมือนกัน ฉันอยากทำก็เพราะฉันกลัวคนอื่นทำไม่สำเร็จ ฉันอยากให้สุรตมีการค้า ฉันมีทุน มีความรู้ เหมืองที่อยู่ใกล้บ้านบนเขา ถ้ามีมรกต เธอนี้ก็รู้ว่าอังกฤษจะไม่รู้... ถ้าเขาขอสัมปทาน เราก็ต้องให้เขา”

(สุรตนารี. 727)

จะเห็นว่า นักษัตรเป็นหญิงที่มีอิทธิพลหลายอย่างในประเทศสุรต ทั้งในด้านการค้า ด้านเศรษฐกิจ และด้านการพัฒนาประเทศ ทั้งเป็นผู้หญิงที่เป็นผู้นำทางสังคมและทางการเมือง สร้างประโยชน์และส่งเสริมการพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้า สัมกับสถานภาพและบทบาทของผู้นำทางสังคมอย่างยิ่ง

ในนวนิยายเรื่องสุรตนารี แม้จะเป็นการจินตนาการถึงสังคมสมมุติ แต่ก็สะท้อนให้เห็นความคิดของผู้เขียนว่า ถ้าสังคมเปิดกว้างและให้โอกาสแก่ผู้หญิง ผู้หญิงก็สามารถใช้สติปัญญาและความรู้ความสามารถมาพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าได้เช่นเดียวกับผู้ชาย

บทที่ 4

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวเคราะห์ตัวละครหญิงในนวนิยายของบุญเหลือ ผู้วิจัยได้ศึกษาวเคราะห์จากนวนิยาย ซึ่งตีพิมพ์ในช่วง พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2516 จำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ สะใภ้เหม่อม ตีพิมพ์ พ.ศ. 2504 ทูตยะวิเศษ ตีพิมพ์ พ.ศ. 2509 ตกลุมตรกร่องแล้วโคโคก็ดี ตีพิมพ์ พ.ศ. 2512 สุรตนารี ตีพิมพ์ พ.ศ. 2514 ดร.ลูกทุ่ง ตีพิมพ์ พ.ศ. 2516

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาวเคราะห์ตัวละครหญิงของบุญเหลือ ในด้านสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง สรุปผลการศึกษากันคว่าได้ ดังนี้

1. ตัวละครหญิงที่มีสถานภาพและบทบาทในครอบครัวมี 11 ตัว ได้แก่ กรรมการจันทิรา แอนน์ น้ออน คุณแจ้ว นอเลาะ ลูกหว่า ดูเหว่า โนรี ลูกแก้ว และ ใจแก้ว แบ่งได้ดังนี้คือ

1.1 สถานภาพและบทบาทของบุตรสาว มีจำนวน 7 ตัว ได้แก่ กรรมการจันทิรา น้ออน คุณแจ้ว นอเลาะ ลูกหว่า และ ดูเหว่า ตัวละครส่วนใหญ่ทั้งสิ้นต่างมีพื้นฐานความเป็นอยู่ทางบ้านดี ฐานะมั่นคง บรรพบุรุษรับราชการใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ฉะนั้นจึงได้รับการปลูกฝังในสิ่งที่ดีงามและได้รับการอบรมเลี้ยงดูมาอย่างดี บิดามารดาให้ความรักและความอบอุ่นอย่างสมบูรณ์ จึงทำให้ตัวละครเหล่านี้แสดงบทบาทของบุตรสาวที่ประพฤติตนเหมาะสมตามขนบประเพณี ค่านิยมของสังคม อยู่ในโอวาทของบิดามารดา เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา มีความกตัญญู มีสัมมาคารวะนอบน้อมถ่อมตน สุภาพอ่อนโยน พุดจาไพเราะ ขยันหมั่นเพียรช่วยเหลือกิจการงานบ้าน ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ส่วนใหญ่เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงของรัฐ และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี มีความรู้ความสามารถ นำความภาคภูมิใจมาสู่ครอบครัว ตัวละครบางตัวต้องการดำเนินชีวิตตามความคิดของตน มีความคิดเป็นอิสระ กล้าคิด กล้าทำ ฉลาดรู้เท่าทันคน มีความเจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จในชีวิต

1.2 สถานภาพและบทบาทของบุตรสะใภ้มีจำนวน 1 ตัวคือ แอนน์อยู่ในฐานะบุตรสะใภ้ที่ดี แม้จะเป็นหญิงต่างชาติ แต่ก็ให้ความเคารพนับถือมารดามี รู้จักปรับตัวให้เข้ากับมารดาและญาติพี่น้องสามี รู้จักปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทยได้เป็นอย่างดี และปฏิบัติตนเป็นสะใภ้ที่ดีตามค่านิยมของคนไทย

1.3 สถานภาพและบทบาทของภรรยา มีจำนวน 6 ตัวคือ แอนน์ จันทิรา น้ออน โนรี ลูกแก้ว และ ใจแก้ว ตัวละครเหล่านี้ต่างมีบทบาทเป็นภรรยาที่เป็นแม่บ้านแม่เรือน

อ่อนหวาน เอาใจ ให้เกียรติยกย่องปรนนิบัติสามี ดูแลทุกข์สุขให้คำปรึกษาแก่สามี ช่วยเหลือ เกื้อกูลสามี ช่วยทำงานหารายได้เพื่อสร้างครอบครัวให้มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ส่งเสริมงานในหน้าที่และเสริมสร้างบารมีให้แก่สามี ในกรณีที่สามีมีตำแหน่งราชการสูง ตัวละครบางตัว เช่น แอนน์ นออัน และ ลูกแก้ว เมื่อเกิดปัญหาในครอบครัวเพราะสามีนอกใจมีหญิงอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ได้ใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหา จนกระทั่งคล่องไปได้ด้วยดี รู้จักให้อภัย สามารถประคับประคอง ชีวิตคู่ให้ราบรื่น และมีความสุขในชีวิตครอบครัว ส่วนตัวละครบางตัวที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม กับบทบาทของการเป็นภรรยาที่ดี เช่น จันทิราภพร่องในหน้าที่ภรรยา ไม่เอาใจใส่สามี และ คิดถึงคนรักเก่า แต่ต่อมาภายหลังได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นภรรยาที่ดี รักและซื่อสัตย์ต่อสามี จึงมีความสุขในชีวิตครอบครัวเช่นกัน

1.4 สถานภาพและบทบาทของมารดา พบว่าตัวละครที่อยู่ในฐานะมารดามี จำนวน 4 ตัว คือ นออัน โนรี ใจแก้ว และ ลูกแก้ว เป็นมารดาที่ให้ความรัก ความเอาใจใส่เลี้ยงดู บุตรอย่างดี ให้การอบรมสั่งสอนปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ให้มีสัมมาคารวะ อ่อนน้อมถ่อมตน พุดจาไพเราะ รู้จักกาลเทศะ เคารพผู้ใหญ่ ส่งเสริมให้บุตรได้รับการศึกษาอย่างดีจนจบการศึกษา ระดับปริญญาตรี เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำในสิ่งที่ต้องทำ ช่วยแก้ปัญหาและเป็นที่พึ่งของบุตรในยามทุกข์ยาก สร้างฐานะเพื่อให้บุตรมีความเป็นอยู่ที่ดี วางรากฐานชีวิตให้แก่บุตรและเป็น แบบอย่างที่ดีของบุตร ตัวละครบางตัว เช่น ใจแก้วเป็นมารดาที่ช่วยเหลือเกื้อกูลบุตร แม้บุตรจะ แต่งงานไปแล้วก็ยังให้ความอุปการะเอาใจใส่ดูแลบุตร รวมทั้งให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลบุตรเขย ดูแลช่วยเหลือญาติของบุตรเขยด้วย

1.5 สถานภาพและบทบาทของเพื่อน ตัวละครที่มีบทบาทในฐานะของเพื่อนมี น้ำใจ มีจำนวน 1 ตัว คือ คุณแจ้วเป็นเพื่อนที่บอกเล่าในสิ่งที่ประโชยน์แก่เพื่อน มีน้ำใจพลอย ยินดีเมื่อเพื่อนมีความสุข มีอำนาจวาสนาบารมี เป็นที่พึ่งในยามที่เพื่อนประสบปัญหาชีวิต คอย ช่วยเหลือเป็นธุระไม่ทอดทิ้งยามเพื่อนมีความทุกข์ยาก

การศึกษาสถานภาพและบทบาทของตัวละครในด้านครอบครัว จะเห็นว่าตัวละครหญิง ของบุญเหลือ รู้จักหน้าที่ของตนเองในด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ เมื่อมี ปัญหาครอบครัวก็ใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาย่างละมุนละม่อมและฉลาดสุขุมให้คล่องไปด้วยดี เห็นแก่บุตร และมองไกลไปถึงอนาคต ตัวละครหญิงของบุญเหลือ จึงเป็นแบบฉบับให้ผู้อ่านได้ เห็นว่าถ้าผู้หญิงรู้จักใช้สติปัญญาและเหตุผลในการแก้ปัญหา ย่อมไม่ก่อให้เกิดความรุนแรงใน ครอบครัว อันเป็นผลสะท้อนไปสู่สังคมเพราะช่วยลดปัญหาครอบครัวแตกแยก ทั้งนี้ผู้หญิงจะต้อง เป็นฝ่ายประนีประนอม และโอนอ่อนผ่อนตาม

ส่วนบทบาทในด้านสังคม ตัวละครหญิงของบุญเหลือได้แสดงสถานภาพและบทบาท 2 ด้าน ดังต่อไปนี้ คือ

1. บทบาทในหน้าที่การงานตัวละครหญิงที่มีสถานภาพและบทบาทในด้านหน้าที่การงาน มีจำนวน 5 ตัว คือ แอนน์ ประกอบอาชีพพนักงานบริษัท คุณแจ้ว ประกอบอาชีพค้าขาย ลูกหว่า (หยดพลอย) ประกอบอาชีพครู โนรี ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ และลูกแก้ว ทำงานในรัฐวิสาหกิจ ตัวละครหญิงทุกตัว ต่างตั้งใจและรับผิดชอบในหน้าที่การงานของตนอย่างมีประสิทธิภาพสูง สามารถหารายได้เลี้ยงตนเอง และช่วยเหลือครอบครัว จากความรู้และสติปัญญา ความสามารถของตนได้อย่างทัดเทียมเท่าบุรุษ

2. บทบาทในการเป็นผู้นำ ผู้เขียนนำเสนอในเชิงสมมุติจากจินตนาการให้ตัวละครหญิงได้มีโอกาสแสดงสถานภาพและบทบาทในการเป็นผู้นำในสังคม มีจำนวน 2 ตัว คือ วิชชุ และเจ้าหญิงนภัสสมณิ ต่างได้แสดงบทบาทในฐานะที่เกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะอยู่ในประเทศที่มีค่านิยมยกย่องให้ผู้หญิงมีอำนาจในการปกครอง คุณอำนาจการเงิน เป็นหัวหน้าครอบครัว อยู่ในตระกูลการเมืองที่มีฐานะร่ำรวย มีเกียรติยศชื่อเสียง เป็นผู้มีอุดมคติสูง รักษาดีบ้านเมือง ขจัดการทุจริต ส่งเสริมการเลือกตั้ง สนับสนุนพรรคการเมืองที่ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ ทำงานอุทิศชีวิตให้แก่การพัฒนาประเทศ

ตามสถานภาพและบทบาทด้านสังคมของตัวละครหญิง ทำให้ผู้อ่านได้เห็นว่าหากสังคมเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ทำงานในสังคม ผู้หญิงสามารถเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ผู้หญิงก็ควรจะเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง

อภิปรายผล

สถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิง ที่ปรากฏในนวนิยายของบุญเหลือ เป็นการสร้างตัวละครที่ผสมผสานกลมกลืนกัน ระหว่างบทบาทของผู้หญิงตามชนบประเพณีสังคมไทยแบบดั้งเดิม เช่น บทบาทของบุตรสาว บุตรสะใภ้ ภรรยา และมารดา กับบทบาทของผู้หญิงที่เปลี่ยนไปในสังคมไทย ในยุคสมัยของผู้เขียนจะได้เห็นผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาสูง ประกอบอาชีพนอกบ้าน สามารถเป็นหญิงที่เป็นผู้นำในสังคมได้

อย่างไรก็ตามสถานภาพและบทบาทของตัวละครหญิงที่ผสมผสานกลมกลืน ระหว่างวิถีชีวิตไทยกับวิถีชีวิตตะวันตก แต่บุญเหลือก็นำเสนอถึงชนบประเพณีที่ผู้หญิงจะต้องยึดถือคือ การเป็นลูกที่กตัญญู ดูแลพ่อแม่ยามชราและเจ็บไข้ เป็นแม่ที่เลี้ยงดูและทุ่มเทชีวิตให้กับลูก เป็นภรรยาที่เป็นช้างเท้าหลัง และเป็นบุตรสะใภ้ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลญาติข้างสามี

จึงกล่าวได้ว่า บุญเหลือเป็นนักเขียนนวนิยายไทยในวาระวรรณกรรมไทย ที่มีความสามารถสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคม และความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมในสังคมมานำเสนอเป็นบันเทิงคดีในเชิงสร้างสรรค์ ที่ให้ทั้งความสำเร็จอารมณ์แก่ผู้อ่าน และประเทืองปัญญาผู้อ่านในเวลาเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษานวนิยายของบุญเหลือ พบว่า นวนิยายของบุญเหลือยังมีแง่มุมอื่นๆ ที่น่าศึกษาค้นคว้าต่อไปอีก ดังนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและพฤติกรรมของตัวละครชายในนวนิยายของบุญเหลือ เพื่อจะได้ทราบแนวคิดของนักประพันธ์ผู้ที่มีต่อผู้ชายในสังคมไทย
2. การศึกษาวิเคราะห์ตัวละครหญิงในเรื่องสั้นของบุญเหลือ เพื่อจะได้ทราบลักษณะและบุคลิกภาพของตัวละคร
3. การเปรียบเทียบนวนิยายของบุญเหลือกับงานเขียนสารคดีประเภทอื่นของผู้เขียนที่มีต่อชีวิตมนุษย์และสังคมไทยว่าเหมือนกัน หรือแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร
4. ศึกษาทวิวิธีการแตงนวนิยายของบุญเหลือที่สัมพันธ์กับแนวทางในการศึกษานวนิยายชนิดนี้ ที่ผู้เขียนให้ไว้ในงานเขียนทางวิชาการเรื่อง “ วิเคราะห์วรรณคดีไทย ” ซึ่งเป็นตำราวรรณคดีวิจารณ์ที่สำคัญเล่มหนึ่งในวงการวรรณคดีศึกษาของไทย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กมล สุขพานิช-ขันทปราบ. (2535, มกราคม – มิถุนายน). ปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีไทย. *วารสารภาษาและวัฒนธรรมของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล*. 11(1): 26.
- กมล ชาญเลข. (2499, กันยายน). บทบาทของหญิงไทย. *วารสารคหเศรษฐศาสตร์*. 26 – 32
- . (2499, กันยายน). บทบาทของหญิงไทยในชนบท. *วารสารคหเศรษฐศาสตร์*. 3(34): 26 – 31.
- กระแสร มัลลยาภรณ์. (2530). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- กองบรรณาธิการ วารสารการศึกษานอกโรงเรียน. (2524, มีนาคม – เมษายน). นานาทัศนะและบทบาทสตรี. *วารสารการศึกษานอกโรงเรียน*. 18(2) : 4 – 11
- กุลพล พลวัน. (2530, 10 มีนาคม). วิศวกรรมการของสถานภาพสตรีในประเทศไทย. *วารสารอักษร*. 25 – 40.
- กุลลาบ มัลลิกะมาส. (2531). *วรรณกรรมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกำแพง.
- แก้ว สิ้นธุ. (2535, มกราคม). การแต่งตั้งผู้ว่าราชการหญิง วิศวกรรมการทางด้านสถานภาพของสตรีไทย. *สกุลไทย*. 39(1997): 29.
- ขัตติยา วรรณสูตร. (2526). *สะท้อนภาพสตรีไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2522). สังคมวิทยา. ใน *หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จตุพร มหาพรหม. (2540). *การวิเคราะห์ตัวละครชายชาวจีนในนวนิยายไทย ช่วง พ.ศ. 2510 ถึง พ.ศ. 2537*. ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- จิตติมา พรอรุณ. (2538). *การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 – 2519*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- จิตรลดา สุวัติกุล. (2529 – 2530, ตุลาคม – มีนาคม). การพัฒนาคน : มิติหนึ่งของนวนิยายไทย. *ภาษาและหนังสือ*. 19(2): 67 – 68.
- จิรดิ ดิงศภัทย์. (2526, กุมภาพันธ์ – เมษายน). สิทธิสตรี : ปลดปล่อยสตรีเพศหรือเป็นหนึ่งในเฟมินิสต์. *สตรีทัศน์*. 1: 6, 7
- จรี จุลภาค. (2528, กุมภาพันธ์ – เมษายน). ค่านิยมของสังคมที่มีผลกระทบต่อบทบาทสตรี. *สตรีทัศน์*. 3(2): 46 – 48.

- จุไรรัตน์ จันทรธำรงค์ (2530). *รวมบทความประเด็นเรื่องสตรีในผู้หญิงและการพัฒนา*. บรรณาธิการ โดย อมรา พงศาพิชญ์. หน้า 388. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์.
- ชม เทพสุวรรณ. (2527). *บุญบำเพ็ญ*. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2539). *เบิกฟ้าวรรณกรรม*. ใน *รวมบทวิจารณ์วรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: นวลจันทร์การพิมพ์.
- ชัยนันท์ นันทพันธ์. (2522). *โฉมหน้าสตรีไทยยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพการพิมพ์, โครงการประกวดเรียงความของสหพันธ์สมาคมสตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทย.
- ทักษิณี กุมทะรัตน์. (2534). *วิเคราะห์ความคิดเรื่องบทบาทสตรีในนวนิยายของเสนีย์ เสาวพงศ์*. ปรินิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). พิษณุโลก: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ทิษฎฐา โพธิ์อยู่. (2536). *วิเคราะห์แนวคิดเรื่องบทบาทสตรีในนวนิยายของดวงใจ*. ปรินิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). พิษณุโลก: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร. ถ่ายเอกสาร.
- ธนวิดี ท่าจีน. (2532, มกราคม – มีนาคม). *สถานภาพและบทบาททางการเมืองการปกครองของสตรีไทย*. *สตรีทัศน์*. 7(1): 23 – 29.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2510). *สิทธิของสตรีในกฎหมายไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- นิตยา จันทวงศ์. (2532). *สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยภาคใต้*. ปรินิพนธ์ กศ.ม. สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา. อัดสำเนา.
- นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิตร. (2546, เมษายน – กันยายน). *ผู้หญิงไทยกับบทบาทผู้นำในสังคมยุคใหม่*. *วารสารปาริชาติ*. 16(1).
- บทความเรื่องคุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ. (2522). *นักพัฒนาสถานภาพสตรี*. *วารสารสตรีสาร*. 31(52): 1.
- บวร ประพฤติดี. (2520). *สตรีไทยบทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บัวแพน นันทพิสัย (นามแฝง). (2523, มีนาคม). *ภาพสะท้อนของผู้หญิงที่เปลี่ยนไป*: คนเขียนหนังสือ. *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*. 37(37 – 38): 36 – 44.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2517). *สถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วง พ.ศ. 2325 – 2394 (รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3)*. ปรินิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. อัดสำเนา.

- บุญเดิม ไพเราะ. (2519). *สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์
สังคมศาสตร์ มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. (2504). *สะใภ้หม่อม*. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา.
- . (2509). *ทศิยะวิเศษ*. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา.
- . (2514). *ตกลุมตกร่องแล้วใดใดก็ดี*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- . (2515). *สุรตนาารี*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- . (2516). *ดร. ลูกทุ่ง*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- . (2522). *แนะแนวการอ่านนวนิยาย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- . (2539). *แวนวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง
จำกัด มหาชน.
- พัทธา สายหู. (2524). *กลไกของสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิสมัย ศรีอนุพันธ์. (2526, กรกฎาคม). *วรรณกรรมปัจจุบัน : นวนิยาย (Novel)*. *วารสาร
วัฒนธรรมไทย*. 33: 22 – 23.
- เพ็ญแข งามดวงใจ. (2541). *ผู้หญิงในนวนิยายของวิมล ศิริไพบูลย์: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*.
ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ไพรัตน์ เจริญรินทร์. (2525). *การมีส่วนร่วมในสังคมการเมืองการปกครองของสตรีไทย*.
กรุงเทพฯ: กองพัฒนาสตรีและเด็ก กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- ไพลิน รุ่งรัตน์. (2527, มีนาคม). *การต่อสู้ของผู้หญิงในวรรณกรรมไทยกับความเป็นจริงของสังคม*.
คุรุปริทัศน์. 19(3): 72 – 76).
- . (2531, มีนาคม – เมษายน). *ญ.หญิงอดทน ภาพสะท้อนอันดับหนึ่งของผู้หญิงไทย
ในนวนิยาย*. *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*. 34(39 – 41) : 37 – 42.
- . (2535, กันยายน – ตุลาคม). *ภาพและบทบาทของผู้หญิงในวรรณกรรมไทยภายหลัง
เกณฑ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475*. *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*. 39:
72 – 73, 47 – 49.
- ภัทรพร หงษ์ทอง. (2538). *การศึกษาแนวคิดสตรีนิยมในนวนิยายของทมยันตีระหว่าง พ.ศ.2506 –
2534*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ถ่ายเอกสาร.
- ภัสสร ลิมานนท์. (2544). *บทบาทเพศ สถานภาพสตรีกับการพัฒนาเอกสารลำดับที่ 1
โครงการพัฒนา. ใน เอกสารวิชาการและตำราวิทยาลัยประชากรศาสตร์*. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- มาลี พุกษ์พงสาวลี. (2525, 26 กันยายน). *สตรีกับกฎหมาย*. กรุงเทพฯ: การพัฒนากิจกรรมและ
บทบาทสตรีของคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- รมณีจักร แก้วกิริยม, ม.ร.ว. (2536). *บทบาทสตรีเรื่องผู้นำหญิงของเมืองไทย*. กรุงเทพฯ:
หน้า 37.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2533, เมษายน). ภาพของผู้หญิงในนวนิยายของนักเขียนสตรี. *ภาษาและ
วรรณคดีไทย*. 7(1): 39.
- ลำพรรณ น่วมบุญลือ. (2519). *สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วาสนา บุญสม. (2535). *บทบาทผู้หญิงในนวนิยายและเรื่องสั้นของหลวงวิจิตรวาทการ :*
การศึกษาเชิงวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- วินิตา ดิถียนต์. (2530). *ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในนวนิยายไทยในอดีตและปัจจุบัน*. *สองทศวรรษ
อักษรศาสตร์*. นครปฐม: คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิมลศิริ ชำนาญเวช. (2528, 28 มิถุนายน). *นักกฎหมายและสมาชิกสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย*.
บทสัมภาษณ์.
- วีรวรรณ ศรีสำราญ. (2533). *สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน พ.ศ. 2497 –
2530*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- เวพวัน ทองลา. (2533, 3 มีนาคม). การต่อสู้เพื่อผู้หญิงในวรรณกรรมใหม่. *คอลัมภ์คนเขียน
หนังสือ*. *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*. 26(36).
- ศรีจันทร์ พันธุ์พานิช. (2534). *การวิเคราะห์ตัวละครผู้หญิงในนวนิยายของ ว.วินิจฉัยกุล*.
ปริญญาโท. กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริรัตน์ อาสนะ. (2529). *สตรีในวรรณกรรมล้านนา*. ปริญญาโท. กศ.ม. กรุงเทพฯ:
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ส. ศิวรักษ์(นามแฝง). (2517). *บุญบ้านพี่*. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- สน คชสาร. (2521, มกราคม). *ผู้หญิงในวรรณกรรม : ศึกษาผ่านทางเสนีย์ เสาวพงศ์*.
นิตยสารโลกหนังสือ. 1 (4) : 72 – 75.
- สภาสตรีแห่งชาติ. (2519). *สตรีไทย*. กรุงเทพฯ: วิทยาการ.
- สภาสังคมสงเคราะห์. (2530). *สตรีไทยใน 200 ปี*. กรุงเทพฯ: เทพนิมิตรการพิมพ์.

- สมชาย ปรีชาเจริญ. (2519). *อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย : ประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์.
- สมโชติ อ๋องสกุล. (2534, เมษายน – กันยายน). สตรีกับการศึกษาในสังคมไทย : การสถาปนาโรงเรียนสำหรับสตรียุคแรกในกระแสหลัก. *ศึกษาศาสตร์*. 16: 1 – 8.
- สายสมร เอยตรงการ. (2528). *สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงไทยในช่วงปี พ.ศ.2475 ถึง พ.ศ. 2493 ในนวนิยายของคอกไม้สด และ ก. สุรางคนางค์*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สินี กมลนาวิน. (2514, กรกฎาคม). การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทในสังคมของสตรีไทย. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*. 11: 401 – 442.
- สุพัตรา ศิริมงคลา. (2534). *การศึกษามหาวิทยาลัยและสถานภาพของผู้หญิงในงานโฆษณา*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สุพัตรา สุภาพ. (2528). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภัทรา สิงหลกะ. (2525). *สิทธิสตรี : ประวัติและวิวัฒนาการของการเรียกร้องสิทธิสตรีไทย*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- สุภัทรา สิงหลกะ. (2518). *สตรีไทย*. สภาสตรีแห่งชาติจัดพิมพ์เนื่องในปีสตรีสากล.
- สุรีย์ สุวรรณภาค. (2529). *บทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศ : ศึกษาจากนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2501*. ปรินูญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- สุวดี ชนประสิทธิ์พัฒนา. (2534, กรกฎาคม – ธันวาคม). สถานภาพทางสังคมของสตรีในสมัยปฏิรูปประเทศ. *วารสารอักษรศาสตร์*. 23.
- อภิชัย เจริญวงศ์. (2531). *ภูมิหลังของนักการเมืองสตรีกับการเข้าสู่กระบวนการทางการเมือง : ศึกษากรณีการเข้าสู่ตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาลทั่วประเทศ*. วิทยานิพนธ์ กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- อริยา อินทามาระ. (2535, มกราคม – มิถุนายน). ความงามของสตรีไทยอดีตถึงปัจจุบัน. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล*. 11(1).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เรื่องย่อของนวนิยาย

เรื่องย่อของนวนิยาย

1. เรื่องสะใจให้หม่อม

จันทร์บาตรสาวของคุณหลวงอนุมัติและนางจำเนียรได้รักใคร่ชอบพอกับวิจิต บุตรชายของคุณสังเวียน ซึ่งเป็นหม้ายท่ามกลางความเห็นชอบของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายและต่างเกี่ยวดองเป็นญาติกัน ครั้นเมื่อจันทร์บาตรและวิจิตเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยเดียวกันนั้น จันทร์บาตรมีอายุ 17 ปีเศษ ส่วนวิจิตอายุ 20 ปี ต่อมาวิจิตสอบได้ทุนไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ เมื่อวิจิตจากไปไม่ถึงปีสงครามยุโรปก็เกิดขึ้น เมื่อไปอยู่อังกฤษใหม่ ๆ วิจิตเขียนจดหมายถึงจันทร์บาตรเสมอ ในช่วงสงครามกรรมการซึ่งเป็นญาติเรียงพี่เรียงน้องกับวิจิตได้เขียนจดหมายถามถึงข่าวคราวสงคราม วิจิตจึงเขียนเล่าเหตุการณ์ให้กรรมการทราบเป็นระยะ ๆ ขณะเดียวกันก็เขียนถึงจันทร์บาตรน้อยลง

วิจิตได้เขียนจดหมายส่งข่าวเกี่ยวกับการสู้รบระหว่างเยอรมันกับอังกฤษให้กรรมการทราบและเล่าว่าได้เข้าร่วมรบในฐานะนักศึกษาของอังกฤษด้วย ทางประเทศไทย จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประกาศเข้าเป็นภาคีร่วมรบกับญี่ปุ่น ประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาใน พ.ศ. 2485 พวกนักเรียนไทยที่อยู่ในอเมริกาและอังกฤษไม่เห็นด้วย จึงรวมตัวกันจัดตั้งขบวนการเสรีไทยเข้าร่วมกับฝ่ายประชาธิปไตยคืออังกฤษ อเมริกา และฝรั่งเศส ต่อต้านญี่ปุ่นและเยอรมัน

ช่วงสงคราม จันทร์บาตรและกรรมการกำลังศึกษาอยู่ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุกคนในครอบครัวต่างเป็นทุกข์ที่วิจิตไม่กลับมาจากต่างประเทศ และเมื่อสงครามสงบวิจิตก็ยังไม่ยอมกลับประเทศไทย ทำให้จันทร์บาตรมีความทุกข์ใจมากและคิดว่าวิจิตไม่มั่นคงกับความรักของเธอแล้ว

ในระหว่างสงคราม จันทร์บาตร กรรมการ และคุณสังเวียนมารดาของวิจิต ตลอดจนญาติพี่น้องได้หลบภัยสงครามไปอยู่ที่อยุธยา ที่นั่นจันทร์บาตรได้รู้จักกับบรรเลง หนุ่มนักเรียนนอก ประกอบอาชีพค้าขายกับพวกญี่ปุ่นจนมีฐานะร่ำรวย ความร่ำรวยของบรรเลงทำให้จันทร์บาตรและญาติในครอบครัวหลายฝ่ายพอใจ ฤดูหนาว ปี 2487 บรรเลง และจันทร์บาตรได้สมรสกันท่ามกลางความยินดีของญาติทุกฝ่าย ส่วนวิจิตซึ่งอยู่ในประเทศอังกฤษถึง 11 ปี ได้แจ้งมาว่ายังไม่กลับประเทศไทย เพราะต้องอยู่ที่ประเทศอังกฤษเพื่อศึกษาให้จบ ด้วยเหตุที่ได้พักการศึกษาไปทำงานเกี่ยวกับสงครามเสียนาน ทั้งแจ้งว่าตนได้

สมรสกับหญิงชาวอังกฤษแล้ว และกล่าวขอโทษแก่ญาติพี่น้องในครอบครัวในการกระทำของตน

อีก 16 เดือนต่อมาหลังจากที่วิจิตส่งข่าวให้พี่น้องได้ทราบตัวเขาและแอนน์ภรรยาชาวอังกฤษก็กลับมาถึงบ้านเกิดเมืองนอน ในระยะนั้นหนุ่มไทยที่ไปอยู่ต่างประเทศต่างพากันร่ำรวยต่างชาติมาด้วยเกือบครึ่งหนึ่ง กรรมการเรียนจบแล้วรับราชการเป็นครูในโรงเรียนรัฐบาลแห่งหนึ่ง เธอเป็นที่พึ่งพิงความทุกข์ของญาติทุกคน เป็นธุระและช่วยมารดาของวิจิตในการปลูกบ้านให้

วิทิตและแอนน์ภรรยาได้อยู่ด้วยกันอย่างเป็นสัดส่วน โดยมีบรรโลมพี่สาวของบรรเลง สามีของ จันทิราช่วยออกค่าใช้จ่ายในการปลูกบ้าน

เมื่อแอนน์มาอยู่เมืองไทย บรรโลมได้ฝากแอนน์เข้าทำงานที่บริษัทฝรั่งแห่งหนึ่ง แอนน์ มีเงินเดือนมากกว่าวิทิตถึงสามเท่า ส่วนวิทิตกลับมารับราชการในกระทรวงเพื่อชดเชยทุน ระหว่างนั้นแอนน์ไม่มีเด็กรับใช้ วิกาน้องสาววิทิตได้มาช่วยซักผ้าและทำงานบ้าน แต่แอนน์ไม่เข้าใจวัฒนธรรมไทย จึงทำให้น้องสามีไม่พอใจที่แอนน์ไม่มีน้ำใจต่อเธอ และเมื่อแอนน์มีลูกจ้างเธอก็จ้างในราคาที่แพงกว่าลูกจ้างบ้านมารดาสามี ทำให้ลูกจ้างของมารดาวิทิตลาออก จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ญาติพี่น้องวิทิตไม่พอใจ และเมื่อแอนน์รู้สาเหตุจึงปรับปรุงตนเองและพยายามเรียนรู้วัฒนธรรมและปรับตัวให้เข้ากับคนไทย

ต่อมา กรรมการบอกวิทิตเรื่องเงินค่าปลูกบ้านที่มารดาของวิทิตยังไม่ชำระให้แก่ บรรโลม วิทิตขอร้องให้กรรมการมาพบที่ร้านอาหาร เพื่อรับเงินผ่อนแต่ละงวด แอนน์พบคนทั้งสองกำลังรับประทานอาหารเช้า และพูดคุยกันอย่างสนิทสนมหลายครั้ง เธอรู้สึกเสียใจแต่เก็บความสงสัยเอาไว้และพยายามสืบหาความจริง เธอคิดว่ากรรมการคือคู่รักเก่าของวิทิต แอนน์จึงสืบเรื่องนี้จากบรรโลม

แต่เดิม แอนน์เคยปรึกษาบรรโลมและกรรมการเสมอในยามที่เธอมีปัญหา แต่ต่อมาเธอเข้าใจว่ากรรมการจะแย่งคู่รักของเธอ เธอจึงปรึกษาบรรโลมเพียงคนเดียวเท่านั้น บรรโลมอยากให้แอนน์และวิทิตได้มีความสุขและปรับความเข้าใจกัน จึงชวนทั้งคู่ให้ไปพักผ่อนที่บ้านชายทะเลของเธอ แอนน์มีงานด่วนขอตัวกลับมาก่อน บรรโลมได้ชวนน้องชายและน้องสะใภ้ คือบรรเลง และจันทิราให้มาพักผ่อนด้วย แต่บรรเลงคิดธุระเรื่องกิจการค้า จึงให้จันทิราคนเดียว ในช่วงนี้จันทิราต้องอยู่รวมบ้านกับวิทิตและบรรโลม เมื่ออยู่ด้วยกันสองต่อสองในคืนหนึ่ง จันทิราารู้สึกว่าวิทิตยังรักเธออยู่ หลังจากกลับจากหัวหิน วิทิตก็มีอาการเหม่อลอย และผิปรกติจนแอนน์คิดว่าวิทิตกำลังเปลี่ยนไปและเธอคิดว่าวิทิตรักกรรมการฝ่ายบรรเลงเมื่อรู้ว่าวิทิตเป็นคู่รักเก่าของภรรยา เขาคิดว่าจันทิราไม่รักเขาแต่ยังรักวิทิตอยู่จึงโกรธ หันไปดื่มสุรา ทำให้การงานเสียหาย และขอแยกทางกับจันทิรา จันทิราจึงเขียนจดหมายมาบอกวิทิตให้ช่วยพูดกับบรรเลง วิทิตจึงไปหาบรรเลง และบอกว่าเขารักจันทิรามาตั้งแต่วัยรุ่น แต่จันทิราไม่เคยรักเขาเลย และวิทิตได้เปิดเผยความจริงให้รู้ว่าเมื่อวันที่จันทิราแต่งงาน นายแ้ว เพื่อนของวิทิตได้บอกข่าวให้วิทิตทราบว่าจันทิราแต่งงานแล้ว หลังจากนั้นไม่นานวิทิตจึงตัดสินใจแต่งงานกับแอนน์ที่ประเทศอังกฤษ ในที่สุดบรรเลงก็เข้าใจวิทิตและจันทิรา จึงกลับมาคืนดีกับจันทิราเช่นเดิม ส่วนวิทิตกับแอนน์ก็ปรับความเข้าใจกันได้เช่นกัน สุดท้ายทุกฝ่ายต่างก็มีความสุข

2. เรื่องทุติยวิเศษ

ฉอ้อนบุตรสาวของหมื่นชำนาญศิลป์ และนางเชษฐาเกิดที่จังหวัดเพชรบุรี หมื่นชำนาญศิลป์ เป็นเจ้าของวงดนตรีไทยและเป็นครูสอนพิณพาทย์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของชาว จังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดใกล้เคียง ในวัยเด็กฉอ้อนได้รู้จักและเป็นเพื่อนเล่นกับคุณแจ้ว ซึ่งเป็นบุตรของพระยาโกศลราชสุดา เมื่อมารดาเสียชีวิต คุณแจ้วจึงอยู่ในความดูแลของคุณหญิงจำรัส ราชสภา ซึ่งมีศักดิ์เป็นน้า และเป็นมารดาเลี้ยง คุณแจ้วมีพี่สาวคือ คุณแป้ว คุณแต้ว และพี่ชาย คือคุณอ้น คุณแจ้วเป็นหลานสาวของ “ท่านกำยาน” อดีตเจ้าจอม ซึ่งได้กราบถวายบังคมลาเพื่อ ออกมาอยู่บ้านเดิมที่จังหวัดเพชรบุรี ท่านกำยานเป็นผู้ที่ฉอ้อนและชาวเมืองเพชรทุกคนรักและ เคารพ ฉอ้อนได้พบกับคุณแจ้วที่บ้านท่านกำยานในช่วงเวลาปิดเรียนภาคฤดูร้อนของแต่ละปี ทำให้สนิทสนมเป็นเพื่อนเล่นกับคุณแจ้ว อีกทั้งท่านกำยานซึ่งมีศักดิ์เป็น “ป้า” ของคุณแจ้วได้ให้ความรักความเมตตาต่อฉอ้อนเหมือนหลานคนหนึ่ง ท่านกำยานได้สอนวิชาเย็บปักถักร้อยและการ ทำอาหารให้กับหลานสาวคือ คุณแป้ว คุณแต้ว คุณแจ้ว รวมทั้งฉอ้อนด้วย บางครั้งฉอ้อนก็นอน ค้างที่บ้านท่านกำยาน ทำให้สนิทกับคุณแจ้วยิ่งขึ้น หมื่นชำนาญศิลป์บิดาของฉอ้อนไม่ยอมให้ บุตรสาวเรียนสูงนัก แต่ท่านกำยานเป็นผู้ที่คอยส่งเสริมให้ฉอ้อนเรียนหนังสือให้สูงที่สุด หมื่น ขำนาญศิลป์จึงยอมให้ฉอ้อนเรียนเรื่อยมา ฉอ้อนจึงได้เรียนหนังสือในโรงเรียนฝรั่งที่มีชื่อเสียงที่สุดใน จังหวัดเพชรบุรี เมื่อฉอ้อนเรียนจบชั้น ม.5 พ่อและแม่เห็นว่าเรียนสูงกว่าบุตรสาวคนอื่น ๆ ซึ่ง อยู่ในละแวกเดียวกัน และเกรงว่าฉอ้อนจะหาคู่ครองลำบาก เพราะถ้าเรียนสูงเกินไปจะไม่มีชาย หนุ่มที่คู่ควรด้วย ฉอ้อนจึงไม่ได้เรียนต่อในชั้น ม.6 ทั้งที่อยากจะเรียนเนื่องจากฉอ้อนมีความรู้ ภาษาอังกฤษดีเพราะเรียนกับหม่อมมัทรีจันทร์ จึงได้เป็นครูสอนเด็กเล็กที่โรงเรียนเดิมที่เธอจบ ออกมาท่านกำยานสนับสนุนที่จะให้ฉอ้อนเรียนต่อถึงระดับมหาวิทยาลัยเช่นเดียวกับคุณแจ้วหลาน ของท่าน แต่ฉอ้อนไม่ยอมเรียนต่อเพราะเธอได้พบกับร้อยโทวิฑูร วรุตภาพ เมื่อคราวที่เขามา กับเพื่อนคือ ร้อยโทเกริน เหมเสนา เพื่อมาหาคณะพิณพาทย์ของหมื่นชำนาญศิลป์บิดาของฉอ้อน ขณะนั้นฉอ้อนมีอายุ 17 ปี ฉอ้อนและวิฑูรเกิดความรักแรกพบต่อกัน ต่อมาเกิดอุปสรรคคือท่าน กำยานซึ่งฉอ้อนเคารพนับถืออยากให้ฉอ้อนเรียนต่อ ยังไม่ยอมให้ฉอ้อนแต่งงาน และฝ่ายบิดา มารดาของวิฑูรก็ได้ทาบทามหญิงอื่นให้วิฑูรไว้แล้ว เกรินได้ช่วยเหลือวิฑูรและฉอ้อนให้ได้แต่งงาน กัน ก่อนแต่งงาน เกรินได้พาฉอ้อนเข้ากรุงเทพฯ ไปพักที่บ้านพระยาโกศลราชสุดา บิดาของคุณ แจ้วเพื่อให้คุณแจ้วช่วยพาไปซื้อผ้าตัดเสื้อที่ใช้ในงานแต่งงาน งานแต่งงานของฉอ้อนและวิฑูรมี ท่านกำยานช่วยจัดการให้นับว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่งานหนึ่งในจังหวัดเพชรบุรี

เมื่อแต่งงานแล้วฉอ้อนได้ย้ายเข้าไปอยู่บ้านพักในกรมทหารที่จังหวัดเพชรบุรี และได้ คิดตามวิฑูรไปอยู่ที่จังหวัดอยุธยาตามคำสั่งของทางราชการ วิฑูรเป็นนายทหารที่สนใจทางด้าน การเมือง เมื่อย้ายมารับราชการที่จังหวัดนครราชสีมา วิฑูรได้เข้ามีส่วนร่วมในการปฏิวัติ จึงได้

ตำแหน่งพันตรีและสอบได้ทุนไปเรียนด้านการทหารที่ประเทศเยอรมัน 2 ปี วิฑูรได้ฝากให้เกริน พานอ่อนและลูก ๆ ไปอยู่กับบิดามารดาที่จังหวัดเพชรบุรีชั่วคราว

จากผลของการทำงานครั้งนั้นนายทหารเพื่อน ๆ ของวิฑูรหลายคนต้องถูกคุมขัง ส่วนวิฑูรไปเข้ากับฝ่ายตรงข้ามที่เป็นผู้กุมอำนาจทางการเมืองได้ จึงได้เลื่อนยศตำแหน่งที่สูงขึ้นกว่าเดิม เมื่อวิฑูรกลับจากประเทศเยอรมันได้ย้ายไปรับราชการที่จังหวัดอุบลราชธานีในตำแหน่งพันเอก ผู้บังคับการจังหวัดอุบลราชธานี นออื่นในฐานะภรรยาของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ จึงต้องช่วยสามีไปเยี่ยมหน่วยทหารและรับรองคณะของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่พาคณะไปตรวจงาน ส่วนลูก ๆ ทั้ง 4 คน คือ นอเถาะ ชัยฤทธิ์ ไชยเกริ หนูเปี๊ยะ นออื่นก็ได้ดูแลให้ความเอาใจใส่เป็นอย่างดี พันเอกวิฑูรได้มีส่วนเข้าร่วมรบในสงครามอินโดจีน กลับจากสงครามจึงได้ตำแหน่งที่สูงขึ้นเป็นพลตรี ต่อมาได้มีส่วนร่วมในการปฏิวัติรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองประเทศ จึงได้เลื่อนเป็นพลโท และพลเอกในเวลาไล่เลี่ยกัน พลเอกวิฑูรได้ตำแหน่งเป็นรองผู้รักษาความสงบภายในประเทศมีอำนาจในการปกครองประเทศรองจากนายใหญ่เพียงคนเดียวทำให้ทุกคนต่างเกรงกลัวและเข้ามาห้อมล้อมเพื่อหวังพึ่งพาตำแหน่งในทางราชการ และบางคนมาพึ่งเพื่อหวังประโยชน์ทางการค้า นออื่นมีความเป็นอยู่สุขสบายขึ้น และได้รับแต่งตั้งเป็นท่านผู้หญิงนออื่นตามตำแหน่งหน้าที่ของสามี ภายหลังพลเอกวิฑูรได้เปลี่ยนนามสกุลจากเดิมวิฑูรตมภาพ เป็นเทพศาสตร เพื่อให้คู่มืออำนาจยิ่งขึ้นในขณะที่สามีเป็นใหญ่และนออื่นเป็นท่านผู้หญิงมีความสุขสบาย มีบ้านพักประจำตำแหน่งที่ใหญ่โตสมฐานะ มีผู้ไปมาหาสู่มากมาย ทั้งยังต้องออกงานสังคมเป็นประธานในงานต่าง ๆ แต่ส่วนลึกในจิตใจนออื่นรู้สึกว้าวุ่นอย่างที่สุด นออื่นเฝ้าคิดถึงคุณแจ้วเพื่อนในวัยเด็กที่แม่จะเป็นลูกพระยา แต่ก็ไม่ได้ทำตัวเป็นเจ้านาย และเฝ้าคิดถึงเกริน นายทหารซึ่งเป็นเพื่อนของวิฑูร และเป็นญาติของคุณแจ้วที่คอยช่วยเหลือดูแลเธอและลูก ๆ ในยามที่วิฑูรไปเรียนที่ประเทศเยอรมันหรือบางครั้งไปราชการเป็นเวลาหลายเดือน นออื่นเฝ้าติดตามข่าวคราวของคุณแจ้วและคุณเกรินจนได้ทราบว่าทั้งสองได้หมั้นหมายกันแล้วแต่ภายหลังก็ได้แต่งงานกัน นออื่นให้หม่อมเอื่อน้องชายของนออื่นไปสืบข่าวเกี่ยวกับคุณแจ้วจึงได้ทราบว่าเมื่อคุณแจ้วเรียนจบปริญญาตรีคณะครุศาสตร์ จุฬาแล้วจึงสอบเข้ารับราชการเป็นครูอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา แล้วย้ายไปอยู่จังหวัดสงขลา ต่อมาพระยาโกศลราชสุภาปวย คุณแจ้วจึงได้ลาออกจากราชการมาปฏิบัติดูแลบิดาที่กรุงเทพฯ จนกระทั่งท่านเจ้าคุณโกศลเสด็จชีวิต เมื่อจัดงานศพท่านบิดาเรียบร้อยแล้ว คุณแจ้วได้รับส่วนแบ่งจากกองมรดกเป็นตึกแถว 2 ชั้น 1 คูหา คุณแจ้วจึงทำร้านขายอาหารชื่อ ร้านแจ่มแจ้ว โดยนำบริวารเก่าของท่านเจ้าคุณบิดามาทำงานที่ร้าน เพื่อช่วยเหลือให้มีที่อยู่และมีงานทำ และคุณแจ้วก็ครองตนเป็นโสดมาโดยตลอด

ส่วนเกริน เหมเสนา คู่หมั้นและญาติของคุณแจ้วนั้น ต่อมาได้รับราชการอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ได้แต่งงานกับหญิงชาวบ้านทางเหนือชื่อ อุไร มีบุตรชาย 2 คน และเคยได้ทุนไป

ศึกษาที่ต่างประเทศด้วย ภายหลังเกรินได้ย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงเทพในตำแหน่งนายพลตรี ทำหน้าที่ทางทหารที่เป็นหน่วยเกี่ยวข้องกับการต่างประเทศ ต่อมาอุไรภรรยาของเกรินเสียชีวิตลง น้ออันได้พบเด็กหนุ่มชื่อ “ไกร” ซึ่งมาบ้านน้ออันในฐานะเพื่อนของนอเกาะบุตรสาว ทำให้น้ออันสนใจในตัว “ไกร” เพราะมีส่วนคล้ายบุคคลที่น้ออันเคยสนิทสนม เมื่อทราบว่าเป็นบุตรของเกริน ทำให้น้ออันดีใจมาก น้ออันคิดถึงคุณแจ้วและเกรินอยากพบพูดคุยปรับทุกข์ด้วย แต่ไม่มีโอกาสเพราะน้ออันต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการแต่งตัวและออกงานสังคมต่าง ๆ

ต่อมาเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงกับครอบครัวของน้ออัน คือ ร้อยตรีชัยฤทธิ์ บุตรชายซึ่งจบการศึกษาทางทหารจากต่างประเทศ ไปคบหากับเจดณัฏภรรยาของวรชาติ และออกเที่ยวด้วยกันในเวลาว่าง ทำให้วรชาติหึงหวง ตามมายิงชัยฤทธิ์ วรชาติถูกทหารยามที่บ้านน้ออันยิงกลับไปเช่นกัน ผลคือวรชาติเสียชีวิตและชัยฤทธิ์เสียชีวิตเช่นกัน ในคืนนั้นพลเอกวิทูรสามีของน้ออันต้องรีบหนีออกนอกประเทศ เพราะถูกทหารอีกฝ่ายหนึ่งทำการรัฐประหารยึดอำนาจ เพื่อนแท้ที่มาช่วยเหลือน้ออันและลูก ๆ ก็คือ คุณแจ้ว และเกริน เมื่อจัดงานศพของชัยฤทธิ์เรียบร้อยแล้วจึงได้ข่าวว่าพลเอกวิทูรลี้ภัยไปอยู่ที่ปีนัง และถูกลอบยิงอาการสาหัสมาก คุณแจ้วและเกรินช่วยเหลือโดยเดินทางไปเป็นเพื่อนน้ออันกับลูก ๆ ที่ปีนัง ที่นั่นน้ออันจึงได้ทราบว่าสามีนั้นนอกใจเธอมีภรรยาน้อยอยู่ที่นั่นอีกคนหนึ่ง น้ออันโกรธแค้นสามีมากเกรินได้ขอร้องให้น้ออันให้อภัยสามีที่เสียชีวิตเพื่อความสุขของเธอเองเมื่อเสร็จจากทำศพสามีที่ปีนังน้ออันจึงได้ทราบว่า เกรินนั้นรักเธอมาตลอด 20 ปี แต่เธอกลับไม่รู้เลย และคุณแจ้วนั้นความจริงรักเกรินมานานแล้ว แต่เพราะเป็นญาติกันและคุณแจ้วเป็นผู้หญิงที่ฉลาดรู้ทันผู้ชาย ทำให้เกรินรักคุณแจ้วอย่างคู่รักไม่ได้ น้ออันได้บอกเกรินว่าความจริงคุณแจ้วรักเกรินมาตลอดเวลา 20 ปี แต่เธอไม่แสดงออก ในที่สุดคุณเกรินได้ขอคุณแจ้วแต่งงานและตัวเขาก็เตรียมเป็นปู่ในอนาคตอันใกล้เพราะไกรบุตรชายคนโตของเกรินรักไกรอยู่กับนอเกาะบุตรสาวคนโตของน้ออัน

3. เรื่องตกลุมตกร่องแล้วใดใดก็ดี

กัณฐัศ อัสวโกวิท ผู้อำนวยการฝ่ายช่าง บริษัทวิศวกรรมพาณิชย์สยามพบรักกับโนรีสาวสวยที่มีฐานะร่ำรวย บุตรสาวของคุณหญิงร่ำ สรวาทาหะ ต่อมาคนทั้งสองได้แต่งงานกันและมีบุตรด้วยกันห้าคนคือ นล รุ่ง ดูเหว่า สาติน การะเวก เมื่อบุตรทั้งห้าคนยังเล็ก มีหญิงคนหนึ่งนำเด็กผู้หญิงมาให้หนึ่งคน โดยบอกว่าแม่ของเด็กชื่อยุบลเป็นครูอยู่ลพบุรี ส่วนพ่อของเด็กชื่อวัฒน์ ก่อนแม่ของเด็กจะเสียชีวิตได้ขอร้องให้นำเด็กมาให้โนรีซึ่งเป็นเพื่อนเก่าสมัยเรียนชั้นประถม หญิงดังกล่าวได้มอบสายสร้อยมีล็อกเก็ต และผ้าปักชื่อยิหว่าให้ไว้โนรีจึงขอร้องกัณฐัศให้ช่วยกันรับเด็กไว้เป็นบุตรบุญธรรม ตั้งชื่อว่า “ลูกหว่า” ชื่อจริงคือ “ยิหว่า” กัณฐัศและโนรีรักลูกหว่าเหมือนบุตรของตนเอง ส่งเสียให้ได้รับการศึกษา พาออกสังคมให้รู้จักเพื่อนชาวต่างประเทศ และให้รางวัลที่เรียนดี ด้วยการพาไปต่างประเทศพร้อมกับดูเหว่าและนลบุตรชายคนโต ลูกหว่าสนิทกับ

ดูเหว้า เพราะมีวัยใกล้เคียงกัน ลูกเหว้าแก่กว่าดูเหว้า 1 ปี ส่วนสาตินและการเวกนั้นอายุห่างจากพี่ ๆ มาก จึงไม่ค่อยใกล้ชิดกับพี่ ๆ ต่อมาบุตรทั้งห้าเติบโตขึ้น นลบุตรชายคนโตไปทำงานเป็นวิศวกร อยู่ที่เมืองจังหวัดพังงา รุ่งบุตรชายคนที่สองเป็นแพทย์อยู่โรงพยาบาลจังหวัดอยุธยา ลูกเหว้าเรียนจบครูจากคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยดูเหว้าเรียนชั้นปีที่ 4 คณะอักษรศาสตร์จุฬา ส่วนสาตินกำลังศึกษาอยู่มหาวิทยาลัยในชั้นปีที่ 1 การเวกเรียนชั้นมัธยมปลาย เมื่อลูกเหว้าเรียนจบเธอหนีออกจากบ้านโดยไม่บอกกล่าวสิ่งใดทั้งสิ้น กัณฐ์กลับจากต่างประเทศรู้ความจริงว่าลูกเหว้าหนีออกจากบ้านเขาซักถามภรรยาถึงสาเหตุที่ลูกเหว้าหนีออกจากบ้าน แต่โนรีไม่ตอบ กลับทำกิริยาโกรธเคืองสามี ทำให้กัณฐ์โกรธภรรยา กัณฐ์สืบข่าวและออกตามหาลูกเหว้าหลายจังหวัด และให้เพื่อนช่วยสืบให้แต่ก็ไม่ได้ข่าวคราวแต่อย่างใด ส่วนโนรีนั้นน้อยใจบุตรและสามีมากที่ทุกคนต่างหาว่าเธอเป็นต้นเหตุ ทำให้ลูกเหว้าต้องหนี ออกจากบ้าน โนรีจึงกลับไปอยู่บ้านมารดา ทิ้งให้ลูก ๆ อยู่กับกัณฐ์ นลและรุ่งออกตามหาลูกเหว้าแต่ไม่พบและไม่ได้ข่าวแต่อย่างใด

วันหนึ่งรุ่งนัดกับเพื่อนซึ่งเป็นแพทย์รุ่นเดียวกันให้ไปเที่ยวที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน รุ่งพบลูกเหว้าโดยบังเอิญที่สนามบิน แต่ลูกเหว้าได้เปลี่ยนชื่อและนามสกุลเป็น หยดพลอย วัฒนยุบล ทูรคาศรัย เพราะชื่อและนามสกุลที่เปลี่ยนใหม่นี้เอง ทำให้ไม่มีใครสืบข่าวของลูกเหว้าได้ รุ่งพยายามสอบถามเอาความจริงเรื่องที่ลูกเหว้าหนีออกจากบ้าน เธอไม่ยอมบอกความจริง และฝากขอโทษคุณพ่อคุณแม่ที่ทำให้ทุกคนเป็นห่วง เมื่อรุ่งกลับมากลางกรุงเทพจึงบอกกัณฐ์เรื่องลูกเหว้า กัณฐ์รู้สึกโกรธลูกเหว้าจึงเลิกการติดตาม ฝ่ายโนรีเธอกลับมาอยู่บ้านคุณหญิงร่ำมารดาพี่น้องทุกคนดีใจที่โนรีมาอยู่บ้าน แต่ไม่มีใครรู้ว่าเธอโกรธสามี ต่อมากัณฐ์ต้องเดินทางไปต่างประเทศหลายเดือน รุ่งและดูเหว้าได้ไปขอร้องให้โนรีกลับมาอยู่บ้านเพื่อดูแลบ้านและลูกทั้ง 5 คน โดยเฉพาะการเวกลูกสาวคนเล็กนั้นเธอติดมารดามาก สาตินได้บอกรุ่งว่าเขาสังเกตว่าลูกเหว้ารักกับนล ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ลูกเหว้าหนีออกจากบ้าน ถ้านลแต่งงานเมื่อใด ลูกเหว้าจะกลับมาเอง ส่วนนลนั้นโนรีอยากให้แต่งงานกับลูกสาวเพื่อนซึ่งมีฐานะทัดเทียมกัน นลจึงหมั่นกับชวนฉวีล ต่อมาชวนฉวีลขอลอนหมั้นเพราะเธอรู้ว่า นลไม่ได้รักเธอ แต่รักลูกเหว้า เมื่อนลเป็นอิสระเขาได้ไปหาลูกเหว้าที่แม่ฮ่องสอน ฝ่ายโนรีเธอน้อยใจบุตรคนโตและสามีที่ไม่นึกถึงจิตใจของเธอและโกรธไม่พูดกับเธอ เธอคิดจะหย่าขาดกับสามี รุ่งและดูเหว้าจึงช่วยกันพูดกับหิรัญเพื่อนสนิทของบิดาให้ไปเจรจากับกัณฐ์ เพื่อให้เข้าใจมารดาและกลับมาอยู่ด้วยกันดังเดิม กัณฐ์นั้นขณะอยู่ที่ฮ่องกงได้รู้จักกับนายวาร์ ชิตโถม หรือหลวงโถมเจนอักษร ซึ่งลี้ภัยการเมืองไปอยู่ฮ่องกงเป็นเวลาหลายปี หลวงโถมเจนอักษร ต้องการกลับมาอยู่เมืองไทยยามบั้นปลายชีวิต จึงขอร้องให้กัณฐ์ช่วยสืบหาญาติที่เมืองไทยซึ่งอยู่จังหวัดลพบุรีชื่อวัฒน์ แล้วหยิบสายสร้อยที่มีลี้กเกิดรูปหลวงโถมเจนอักษรให้ดู กัณฐ์ทราบทันทีว่าลูกเหว้าบุตรสาวบุญธรรมของตนก็คือญาติของคุณหลวงนั้นเอง

ต่อมาเหตุการณ์ได้คลี่คลายลงโดยพี่ชายของกันดั้สได้ขอร้องให้กันดั้สและโนริกลับมาคืนดีกันเพื่อเห็นแก่ลูก ๆ โนริได้รับการแต่งตั้งเป็น “คุณหญิง” ส่วนนลได้แต่งงานกับลูกสาว โดยมีหลวงโถมเจนอักษรเป็นผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาว คุณหญิงชอบพอกับผู้พิพากษาหริศซึ่งเป็นบุตรชายของหิริญเพื่อนสนิทบิดาของเธอ ส่วนหมอรุ่งเมื่อจัดการทุกอย่างเรียบร้อยแล้วจึงขอบิดามารดาไปเรียนต่อด้านจิตเวชที่ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นเวลา 3 ปี

4. เรื่องสุรตนา

หลวงประภาพร พรธนะ อายุ 65 ปี กราบบังคมลาออกจากราชการเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 จากนั้นจึงมาประกอบอาชีพหลายอย่าง เช่น เป็นเกษตรกร เป็นลูกจ้างสำนักงาน เป็นทนายความ สูดท้ายจึงมาประกอบการค้า วันหนึ่งหลวงประภาพรได้ชวน มิค พลคุปต์ ชายหนุ่มซึ่งเป็นหลานของผู้ที่นับถือ เดินทางไปประเทศอินโดนีเซีย เพื่อหาตลาดการค้าและถือโอกาสท่องเที่ยว หลวงประภาพรและมิคได้เข้าพักในโรงแรมแห่งหนึ่งที่เกาะสุมาตรา ที่นั้มิคพบเพื่อนเก่าชาวอเมริกันคนหนึ่งชื่อ แลมเบิร์ต จึงร่วมเดินทางไปด้วยกัน บังเอิญช่วงนั้นเกิดเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองขึ้นในอินโดนีเซีย มิค หลวงประภาพร แลมเบิร์ต จึงต้องรีบหนีออกจากเกาะสุมาตราโดยอาศัยเรือเดินสมุทรเพื่อข้ามไปเกาะปีนัง ระหว่างทางมีเรือของเจ้าหน้าที่ขอตรวจค้นบนเรือ และจับผู้ต้องสงสัยเกี่ยวข้องกับการเมืองไปและทำลายเครื่องยนต์ในเรือ จนเรือเสียและใกล้อัปปาง ผู้โดยสารทั้งหมดจึงลงเรือใหญ่ลงเรือกรรเชียง คินนันมีพายุลูกและฝนตกหนัก ลูกเรือไม่สามารถต้านพายุได้ เรือล่มผู้โดยสารทุกคนต้องลอยคอท่ามกลางพายุและฝนในมหาสมุทรอินเดีย

มิค หมดสติและรู้สึกตัวในตอนเช้า พบว่าตนเอง หลวงประภาพร แลมเบิร์ต และหัวหน้าพ่อค้าชาวจีนรอดชีวิตจากการช่วยเหลือของหญิงสาวชาวประมงสองคน สื่อสารกันพอเข้าใจว่าเป็นชาวอินโดนีเซียเชื้อสายไทยสุรต มิคบอกว่าตนและหลวงประภาพรเป็นชาวไทยสยาม มิคสงสัยว่าทำไมผู้ชายจึงดูอ่อนแอและหญิงดูแข็งแรงเหมือนชาย ชาวประมงทั้งสองนำมิคและคณะไปบนเกาะเพื่อพบหัวหน้าเกาะ ชาวเกาะเชื่อว่ามิคและหลวงประภาพร เป็นผู้ที่พระสมุทรส่งมา อีกทั้งเป็นเชื้อสายชาวไทยด้วยกันจึงได้จัดเลี้ยงต้อนรับอย่างดี วันรุ่งขึ้นชาวเกาะได้จัดให้มิคและคณะโดยสารเรือประมงขนาดใหญ่ไปเมืองหลวงคือ “อมรปุระ” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “สุรต” มิคทราบประวัติจากหลวงประภาพรว่า สุรตประกอบด้วยเกาะใหญ่สองเกาะ คือ เกาะเหนือ (สุวรรณทวีป) และเกาะใต้ (รัตนทวีป) ประเทศนี้ผู้หญิงมีอำนาจในการเมือง เพราะวัฒนธรรมประเพณียกย่องเพศหญิงให้อำนาจคุมการเงินและทรัพย์สินที่ดิน ส่วนผู้ชายกำลังเรียกเรื่องสิทธิ เพราะผู้ชายต้องทำหน้าที่เลี้ยงลูก ปรนนิบัติฝ่ายหญิงอำนาจการเป็นหัวหน้าครอบครัวยู่กับฝ่ายหญิง ชายเป็นเพียงผู้ตาม สุรตเคยตกอยู่ในปกครองของอังกฤษ 20 ปี หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อังกฤษยินยอมให้ชาวสุรตปกครองตัวเองแต่อยู่ภายใต้รัฐบาลอังกฤษ โดยการทำงานทุกแห่งจะต้องมีคนไทยร่วมทำงาน

ด้วย และให้มีมหาราชินีปกครองประเทศ ผู้ชายสุจริตเคยพยายามต่อต้านอำนาจของผู้หญิง แต่ก็พ่ายแพ้ทุกครั้ง การทำงานหญิงมีตำแหน่งเป็นหัวหน้าชายทุกตำแหน่ง มิคฟังหลวงประภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับ “การปกครองของประเทศสุจริต” แล้วทำให้อยากกลับเมืองไทยโดยเร็ว แต่หลวงประภาพลขอร้องให้อยู่เป็นเพื่อนเพราะถือว่าเป็นกำไรของชีวิต เนื่องจากเสียค่าเครื่องบินเที่ยวเดียว แต่ได้ท่องเที่ยวชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสุจริตเป็นของแถม

ที่ประเทศสุจริต มิค หลวงประภาพ แลมเบิร์ต และห้วนได้รับการต้อนรับอย่างดีจากคณะกรรมการเมือง ประกอบด้วย คณะเทศมนตรีชื่อ “อาทร” ได้จัดเลี้ยงอาหารคนทั้งสี่ที่บ้านที่นิคมได้รู้จักวิชชุดี จันทริกวรรณ ซึ่งเป็นคูครองของเทศมนตรีโสรวาร วิชชุดี เป็นวิศวกรนายช่างกรมทางของสุจริต เรียนจบวิศวกรรมศาสตร์และไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษ มิคทราบจากหลวงประภาพว่าตระกูลจันทริกวรรณ เป็นตระกูลที่มีอิทธิพลใกล้ชิดกับราชวงศ์ชั้นสูงและเป็นผู้นำการปฏิรูปในประเทศสุจริตหลายอย่าง รุ่งเช้าโสรวารนำเงินส่วนหนึ่งมามอบให้มิคและหลวงประภาพไว้ใช้ในการซื้อเสื้อผ้าและพาไปเที่ยวรอบเมืองหลวงของประเทศสุจริต โดยแจ้งว่าตอนเย็นปู่ของวิชชุดีคือปู่ปรียาภรณ์ได้จัดเลี้ยงต้อนรับมิคและคณะ ส่วนโรงแรมที่พักนั้นวิชชุให้แจ้งว่าได้จัดให้พักฟรีเพราะตระกูลจันทริกวรรณมีส่วนใหญ่อยู่ในการไปเที่ยวรอบเมืองมิคได้รู้จักกับปทุม วัชรนทร์ ซึ่งมักให้คนเรียกแต่วัชรนทร์ ซึ่งเป็นนามสกุล มิคจึงได้รับความรู้ใหม่ว่าวัชรนทร์กำลังเรียกร้องสิทธิของเพศชาย และต่อต้านอำนาจของผู้หญิงในประเทศสุจริต ตระกูลจันทริกวรรณแข่งขันทางการเมืองและการค้ากับตระกูลจันทริกวรรณ

ต่อมามิค หลวงประภาพได้ไปบ้านของปู่ปรียาภรณ์ในการเลี้ยงต้อนรับตอนเย็น มิคจึงทราบว่าปู่ปรียาภรณ์เป็นเทศมนตรีของสุจริต แต่อำนาจการปกครองที่เหนือกว่าเป็นของย่าของวิชชุ สมัยหนุ่ม ๆ ปู่ทำหน้าที่เป็นเลขาให้สามี (ภรรยา) เพราะย่าของวิชชุเป็นนักการเมืองที่มีอุปนิสัยใจร้อน พุดจาโผงผาง เมื่อมีลูก ๆ ก็เป็นเช่นนั้น ปู่จึงนำวิชชุและโสรวารมาเลี้ยงและอบรมให้มีความดีของชายและหญิงปนกันและอบรมให้เป็นคนไม่หลงอำนาจและใช้อำนาจในขอบเขตที่เหมาะสม มิคกลับจากการเลี้ยงต้อนรับมาที่โรงแรม แลมเบิร์ตชวนให้ไปเที่ยวกลางคืน จึงไปขอคำแนะนำจากรองผู้จัดการโรงแรม จึงได้ทราบว่าในสุจริตผู้ชายไม่มีสิทธิเรียกผู้หญิง ต้องให้ฝ่ายหญิงเป็นผู้เรียกและฝ่ายชายเป็นฝ่ายให้บริการ

ต่อมาวิชชุจะต้องไปคุมก่อสร้างทางในการรับเสด็จเจ้าหญิงนภสมณิที่เกาะได้ มิค หลวงประภาพ แลมเบิร์ต ได้มีโอกาสตามเสด็จด้วย วิชชุและมิคจึงมีโอกาสพบกันในระหว่างที่พักร้างคืน ทำให้ทั้งสองเกิดความรักขึ้นในใจ และสนิทสนมกันมากขึ้น วิชชุเกิดความรักในตัวมิค แต่เธอต้องหักห้ามใจ เพราะเธอสงสารโสรวารซึ่งเป็นคูครองและญาติของเธอเอง ทั้งสองพบกันไม่นานก็ต้องจากกันเพราะวิชชุต้องไปควบคุมการก่อสร้างถนนเพื่อรับเสด็จเจ้าหญิงนภสมณิ

ในระหว่างที่มิกตามเสด็จขบวนของเจ้าหญิงนภัสมณี ระหว่างหยุดพักที่เมืองตรินคร มิกเห็นวัชรนทร์ออกจากคาน้ำหอนนอนของเจ้าหญิงนภัสมณีตอนเช้ามีด ทำให้มิกสงสัยมาก และเก็บความสงสัยไว้ เมื่อเดินทางต่อไปและต้องพักค้างคืนในที่พักที่เจ้าหญิงนภัสมณีตรัสให้ราชองครักษ์จัดให้พัก คืนหนึ่งมิกต้องตื่นเพราะเจ้าหญิงนภัสมณีเข้ามาในห้องนอนของมิกและมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับมิกในคืนนั้น รุ่งเช้าเจ้าหญิงก็เสด็จไปก่อนล่วงหน้า ทำให้รอดพ้นอันตรายจากระเบิดที่พวกต่อต้านคือพรรคราชนิลได้คิดประทุษร้าย เจ้าหญิงพ้นอันตราย แต่มิก หลวงประภาพรต้องติดอยู่ในที่พัก เพราะแรงระเบิดทำให้หินปิดปากทางออก วิชชุได้พาลูกน้องมาช่วยเปิดทางออก เมื่อมิกพบวิชชุต่างสวมกอดกันด้วยความดีใจ มิกได้พบวิชชุอีกจึงรู้ว่าต่างมีความรู้สึกตรงกัน มิกพยายามหาโอกาสอยู่กับวิชชุสองต่อสอง แต่วิชชุหักห้ามใจไม่สัมพันธ์เชิงชู้สาวกับมิก ด้วยตระหนักว่ามิกต้องกลับประเทศไทย ส่วนเธอนั้นรักที่จะทำงานในหน้าที่และรักประเทศสุรรัต เธอขอให้ความรักของมิกเป็นความทรงจำที่ดีต่อกัน และขอให้มิกเดินทางกลับประเทศไทยโดยสวัสดิภาพ มิกและหลวงประภาพรได้เข้าเฝ้าพินธุภาวะคูครองของเจ้าหญิงนภัสมณีเพื่อทูลลา หลังจากนั้นจึงได้เดินทางกลับสู่ประเทศไทย

5. เรื่อง ดร.ลูกทุ่ง

ลูกแก้ว มีชื่อจริงว่า แก้วเกล้า กอริ เป็นบุตรสาวของคุณเกล้าและใจแก้ว กอริ คุณเกล้าบิดาของลูกแก้วเป็นบุตรของพระยาและคุณหญิงปรุง ตระกูลฝ่ายคุณเกล้าและใจแก้วนั้นเคยใกล้ชิดกับเจ้านายในพระราชวงศ์มาทุกรัชกาล ทั้งสองตระกูลคือ กอริ และฉันทพรณศิริ มีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เมื่อคุณเกล้าแต่งงานกับใจแก้วจึงเป็นที่ยินดีของทั้งสองตระกูล ต่อมาทั้งสองมีบุตรสาว 1 คน คือลูกแก้ว ลูกแก้วเรียนจบปริญญาตรีด้านอักษรศาสตร์แล้วจึงทำงานที่รัฐวิสาหกิจแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ วันหนึ่งลุงประกิจซึ่งเป็นญาติกับใจแก้วมารดาของลูกแก้ว ซึ่งอดีตเคยเป็นเอกอัครราชทูต ได้ติดต่อทาบถามและยืมตัวลูกแก้วจากต้นสังกัดเพื่อไปเป็นเลขานุการในการเดินทางไปขอความร่วมมือด้านการเงินและด้านวิชาการจากประเทศออสเตรเลียและนิวซีแลนด์

เมื่อไปถึงประเทศนิวซีแลนด์ มีคนไทยคนหนึ่งมาต้อนรับ ลูกแก้วได้รับการแนะนำให้รู้จักกับ ดร. กฤต มีนา นักเรียนทุนรัฐบาล ปริญญาเอกเศรษฐศาสตร์จากอเมริกา ช่วงนั้นกฤตมาดูงานด้านเศรษฐศาสตร์ที่ประเทศนิวซีแลนด์ เพียงพบกันครั้งแรกลูกแก้วและ ดร.กฤต ต่างพึงพอใจกัน เมื่อประกิจติดภารกิจ กฤตขอรับอาสาช่วยเหลือและพาลูกแก้วไปรับประทานอาหาร กฤตได้เล่าเรื่องชีวิตในวัยเด็กของเขาว่า เขาเป็นคนสามพราน จังหวัดนครปฐม พ่อเป็นชาวน มีลุงเป็นกำนัน เขาเป็นเด็กวัด เรียนหนังสือกับท่านพระครูจนอ่านออกเขียนได้แล้วจึงไปเข้าโรงเรียนครูที่โรงเรียนเห็นว่าเขาเรียนดีจึงสนับสนุนให้พ่อส่งเขาเข้าเรียนในกรุงเทพฯ จากนั้นเขากลับไปเรียนโรงเรียนประจำที่บ้านโป่ง โดยมีบาทหลวงในศาสนาคริสต์เป็นครูสอนภาษาอังกฤษให้ จากนั้นจึง

กลับมาเรียนต่อเตรียมอุดมที่กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง ต่อมาสอบเข้ามหาวิทยาลัยในคณะรัฐศาสตร์ได้ และสอบได้ทุนเรียนจากรัฐบาลไปเรียนต่อด้านเศรษฐศาสตร์ระดับปริญญาเอกที่ประเทศอเมริกา ลูกแก้วได้เล่าเรื่องของตนให้กฤตฟังบ้างว่า ลูกแก้วเกิดในตระกูลขุนนางชั้นเจ้าพระยาซึ่งบรรพบุรุษได้รับราชการใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ คุณทวดปู่ของปู่ รับราชการสงครามในสมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนปู่เป็นนักเรียนยุโรปรุ่นแรก ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 และเข้ารับราชการมาถึงรัชกาลที่ 7 ทางฝ่ายแม่ก็มีประวัติครอบครัวใกล้เคียงกัน คือคุณทวด คุณตา คุณลุงใกล้ชิดกับเจ้านายในพระราชวงศ์มาทุกรัชกาล เรื่องนี้เป็นความภาคภูมิใจของทุกคนในตระกูลอย่างยิ่งลูกแก้วอยู่ที่ในครอบครัวที่แวดล้อมไปด้วยพ่อ แม่ ป้า และน้า ซึ่งปู่ลูกแก้วอยู่ในบริเวณเดียวกันโดยแยกกันคนละหลัง พ่อของลูกแก้วเรียนจบจากคณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ फिरเป็นโพลิโอเดินไม่ได้จึงรับออกแบบบ้าน โดยมีเพื่อน ๆ คุณพ่อส่งงานมาให้ทำที่บ้านทำงานอยู่ที่บ้าน ส่วนคุณแม่จบจากคณะอักษรศาสตร์จุฬาแล้วทำงานในตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ของโรงแรมแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ มีน้ารินซึ่งเป็นญาติข้างคุณพ่อกอยดูแลและเป็นพี่เลี้ยงในวัยเด็ก จวบจนกระทั่งปัจจุบัน

ระหว่างที่ลูกแก้วอยู่ประเทศนิวซีแลนด์ เธอได้เขียนจดหมายเล่าเหตุการณ์มาให้คุณแม่ของเธอทราบเหตุการณ์ต่าง ๆ ทุกกระยะ เมื่อกฤตเดินทางกลับมาถึงประเทศไทยก่อน ลูกแก้วได้ฝากของให้กฤตนำมาให้คุณแม่ที่บ้าน คุณแม่ของลูกแก้วและคนที่บ้านจึงได้รู้จักกับดร.กฤต เมื่อลูกแก้วกลับมาถึงประเทศไทย ทั้งสองจึงติดต่อประสานสัมพันธ์กันเรื่อยมาจนถึงขั้นแต่งงานกันที่สุดในที่สุด เมื่อแต่งงานกันแล้ว กฤตจึงย้ายออกจากบ้านเช่า มาอยู่อาศัยที่บ้านของลูกแก้ว พ่อของลูกแก้วได้ต่อเติมบ้านให้กฤต และลูกแก้วอยู่อย่างเป็นส่วนหนึ่ง กฤตได้เข้ารับราชการเพื่อขอใช้ทุนรัฐบาลที่ได้ร่ำเรียนมาที่สำนักงานซึ่งเป็นงานพัฒนาด้านเศรษฐกิจของประเทศ

ลูกแก้วมีเพื่อนคนหนึ่งชื่อช้องเพชร เรียนจบมหาวิทยาลัยเดียวกันแต่ไม่ได้ประกอบอาชีพเป็นหลักเป็นฐาน ช้องเพชรเป็นคนชอบแต่งตัว เธอมักเดินทางไปต่างประเทศบ่อย บางครั้งก็พักอยู่กับพี่ชายที่ประกอบอาชีพอยู่ต่างประเทศ ลูกแก้วได้แนะนำให้กฤตรู้จักกับช้องเพชรในงานทำบุญบ้านของเพื่อนคนหนึ่ง เพื่อนได้เตือนให้ลูกแก้วระวังช้องเพชรเพราะช้องเพชรชอบผู้ชายที่เด่น มีความรู้และรวย แต่ลูกแก้วไม่คิดว่าช้องเพชรจะมาสนใจกฤตเพราะกฤตไม่ใช่คนร่ำรวย

ต่อมาประคิดขอให้ลูกแก้วไปเป็นเลขานุการเพื่อไปราชการที่ประเทศไต้หวัน ไทเป และญี่ปุ่น แต่ลูกแก้วเพิ่งคลอดลูก จึงขอให้กฤตไปทำหน้าที่แทน ในการไปครั้งนี้ช้องเพชรขออาสาไปช่วยในเรื่องการติดต่อด้านภาษาอังกฤษให้ลูกประคิด และช่วยกฤตในการติดต่อกับชาวต่างชาติ เมื่อกลับจากไทเปครั้งนี้มีคนบอกลูกแก้วว่าเห็นช้องเพชรเดินเคียงคู่กฤตลงจากเครื่องบิน ลูกแก้วสังเกตได้ว่ากฤตเริ่มมีพฤติกรรมเปลี่ยนไป เช่น บางครั้งกลับบ้านมีดึกและบางครั้งบอกว่าต้องไปตรวจงานต่างจังหวัด การแสดงความรักก็ไม่ดูเต็มเหมือนเดิม ลูกแก้วเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของกฤตที่

เปลี่ยนไปไม่เหมือนเดิม อย่างเงิบ ๆ และนี่ถึงลูกชายที่เพิ่งคลอดได้เพียง 6 เดือน จึงทนนิ่งเสียไม่พูดไม่ซักถามหรือจู้จี้จุกจิกกับกฤตและพยายามทำดีกับกฤตเรื่อยมา

วันหนึ่งกฤตปรึกษากับลูกแก้วว่าอยากลาออกจากราชการ เพราะถ้ารับราชการอยู่อย่างนี้ก็ไม่มีความก้าวหน้า กฤตประสงค์จะแยกไปปลูกบ้านอยู่ข้างนอก อยากเป็นอิสระไม่ยอกได้อีก เชื่อว่าอาศัยภรรยา เนื่องจากกฤตเป็นนักเรียนทุนรัฐบาล หากลาออกจากราชการกฤตต้องใช้หนี้รัฐบาล 1 แสนบาท กฤตขอให้ลูกแก้วช่วยหาเงินห้าหมื่นบาทให้ ส่วนอีกห้าหมื่นบาทเขาจะขอจากพ่อ ลูกแก้วไม่เห็นด้วยกับกฤต โดยให้เหตุผลว่ากฤตไม่ได้เป็นหนี้รัฐบาล แต่เป็นหนี้ประชาชน เพราะเงินที่กฤตได้ทุนไปเรียนจนจบปริญญาเอกนั้น เป็นเงินภาษีของราษฎร ฉะนั้นกฤตต้องทำงานใช้หนี้ราษฎรที่ให้ทุนกฤตไปศึกษาเล่าเรียนจนจบคือกฤตเอง ส่วนเรื่องที่พักอาศัยอยู่ที่บ้านของลูกแก้วก็ไม่มีใครรังเกียจกฤต คุณพ่อคุณแม่ของลูกแก้วก็รักกฤตเหมือนลูกคนหนึ่ง กฤตจึงเงยหน้าไปและไม่พูดเรื่องนี้อีก

ต่อมาช่องเฟียร์ได้โทรศัพท์นัดให้ลูกแก้วไปพบและรับประทานอาหารด้วยกันที่โรงแรมแห่งหนึ่ง ช่องเฟียร์ได้พูดขอร้องให้ลูกแก้วอนุญาตให้กฤตลาออกจากราชการ เพื่อไปทำงานเอกชนที่เงินเดือนมากกว่าหลายเท่า ลูกแก้วรู้สึกโกรธที่ช่องเฟียร์เข้ามาก้าวล่วงเรื่องภายในครอบครัวของเธอแต่ระงับอารมณ์ไว้ได้

วันหนึ่งลูกแก้วพบอาหารซึ่งเป็นลูกภรรยาเก่าของอาเธีย ซึ่งเป็นสามีของกรรมระดับอาของลูกแก้ว อาหารแอบรักลูกแก้วมานานก่อนที่ลูกแก้วจะรู้จักกับกฤต แต่ลูกแก้วไม่รู้จักความจริงเรื่องนี้ ต่อมาวันหนึ่งอาหารนัดพบกับลูกแก้วเพื่อพูดคุยเรื่องกฤต อาหารสอบถามเรื่องครอบครัวและความรู้สึกของลูกแก้วที่มีต่อกฤต จึงได้รู้ว่าลูกแก้วนั้นรักกฤตมาก ดังนั้นเขาจึงตัดสินใจแต่งงานกับช่องเฟียร์ เพื่อช่วยลูกแก้วหญิงที่เขารักให้มีความสุขในชีวิตครอบครัว เพราะอาหารสืบทราบมาว่าช่องเฟียร์ลักลอบได้เสียกับกฤต และขณะนี้ช่องเฟียร์กำลังตั้งครรภ์อยู่ หลายเดือนต่อมาหลังจากช่องเฟียร์แต่งงานและคลอดบุตรเป็นชาย ลูกแก้วมีโอกาสนพบุตรชายของเธอไปเยี่ยมอากรรมระดับที่บ้าน จึงได้พบกับอาหารและบุตรชายของอาหารที่เกิดจากช่องเฟียร์ ลูกแก้วสังเกตว่าบุตรชายของอาหารมีใบหน้าละม้ายคล้ายบุตรชายของเธอมาก ลูกแก้วเก็บความสงสัยไว้ อาหารจึงได้บอกความจริงกับลูกแก้วเรื่องที่ช่องเฟียร์ ท้องกับกฤตก่อนจะมาแต่งงานกับอาหาร และอาหารไม่ต้องการให้ช่องเฟียร์แย่งกฤตจากลูกแก้ว เขาจึงตัดสินใจรับผิดชอบลูกของกฤตกับช่องเฟียร์เสียเอง เพื่อความสุขในครอบครัวของลูกแก้ว อาหารตัดสินใจพาช่องเฟียร์และบุตรชายไปอยู่ประเทศญี่ปุ่น และขอร้องให้ลูกแก้วเก็บความลับเรื่องลูกของเขาไว้ ไม่ให้บอกกับกฤตและขอร้องให้ลูกแก้วสัญญาว่าจะไม่ให้กฤตรู้เรื่องนี้ อาหารจะขอทำความดีโดยการเลี้ยงลูกของกฤตที่เกิดกับช่องเฟียร์เสมือนลูกของตน

นับแต่นั้นมาลูกแก้วสังเกตว่ากฤตไม่มีวีแววจะนอกใจเธออีกเลย เขาประพฤติตัวดี เป็นสามีที่อ่อนโยนรักลูก รักภรรยาและ เอาใจใส่ญาติผู้ใหญ่ของลูกแก้วทุกคน และยังเป็นที่พักพิงของทางสายสกุลมีนาของกฤตอีกด้วย

ภาคผนวก ข

ประวัติของ หม่อมหลวง บุญเหลือ เทพยสุวรรณ

ประวัติของ หม่อมหลวง บุญเหลือ เทพยสุวรรณ

หม่อมหลวง บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (นามสกุลเดิม กุญชร) เป็นธิดาของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) และหม่อมมณฑล กุญชร ณ อยุธยา เป็นบุตรคนเล็กที่สุดของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ และเป็นบุตรคนเดียวของหม่อมมณฑล เกิดเมื่อวันพุธที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ที่ “บ้านคลองเตย” ถนนหลวงสุนทร (ถนนสุนทรโกษา) ซึ่งเป็นถนนไปท่าเรือคลองเตยในปัจจุบันนี้ บ้านนี้เป็นบ้านพักนอกเมืองของเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ สำหรับบ้านเดิมของตระกูลกุญชร คือ บ้านเลขที่ 128 ซึ่งรู้จักกันทั่วๆ ไปว่า “วังบ้านหม้อ” ถนนอัษฎางค์ อำเภอพระนคร เมื่อหม่อมหลวงบุญเหลือเกิดนั้นบิดามีอายุ 59 ปีแล้ว ส่วนหม่อมมณฑลมารดาเมื่อรู้สึกตัวว่าตั้งครรภ์ ก็ร้องไห้ด้วยความเป็นทุกข์ว่า ลูกเกิดมาจะได้รับความลำบาก อาจจะไม่ได้รับการเหลียวแลเท่าที่ควร เพราะบิดามีภรรยามาก รวมทั้งหมดจำนวนกว่า 40 คน มีบุตรชายและบุตรหญิงหลายคน บิดาจึงมีความสงสารมาก ได้รับรองกับหม่อมมณฑลว่าจะให้ความรักและให้การดูแลอย่างเต็มที่ หม่อมมณฑลมารดาจึงค่อยคลายความกังวล ขณะเมื่อ ม.ล.บุญเหลือเกิดนั้น บิดายังมีภรรยาเหลือร่วมอยู่ด้วย 9 คน เนื่องจากเป็นบุตรสาวคนเล็กที่สุด จึงได้รับความเอาใจใส่เอาอกเอาใจจากบิดามาก และได้รับการตามใจมาก ถึงกับพี่ๆ เรียกกันว่า “โสดทะนง” แต่ ม.ล.บุญเหลือก็มิได้ “เสียเด็ก” เหมือนเด็กคนอื่น ๆ ที่พ่อแม่ตามใจ ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะหม่อมมณฑลมารดาเป็นคนดูแลและเฝ้าระวังเปียบ ขณะหม่อมมณฑลนอนป่วยอยู่เห็นลูกชนยังคว้ามือไปหยิก ม.ล.บุญเหลือเป็นเด็กที่มีความเฉลียวฉลาด หม่อมมณฑลได้สอนให้ลูกอ่านหนังสือตั้งแต่เริ่มหัดพูด ม.ล.บุญเหลือสามารถอ่านหนังสือได้ตั้งแต่อายุได้ 3 ปี และยังสามารถจำเรื่องราวต่าง ๆ ในหนังสือได้อย่างแม่นยำ

ต่อมามารดาถึงแก่กรรมเมื่อ ม.ล.บุญเหลือ อายุได้ 4 ปี จึงอยู่ในความดูแลของ ม.ล.วงศ์ กุญชร ผู้เป็นพี่สาวใหญ่ จนกระทั่ง ม.ล.วงศ์ สมรสกับหม่อมเจ้าสุขุขปรางธ กมลასน์ ท่านบิดาจึงมอบให้หม่อมลมัย (มารดาของ ม.ล.อาภา กุญชร) ดูแลแทน หม่อมลมัยได้ให้ความรักแก่เช่นบุตรคนหนึ่ง เมื่ออายุได้ 5 ปี ม.ล.บุญเหลือได้เข้าเรียนที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ดีมีชื่อเสียงในสมัยนั้น

เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ ม.ล.บุญเหลือ อายุได้ 10 ปี จึงได้อาศัยอยู่กับพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ล.วราห์ กุญชร) พี่ชายคนโตจนอายุ 11 ปี จากนั้นได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนคอนเวนต์ในปีนัง ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียในปัจจุบัน จนกระทั่งอายุ 17 ปี จึงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนคอนเวนต์ที่ปีนัง ได้รับประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (Certificate of Senior Cambridge) เมื่อ พ.ศ. 2471 ในระยะที่ยังอยู่ในระหว่างการศึกษา เคยใฝ่ฝันที่จะเป็นนักประพันธ์ แต่เนื่องจากในขณะนั้น ม.ล.บุปผา กุญชร (ดอกไม้นาค) ซึ่งเป็นพี่สาวคน

หนึ่งกำลังมีชื่อเสียงในการประพันธ์อยู่แล้ว จึงไม่ประสงค์จะประกอบอาชีพคล้ายพี่สาว แต่คิดที่จะเอาดีทางการศึกษา ได้ขออนุญาตพระยาเทเวศร์ฯ ซึ่งเป็นผู้ปกครองเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย แต่ก็ยังมิได้รับความเห็นชอบ จนกระทั่งอายุได้ 20 ปี จึงได้รับอนุญาตให้ไปเรียนต่อเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัย โดยต้องไปเข้าเรียนชั้นมัธยมแปดที่โรงเรียนเซนต์เมรี่ (โรงเรียนเอส.พี.จี Society for the Propagation of the Gospel) ซึ่งเป็นโรงเรียนของคณะมิชชันนารีอังกฤษ ตั้งอยู่ถนนสารธร การที่ต้องไปเรียนซ้ำอีกที่โรงเรียนนี้ ก็เพื่อจะต้องสอบให้ได้ชั้นมัธยมแปดของกระทรวงธรรมการเสียก่อน จึงจะมีสิทธิ์สอบเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยได้

ต้นปี 2476 ม.ล. บุญเหลือ สอบเข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ และเป็นผู้ที่มีพื้นฐานความรู้วิชาภาษาอังกฤษดีมาก อาจารย์เบรน ฮาร์ดเนล (Arthur Braine Hartnell) ซึ่งรักษาการหัวหน้าแผนกวิชาภาษาอังกฤษ เห็นว่า จะเป็นการเสียเวลาถ้า ม.ล.บุญเหลือ กับทอม จอนสัน (ปฐม ชาญสรณ์) จะต้องไปเรียนร่วมกับนิสิตคนอื่น ๆ จึงได้จัดให้ ม.ล.บุญเหลือ และทอม จอนสัน (ปฐม ชาญสรณ์) เรียนนิพนธ์วิทยานิพนธ์กับท่านเป็นพิเศษ เมื่อเรียนได้ 2 ปี คณะอักษรศาสตร์ปรับการศึกษาถึงระดับปริญญา ม.ล.บุญเหลือจึงตัดสินใจศึกษาต่ออีก 2 ปี จนกระทั่งสำเร็จการศึกษา ได้รับพระราชทานปริญญาอักษรศาสตร์บัณฑิต เมื่อ พ.ศ. 2479 จากนั้นจึงได้ศึกษาวิชาครูต่ออีก 1 ปี จนได้รับประกาศนียบัตรวิชาครูมัธยมในปี พ.ศ. 2480

ภายหลังออกมารับราชการได้ระยะหนึ่งจึงลาออกเพราะสุขภาพไม่ใคร่ดี หลังจากนั้นได้เข้าสอบแข่งขันและได้รับทุนของสมาคมสตรีมหาวิทยาลัยอเมริกัน ไปศึกษาต่อใน School of Education University of Minnesota ประเทศสหรัฐอเมริกา สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโททางการสอนระดับมัธยมศึกษา จากมหาวิทยาลัยแห่งนั้น ในปี พ.ศ. 2494 ขณะศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้ได้รับความสำเร็จอย่างดียิ่ง ผลงานส่วนใหญ่ได้รับเกรดเอ บางครั้งอาจารย์บางคนให้เกรดเอก่อนที่จะตรวจงานนำเสนอเสียอีก ทั้งนี้เพราะแน่ใจในความสามารถนั่นเอง นอกจากนี้ ม.ล.บุญเหลือยังเป็นที่รักใคร่นับถืออย่างกว้างขวางในหมู่นักศึกษาและอาจารย์ในมหาวิทยาลัย หลังจากสำเร็จการศึกษาแล้ว จึงได้รับเชิญให้ไปแสดงปาฐกถาในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับประเทศไทย ให้แก่สมาชิกสมาคมสตรี มหาวิทยาลัยสาขาต่าง ๆ ในรัฐต่าง ๆ หลายรัฐ แล้วจึงเดินทางกลับประเทศไทย

ม.ล. บุญเหลือ พำนักอยู่ในวังบ้านหม้อ จนกระทั่งพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อ พ.ศ. 2500 ต่อมาเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2502 ได้สมรสกับนายแพทย์ชม เทพยสุวรรณ แล้วย้ายออกมาจากวังบ้านหม้อมาอยู่กับสามีที่บ้านซอยสุริยเดช ถนนสมเด็จเจ้าพระยา อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี ต่อมาเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2507 ได้ย้ายมาอยู่บ้านซึ่งปลูกใหม่ เลขที่ 209/61 ซอย 21 (โชคชัย 1) ถนนเพชรเกษม แขวงปากคลอง เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ต่อมาเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2525 ม.ล. บุญเหลือ ได้ป่วยกะทันหันด้วย

สาเหตุเส้นโลหิตในสมองแตก และถึงแก่กรรมเมื่อวันอาทิตย์ที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2525 เวลา 2.40 น. ณ โรงพยาบาลศิริราช รวมอายุได้ 71 ปี

การรับราชการและการทำงาน

ม.ล.บุญเหลือ เริ่มทำงานตั้งแต่ยังศึกษาอยู่ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยได้รับอนุญาตให้พักอยู่ในโรงเรียน เอส.พี.จี. เนื่องจากไม่สะดวกที่จะพักอยู่บ้านหม้อ ม.ล.บุญเหลือ จึงได้ช่วยสอนวิชาพฤกษศาสตร์ให้นักเรียนในโรงเรียนนี้เป็นการตอบแทน โดยไม่คิดค่าสอนเพราะวิชานี้เป็นวิชาใหม่ โรงเรียนไม่สามารถหาครูคนไทยมาสอนได้ ม.ล.บุญเหลือรับสอนเพราะเป็นวิชาที่เรียนมาแล้วอย่างละเอียดขณะที่เรียนอยู่ที่ปิ้ง ต่อมาทางโรงเรียนขอร้องให้ช่วยสอนวิชาไวยากรณ์อังกฤษอีกวิชาหนึ่ง การสอนในโรงเรียนนี้ทำให้มีลูกศิษย์จำนวนมาก และส่วนมากมีอายุน้อยกว่าไม่กี่ปี นักเรียนเหล่านี้จึงเรียกว่า “พี่เหลือ” แทนที่จะเรียกว่า “ครู”

ต่อมาเมื่อเรียนอยู่ชั้นปีที่ 4 ได้ย้ายออกจากโรงเรียน เอส.พี.จี. มาอยู่บ้านหม้อ ท่านอาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินีได้ขอให้สอนภาษาอังกฤษให้นักเรียนโรงเรียนราชินี (ล่าง) ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับบ้านหม้อ และได้สอนติดต่อมาจนกระทั่งจบการศึกษา ได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตใน พ.ศ. 247 และศึกษาอนุปริญญาวิชาครุมัธยมอีก 1 ปี จบการศึกษาในปี พ.ศ. 2480 หลังจากนั้นได้รับราชการในตำแหน่งหน้าที่ดังต่อไปนี้

1 เมษายน 2481 – 14 มีนาคม 2488 ดำรงตำแหน่งอาจารย์ผู้ช่วยโท โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

14 มีนาคม 2488 ลาออกจากราชการเพราะสุขภาพทรุดโทรม

1 มกราคม 2494 ภายหลังที่ได้รับปริญญาโททางการศึกษา (Master of Education) จากประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับการบรรจุกลับเข้ารับราชการใหม่ แต่ให้ดำรงตำแหน่งโดยเริ่มต้นเป็นครูตรี โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 กรกฎาคม 2494 – 1 กรกฎาคม 2497 ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นครูโทในสังกัดเดิม แล้วต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เป็นข้าราชการชั้นเอก

1 กรกฎาคม 2497 ได้รับการแต่งตั้งเป็นศึกษานิเทศก์ กรมวิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการอีกตำแหน่งหนึ่ง

1 พฤษภาคม 2498 – 1 มกราคม 2502 โอนมาดำรงตำแหน่งศึกษานิเทศก์ กรมวิสามัญศึกษา แต่เพียงตำแหน่งเดียว

1 มิถุนายน 2502 – 14 กันยายน 2503 โอนจากกรมวิสามัญศึกษา ไปดำรงตำแหน่งอาจารย์เอก วิทยาลัยการศึกษา กรมการฝึกหัดครู และพร้อมกันนั้นได้รับการแต่งตั้งไปดำรงตำแหน่งรักษาการรองอธิการวิทยาลัยศึกษาบางแสนด้วย

14 กันยายน 2503 – 1 มีนาคม 2511 ย้ายไปประจำสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

1 มีนาคม 2511 โอนไปรับราชการในมหาวิทยาลัยศิลปากร สำนักนายกรัฐมนตรียุค (ตามโครงการจัดตั้งวิทยาลัยทับแก้ว) อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ดำรงตำแหน่งอาจารย์เอกในคณะอักษรศาสตร์ ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นรองศาสตราจารย์ และเป็นคณบดีคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

1 สิงหาคม 2513 ขอลาออกจากราชการด้วยเหตุรับราชการนาน ระหว่างรับราชการอยู่นั้น ม.ล. บุญเหลือ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรรมการในคณะกรรมการต่างๆ แม้ภายหลังที่ออกจากราชการมาแล้วก็ยังได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการอยู่หลายคณะกรรมการเท่าที่สามารถค้นหาได้มี ดังนี้

- ประธานคณะกรรมการภาษาอังกฤษของกรมวิสามัญศึกษา
- กรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ สาขานบธรรมนียมประเพณี

การแต่งกายของสตรี

- กรรมการศูนย์ภาษาอังกฤษ โครงการพัฒนามหาวิทยาลัย
- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทบวงมหาวิทยาลัย
- กรรมการบัญญัติศัพท์ ทบวงมหาวิทยาลัย
- กรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี

สำนักนายกรัฐมนตรียุค

- กรรมการสำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ
- กรรมการบริหารศูนย์ภาษาส่วนภูมิภาคขององค์การรัฐมนตรีศึกษา

แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian Ministers of Education Organization's Regional Language Centre)

- กรรมการที่ปรึกษาของ East-West Center's Culture Learning Institute

มลรัฐฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา

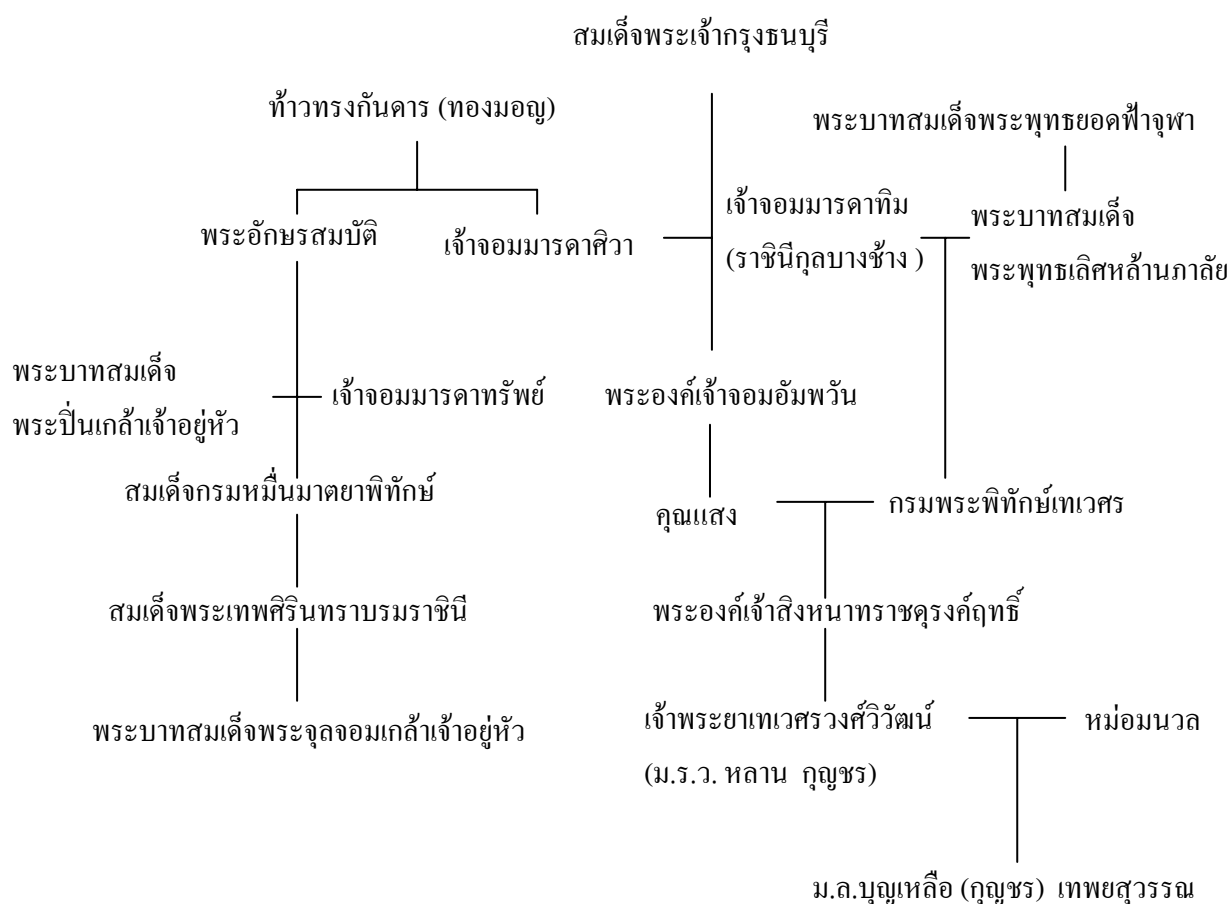
- กรรมการบริหารสถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กรรมการจัดหาหนังสือเรียนภาษาไทยสำหรับระดับมัธยมศึกษา

ม.ล.บุญเหลือ ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ 3 ปริญญา คือ

- ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ม.ล.บุญเหลือ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดุษฎีจอมเกล้า เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2514

สกุลวงศ์ของ ม.ล.บุญเหลือ (บุญชร) เทพยสุวรรณ

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสุมณฑา บุญวัฒนะกุล
วันเดือนปีเกิด	5 พฤษภาคม 2496
สถานที่เกิด	อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 6 ซอยลาดปลาเค้า 14 ถนนลาดปลาเค้า แขวงจระเข้บัว เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร 10230
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	ครู คศ. 3 ระดับ 8
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต 1
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2513	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นต้น จากวิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์
พ.ศ. 2517	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง จากวิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์
พ.ศ. 2526	ครุศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย จากวิทยาลัยครูสวนดุสิต
พ.ศ. 2549	การศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร